Prof. Dr. Osman Turan

Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi

Türk Dünya Nizâmının Millî, İslâmî ve İnsanî Esasları

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 552
KÜLTÜR SERİSİ: 239

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-975-437-460-5

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

14. Basım: 2003
31. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İstanbul- 2021

Osman Turan; 1914 yılında Trabzon'un Çaykara ilçesine bağlı Soğanlı köyünde doğdu. İlkokulu Çaykara'da, ortaokulu Bayburt'ta okudu. Liseyi ise Trabzon'da başlayıp Ankara'da bitirdi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ortaçağ Tarihi Kürsüsünde Fuat Köprülü'nün talebesi oldu ve Fakülteden mezun olunca aynı kürsüde asistanlığa intisap etti. Yayınevimiz tarafından yeniden neşredilen 12 Hayvanlı Türk Takvimi adlı teziyle doktor unvanını kazandı (1941). 1944 yılında doçent, 1951 yılında da profesörlüğe yükseldi

Hocası Fuat Köprülü gibi Demokrat Parti saflarında siyasete atıldı. 27 Mayıs hareketinden sonra tutuklandı ve Yassıada'da on altı ayı aşkın bir süre tutuklu kaldı. 1965 yılında Adalet Partisi'nden Trabzon Milletvekili seçildi. Ancak parti yöneticileriyle geçinemediği için siyasetten çekildi. Siyasetten çekildikten sonra ilmî çalışmalar yapmak için daha çok imkân ve zaman buldu. Haddizatında kendisine "Selçuklu Tarihinin Kurucusu" payesini getiren eserlerinin çoğu bu dönemde neşredildi.

Müstakil eserler haricinde metin, vakfiye, vesika neşretmiş; İslâm Ansiklopedisi'ne geniş maddeler; yabancı dergilere sayısız makaleler yazmıştır. Bunlardan başka gazete ve dergilerde Türkçe olarak yayımladığı günlük makale ve fıkralar da hayli kabarıktır. "Ortaçağda Türkiye İktisat Tarihi" üzerinde çalışmakta olduğu sırada vefat etmiştir (17 Ocak 1978).

Osman Turan tarihçiliğinin ilk demlerinden itibaren mecburi ve bakir bir tarih sahasını, Selçuklular dönemini ele almış; siyasî, iktisadî, manevi ve mefkurevî veçhelerini kuşatarak bu dönemi adeta baştan inşa etmiştir. Uzun süre Türk Ocakları başkanlığı yapan Prof. Dr. Osman Turan, kitaplarıyla olduğu gibi konuşmalarıyla da çevresinde bir gençlik halesi oluşturmuş, onlara tarih ve medeniyet şuuru kazandırmıştır.

Eserleri; *Türkiye'de Manevî Buhran - Din ve Laiklik, Türkiye'de Siyasî Buhranın Kaynakları, Selçuklular ve İslâmiyet, Selçuklular Zamanında Türkiye, Oniki Hayvanlı Türk Takvimi, Selçuklular Tarihi ve Türk - İslâm Medeniyeti, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi.*

İçindekiler

Başlangıç / 11

I. Bölüm
Türk Tarihine Giriş

1. Tarih ve Mefkûre 25
2. Türklerin Adı ve Ana-yurdu 42
3. Türklerin Irkî Husûsiyetlerine dâir 48
4. Moğol Tesiri ve Mübalâgalandırılması Sebepleri 56
5. Türkçenin Tarih Sahnesine Çıkışı 62
6. Eski Türklerin Dini 70
7. Kamlar ve Dinî Vazifeleri 76
8. Türkler Arasında Yabancı Dinler 84

II. Bölüm
İslâm'dan Önce Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi

1. Destân ve Efsânelere Göre 97
2. Cihân Hâkimiyeti Mefkûresinin Tarihî Akisleri 105
3. Vatan, Milliyet ve Din Duyguları 110
4. Cihân Hâkimiyetinin İlâhî Menşei 115
5. Hakanların Babalık Vazifesi; Cihân Hâkimiyeti ve Demokrasi Dâvalarının Birleşmesi 122
6. Cihân Hâkimiyetinin Maddî Kaynakları 130
7. İçtimaî ve Siyasî Bünyenin Kudreti 136
8. Kadınların İçtimaî ve Siyasî Rolleri 143

III. Bölüm
Türk-İslâm Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi

1. İslâmiyet ve Türkler 153
2. İslâmiyetin Mâverâünnehir'de Yerleşmesi 161
3. İslâmlaşmayı Kolaylaştıran Sebepler 167
4. İslâmiyetin Millî Din Olması 174
5. Büyük Türk Muhacereti ve Selçuk Hâkimiyeti 180
6. Selçuklular ve İslâm Dünyasının Şükrân Hisleri 187
7. Türk ve İslâm Mefkûrelerinin Kaynaşması 196
8. Selçuklu Sultanlarının Cihângirlik Dâvâları 204

9. Melikşâh ve Sancar'ın Dünya Nizâmı Mefkûreleri....210
10. Türk Cihângirliği ve Hıristiyanlar....216
11. Anadolu'da Türk Destânı....222

IV. Bölüm
Osmanlılarda Cihân Hâkimiyeti

1. Anadolu'da Yeni Kudretin Teşekkülü....231
2. Merkeziyetçi Devlet ve İçtimaî Adâlet....239
3. Osmanlı Cihân Hâkimiyetinin Millî ve İslâmî Kaynakları....253
4. İslâm-Türk Mefkûresinde İstanbul ve Kızıl Elma Efsânesi....264
5. Fâtih Sultan Mehmed ve "Feth-i Mübîn"....274
6. Fâtih'in Yükselen Cihângirlik Mefkûresi....285
7. İslâm Birliği ve Halifelik....296
8. Kanunî Sultan Süleyman ve Dünya Nizâmı....311
9. Akdeniz Hâkimiyeti ve Okyanuslarda Cihâd....329
10. Osmanlı Azametinin Devamı....343

V. Bölüm
Türk Tarihinde İnsanlık İdeali

1. Türklere Karşı Haksız İsnatlar....355
2. Gayri - Müslimlerin Şükrân Hisleri....361
3. Selçuk Sultanları ve Hıristiyanlar....367
4. Hıristiyanları Tehcir ve İskân Siyâseti....376
5. Ortaçağ Türkiyesinde İslâmlaşma Faaliyetleri....383
6. Devlet Eliyle İslâmlaştırma....391
7. Ortaçağ Türkiyesinde Türkler ve Yerliler....395
8. Osmanlılar ve Gayri Müslim Tebeaları....406

VI. Bölüm
Osmanlı Azametinin Duraklaması

1. Duraklama Devrinde Millî Hayatiyet....419
2. İmparatorluk Dışında İnhitat....429
3. Medeniyet Üstünlüğünün Kaybı ve Avrupa'ya Yaklaşma Başlangıcı....436
4. Cihân Hâkimiyetinden Mâneviyat Bozukluğuna....446
5. Sultan Selim'in Mefkûreciliği ve İnkılâpçılığı....457
6. Nizâm-ı Cedîd İnkılâbı ve İrtica Hareketleri....465
7. Sultan Mahmud ve Yeni Devlet Nizâmı....477
8. Yenileşmelere Karşı Tabiî ve Sun'î Zorluklar....490

İndeks....507
Maddeler İndeksi....543
Kitaplar İndeksi....550
Umûmi Bibliyografya....551

Başlangıç

"Ey Türk milleti, titre ve kendine dön!"
(Bilge Kağan)

Milletlerin istikbali için tarih yazmak yapmak kadar mühimdir. Zira devrimizde tarih şuûrunu taşıyan milletler millî kudret ve medeniyet hamlelerinde bu hazineden faydalandıkça tarihin onlar için faydası vardır. Bu sebeple tarih yazılıp bir kültür ve şuûr kaynağı olmadıkça, toprak altında kalan kıymetli madenler gibi, hiç bir mâna ifâde etmez. Nitekim çağımızda her ileri millet veya her medenî hamleye girişen memleket hummalı bir şekilde tarih tedkiklerine girişmiş ve onu çok yüksek bir seviyeye eriştirmişlerdir. Türk milleti tarihte ne kadar azametli bir mevkie sahip ise onun tedkikinde ve kültür hazinesi olarak kullanılmasında da o derece geri kaldığı bir hakikattir. Bu münasebetle millî tarihin siyasî, içtimaî, iktisadî, dinî, hukukî, kültürel, edebî ve sanat bölümleri üzerinde ciddî eser ve araştırmaların ya çok az veya hiç olmadığını belirtmekte hiç bir tereddüd bulunmadığını ifâde edebiliriz. Bu durumda Türk tarihinin manevî ve mefkûrevî âmilleri hakkında bir tedkikin meydana çıkmamış ve hatta böyle bir meselenin varlığının düşünülmemiş olmasını hayretle karşılamamak gerekir. Bu sebeple **"Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi"** adı ile çıkan bu eserin, bu şartlara göre, ilk bakışta yadırganması mümkündür. Lâkin millî tarihin cihanşümul azameti ve medeniyet âbidelerinin ihtişamı dolayısiyle umumî bir bilgiye ve sağlam bir muhakemeye sahip bir kimsenin bir takım büyük manevî ve mefkûrevî âmillerin mevcudiyetini düşünmesi ve böyle bir eseri de ilmî ve millî bir tecessüsle karşılaması normaldir. Büyük ve ileri milletlerin üniversitelerinde kendi siyasî düşünceleri tarihine mahsus ders veya kürsülerin konulduğuna şâhid olanlar Türklerin de tarihî fikir ve mefkûreleri olduğunu düşünmüş; bu sebeple de ilmî ve millî bir boşluğun varlığını hissetmiş olmaları tabiîdir. Zira

muhteşem tarihi olan bir milletin bu hususta elbette zengin malzemeye ve hazinelere sahip bulunduğunu istidlal etmekte isabet vardır.

Filhakika milletlerin tarihleri ile siyasî düşünce ve inançları arasında, zarurî olarak, bir takım münasebetlerin bulunması muhakemesi bize de Türk tarihi üzerinde müessir mefkûrevî âmilleri düşünmeği telkin etmiş ve nitekim yirmi yıldan beri devam eden araştırmalarımız bu duygu ve düşüncelerin hem varlığını ve hem de tarihin inkişafında büyük rollerini sarahatle göstermiştir.[1] Gerçekten **"Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi"** veya **"Türk Dünya nizâmının mîllî, islâmî ve insanî esasları"** adını alan bu eser bu istikamette ilerleyen ve gittikçe kaynak malzemesi zenginleşen çalışmalarımızın bir mahsûlü olarak vücuda gelmiştir. Bazı tezadların mevcudiyeti hissedilse bile milliyet, din ve insanlık ideallerinin ahenkli bir şekilde kaynaşması ve dünya nizâmı hâlinde yükselmesi cidden dikkate şayan bir hâdisedir. Zira Türk kağan ve sultanlarının bir yandan *ilâhî irâde* ve hâkimiyetle teyid olunduklarına ve *Tanrının himâyesine mazhar ve mümtâz* bir milleti olduklarına inanmaları ile insanlık ideali arasında bir tezadın olacağı akla gelir. Lâkin millî hudutlar genişleyip yabancı kavim ve dinler üzerinde kurulu büyük imparatorluklar meydana çıktıkça milliyet duygularının insanlık ideali ile birleşmesi ve yükselmesi kolay olmuştur. Zira içtimaî adalete ve nizâma bağlı millî devlet ve demokratik cemiyet anlayışının genişlemesi sayesinde *milletin babası* sayılmakta olan Türk hükümdarları imparatorluk halinde ve hususiyle İslâm çağında derhal "*Cihân ailesinin babası*" mevkiine yükseliyor ve bunu bizzat ifâde ediyorlardı. Öte yandan Türkler İslâm çağında olduğu gibi Şamanî devrinde de ne kadar dindar ve Allaha inanmış idiyse yabancı dinlere saygı göstermeyi de o derece kendi hâkimiyet, adalet ve insanlık duygularına uygun buluyorlardı. İşte Türk Cihân hâkimiyeti ve dünya nizâmı mefkûreleri de bu temel üzerinde ve bu sayede gelişiyordu.

Türkler millî, islâmî ve insanî duyguların ahenkli bir terkibi sayesinde böylece bir dünya nizâmı dâvasına bağlanırken bu esaslara göre *Allahın cihân hâkimiyetini* kendilerine emânet ettiğine inanıyorlardı ve bu emânete saygı göstermek suretiyle de bir hanedan, bir sınıf ve zümrenin veya sadece bir milletin değil hüküm sürdükleri bütün kavim ve dinlerin hâmisi olduklarını düşünüyorlardı. Bu sebeple de Türk imparatorluklarında milliyet, din ve sınıf tezâd ve mücâdelelerine rastlanmamış; adalet ve ahenk hüküm sürmüştür. Türk Cihân Hâkimiyeti ve nizâmının milletler-arası bir mahiyet alması, islâmî ve insanî esaslar dahilinde tekâmülü bu sayede mümkün olmuştur. Or-

[1] Bu hususta yaptığımız tedkikat ve neşriyat için bak. s. 30, not 6.

ta-Asya'da kurulmuş Şamanî Türk devletleri yalnız yabancı din mensuplarına sığınak ve himâye bahşetmemiş; bizzat Türkler de bu dinlere girerek türlü cemaatler hâlinde ve ahenk içerisinde bir arada yaşamışlar ve bu suretle tarihte din hürriyetine aid ilk ve en güzel örnekleri vermişlerdir.

Türkler İslâmiyeti kabul edip İslâm dünyasına, daha sonraları da, sıra ile, Anadolu'ya, Balkanlara ve Orta-Avrupa'ya hâkim olunca bu millî an'anelere ve İslâmın yüksek dinî ve hukukî prensiplerine bağlı kalarak, asırlar boyunca, bir çok yabancı kavim, din ve mezheplere hak ve hürriyet bahşetmekle Cihân hâkimiyeti ve dünya nizâmı dâvalarını da en yüksek bir dereceye eriştirmişlerdi. Bu âdil ve insanî dünya nizâmı mefkûresi ve tatbikatı sayesindedir, ki Bizans imparatorluğunda baskı ve zulüm gören bir çok Hıristiyan kavimler, daha sonra da Katolik tahakkümü endişeleri karşısında millî varlıklarını ve dinlerini kurtarmak isteyen bizzat Ortodoks ve diğer milletler Türk hâkimiyetini tercih etmişlerdir. Bu tercihin Bizans'a karşı bizzat Rumlar tarafından da yapıldığına dair pek çok misal vardır. Hatta XVI'ıncı asırda Papalığın tahakkümü ve zulmü karşısında din hürriyetine kavuşmak isteyen Almanya protestanları da âdil Osmanlı idaresinin imdada yetişmesini arzu ediyorlardı. Hıristiyan devletlerin Ortaçağda olduğu gibi modern çağlarda bile müslümanlara hiç bir hayat hakkı tanımadıkları, Hıristiyanlık ve ölüm şıklarından birini tercih durumuna düşürüldüklerini hatırlayınca durum daha iyi anlaşılır. Türkler İslâm dünyasında hüküm süren şiddetli mezhep mücadelelerine de nihayet vermişlerdi. İşte İslâm devrinde, bütün din ve mezhep mensuplarının, Selçuklu ve Osmanlı imparatorluklarına bağlanmaları, çok defa kendi arzuları ile onların idarelerine yaklaşmaları sebebi budur. Türk cihân hâkimiyeti ve dünya nizâmı da bu esaslara dayanarak bir realite olmuş ve millî tarihin azameti de bu sayede yaratılmıştır. İslâm ve Hıristiyan kaynakların fâtih Türkleri beklemeleri ve onların hâkimiyetlerine karşı şükran hislerini ifâdeleri durumu çok güzel aydınlatmaktadır. Türk, İslâm ve Hıristiyan kaynakların bu hususa dair verdikleri vesikalar o kadar zengin ve çeşitlidir, ki bunların karşısında hayran olmamak mümkün değildir. Nitekim eski devir müelliflerinin naklettiği hâdiseler ve yabancı bir hâkimiyet hakkında yazdıkları medhiyeler dünya tarihinde emsalsiz ve müstesna kalmaktadır. Her milletin tarihinde zulümler, yabancı ırk ve din mensuplarına karşı yapılmış birçok vahşetler yerine Türk tarihi sâdece adalet, şefkat, yabancı kavim ve dinlere hürriyet ve nihayet nizâm şuûru örnekleri ile doludur. İşte zengin malzemeye dayanan bu inkişaflar artık bir Türk cihân hâkimiyeti mefkûresi ve dünya nizâmı dâvasının tarih boyunca tabiî olarak hüküm sürdüğünü meydana koymuştur. Bu sebeple de bu mühim mevzu yalnız Türk tarihi değil dünya tarihi

bakımından da aydınlanmak icap ediyor ve aksi takdirde tarihin bu âmilleri de karanlığa gömülmüş bulunuyordu. Esasen Türk cihân hâkimiyeti adalete, insanlık duygularına ve milletlerin arzularına dayanmasa idi Türk kudretinin tarih boyunca yaşaması da mümkün olamazdı. Burada mukayese için sadece Türklerin Hindistan'da dokuz asır hüküm sürdüğünü, İngilizlerin ise, bütün kıtada, ancak bir asır kalabildiğini hatırlatmak yerinde olur. Türk hâkimiyeti yüz milyonluk bir Pakistan'ı ve İngiliz hâkimiyeti de, sayısız diller arasında, müşterek bir anlaşma vasıtası olarak, İngilizceyi bırakmıştır. Zîra Türk hâkimiyeti Avrupalılarınkinden farklı olarak yerli halklara ikinci sınıf veya esir muamelesi yapmıyor; istismar gayesi de gütmüyordu. Bu esaslar Şamanî devri için birinci bölümün bir bahsinde (**Türkler arasında yabancı dinler**), İslâm devri için de beşinci bölümde tafsilâtiyle tetkik edilmiş; bu bölüme aid bulunan bahislerin bir kısmı vaktiyle Avrupa'da, Fransızca ve İngilizce olarak, neşredilen araştırmalar olup aynen bu kitaba nakledilmiştir.

Türklerin bu insanî davranış ve siyasetleri, şüphesiz, millî mefkûre ve içtimaî demokrasi anlayışının bir genişlemesi ve tekâmülüdür. Gerçekten Türk kağan ve sultanları, başka milletlerden ve meselâ komşu Moğollardan farklı olarak, halkın devletin kuruluşu ve yükselişinde hizmetlerini beyan ederek millî ve demokratik görüş ve duygularını belirtiyorlardı. Nitekim resmî vesikalara göre hakanlar nasıl ilâhî hâkimiyetlerini ve milletin saadeti için mücadele vazifesiyle mükellef olduklarını ifâde ediyorlarsa Türk halkının da kendileri gibi ilâhî menşeden geldiğini, devlet ve hükümdarları için çalışmayı öylece vazife saydığını da açığa vuruyorlardı. Bu karşılıklı anlayış milliyetçi ve demokratik duyguların temelini teşkil ediyordu. İşte Türk tarihinde devletin kudsiyeti ve hükümdarların babalık sıfatı da bu zihniyetin mahsulü idi. Osmanlı mefkûresi ve "**Nizâm-i âlem**" dâvâsı da **din** ve **devlet**, **mülk** (vatan) ve **millet** gibi dört mukaddes unsura dayanıyor ve devlet dinden sonra mevki alıyordu. Kitabın ikinci bölümü Türk devlet anlayışını, millî ve insanî mefkûrelerin nasıl bir cihân hâkimiyeti istikametinde yükseldiğini ve dinin de bu gelişmelerde nasıl bir temel teşkil ettiğini göstermektedir. Türk tarihinde bu mefkûrelerin zuhûrunda maddî kudretin rolü aşikâr olarak meydana çıkmakta; içtimaî şartların, boy teşkilâtı, askerî kuvvet ve tekniğin inançların doğuşuna nasıl yardım ettiği de göze çarpmaktadır. Bu sebeple bu hususlara da ayrı bahisler tahsis edilmiştir. Boy beyleri ile kadınların siyasî ve hukukî mevkileri de Türk devleti teşkilâtında mühim bir âmil olarak kendini göstermiş; bunların da müsbet ve menfî neticeleri ile tetkiki gerekmiştir. Zira Şamanî çağında olduğu gibi Osmanlılara kadar İslâm Türk devletlerinde de boy beyleri ve kadınların siyâsî rolleri ile bu millî devlet anlayışı devam etmiştir.

I. Bölüm

TÜRK TARİHİNE GİRİŞ

1. Tarih ve Mefkûre

"Üstte mavi gök, altta yağız yer ve ikisi arasında kişioğlu yaratılmış; kişioğulları üzerinde de ecdadım Bumın Kağan ve İstemi Kağan hüküm sürmüşlerdir."

(Bilge Han)

TARİH ŞUÛRU din duygusu kadar eski olup insanların manevî vasıfları ve medeniyet seviyeleri nisbetinde derinleşir. Cemiyetlerin iptidâi devirlerinde ataların ta'zîm ve takdis edilmesi veya bu münasebetle ecdat kültlerinin teşekkülü tarih ve vatan şuûrunun ilk bir belirtisini, insanî ve millî hislerinin de bir başlangıcını teşkil eder. Eski devirlerde halk kitlelerine ait efsâne, destân ve menkîbeler cemiyetlerin tarih ihtiyacı ile teşekkül ediyor ve onun şuûrunu yaratıyordu. Bunlar cemiyetlerin geçmiş zamanlarına ait yaşayış, düşünüş ve inanışlarının akisleri olarak bugün de tarihin inşasında ve eksikliklerini tamamlamakta mühim bir kaynak vazifesini görür. Bununla beraber tarih ve efsâneler uzun zaman birbirine karıştırılmıştı. İslâm medeniyeti, tarihi, efsâne ve destânlardan ayırmakla Yunan medeniyetine bir üstünlük kaydeder. Nitekim eski Yunan ve Avrupa dillerinde kullanılan "**Historia**" kelimesi menşede hikâye mânasına geldiği halde İslâm dünyasında, hakîkî medlülüne uygun olarak, "**Târih**" ıstılâhı zamanla kayıtlı hâdiseleri ifâde eder. Beşeriyetin hâfızası ve insanlığın tecrübesi mevkiinde bulunan tarih şuûrda yaşadıkça, milletlerin şahsiyetlerini geliştirmeğe, kültür ve mefkûrelerini kuvvetlendirmeğe hizmet eder. Tarihini bilmeyen ve şuûrunu taşımayan milletler hâfıza ve idrâklerini kaybetmiş şaşkın kimselere benzer. Böyle bir durumda milletlerin yükselmeleri veya millet vasfını muhafaza etmeleri ve hattâ dağılmamaları zordur. Beşeriyetin tekâmülünde bu derece ehemmiyeti olan tarih, medeniye-

tin yükselmesi ile muvazi olarak ilerler ve milletlerin istikbalini hazırlamakta yardımcı olur. Bu sebeple târih kültürü ve şuûru cemiyetlerin idareci ve seçkinleri için rehberlik vazifesi görür. Nitekim Ortaçağ İslâm dünyasında târih hükümdarlara ve yüksek tabakaya mahsus ve imtiyazlı bir ilim sayılmıştı.[1] Bugün de milletlerin medenî seviyelerini tarih tetkiklerindeki gayret ve kabiliyetlerine göre tayin etmek mümkündür.

Tarihin geniş bir tetkiki, cemiyet ve medeniyetlerin yükselişinde, maddî-manevî kuvvetler arasında bir muvazenenin nasıl âmil olduğunu meydana koyduğu gibi sukutlarının da bu muvazenenin bozulması ile vuku' bulduğunu gösterir. Maddenin tahakkümü ile cemiyetler manevî buhran ve kargaşalıklara, ruhun hâkimiyeti ile de uyuşukluğa düşer ve sukut mukadder olur. Birincisinde din ve mefkûreler, ikincisinde de akıl ve hayatın isyanı ile tekrar muvazene kurulmağa ve medenî inkişafa yol açılır. Türkler eski çağlardan yakın zamanlara değin, 2500 yıllık tarihleri boyunca, maddî-manevî unsurlar arasında daha fazla muvazene kurabilmiş ve bu sayede azametli devirler yaratmış bir millettir. Gerçekten tarihte itidal ve ihtiyatı ile, vekar ve adaleti ile temayüz eden Türk milleti millî, dinî ve insanî duygulara bağlı kalmış ve bunların ahengi üzerinde de bir Cihân hâkimiyeti mefkûresine inanmıştır. Üç kıt'a üzerinde ve geniş ülkelerde kurulan tarihî Türk hâkimiyeti bu muvazene ile gelişmiş, bu sebeple de anî yükseliş ve sukut inkılâplarına da pek fazla mâruz kalmamıştır. İslâmdan önce Türkistan, İslâm devrinde de Yakın-şark ve Türkiye merkez olmak üzere Çin, Hindistan, Afganistan, Horasan, Şarkî ve Orta Avrupa, Balkanlar, İran, Azerbaycan, Kafkasya, Anadolu, Rumeli, Irak, Suriye, Mısır ve Şimalî Afrika Türklerin başlıca istilâ, göç ve hâkimiyet sahaları olmuştu. Türkler bu ülkelerde birçok devletler ve imparatorluklar kurmuşlar; muvakkat yurtlara ve devamlı imparatorluklara sahip olmuşlardır. Şamanî çağında Kun (**Hiung-nu)** ve Gök-türk kağanlıkları, İslâm çağında Selçuklu ve Osmanlı Sultanlıkları Türk cihân hâkimiyetinin dört büyük devrini teşkil eder.[2] Avrupa Hunları, Ak-Hun'lar, Hazar, Uygur ve Bulgar hanlıkları, Oğuz ve Karluk yabgulukları, müslüman İtil Bulgarları ve Karahanlılar, Gazne, Hâ-

[1] Türkiye'de tahsilin kifayetsizliği, yazı değişikliği ve bununla ilgili tedbirlerin alınmaması ve nihayet dil faciası mazi ile istikbal arasındaki bağları koparmakla Türk kültürü ve millî mefkûre ile birlikte tarih şuûrunu da öyle sarsmıştır, ki bu suretle hâsıl olan manevî kayıpların derecesini burada anlatmak kolay değildir.

[2] Burada tarihî devirler kasdedilip Türklerin eski devirlerine ait birtakım nazariyeler ve hususiyle hayalî tarih tezleri bahis mevzuu değildir. Medeniyet ve din münasebetlerinin ehemmiyetine göre Türk tarihini Şamanî ve İslâm olmak üzere iki çağa ayırmak daha isabetlidir. Bununla beraber İslâm devrinin büyük ehemmiyeti dolayısiyle Türk Cihân hâkimiyeti mefkûresinin Şamanî, Selçuklu ve Osmanlı adları ile üç bölümde tetkikini yerinde bulduk.

rezm, Mısır-Suriye Memlûk ve Hindistan sultanlıkları, Türkistan, Orta-şark ve Altun-ordu hanlıkları, Timürlü, Babürlü ve Safevî imparatorlukları bu dört büyük devre dâhildir.

Bu muazzam tablo, Türk tarihinde maddî-manevî büyük âmillerin rol oynadığını veya bu devirlerin Türklerin şuûrunda birtakım siyasî inanç ve mefkûrelerin teşekkülüne sebep olduğunu istidlâle kâfidir. Gerçekten Türkler, başka milletlerden farklı olarak, daha peygambere sahip olmadan, kendi anlayışları ile tek bir Tanrı inancına yükselmişler; millî ve insanî duygularla birlikte tarih sahnesine çıkmışlardır. Dünya tarihinde bu müstesna vasıflarla tanınan, maddî-manevî kuvvetlerin imtizacı ile de asırlarca cihân hâkimiyeti mefkûresine bağlanan Türkler İslâmiyeti kabul edince bu yeni dinde kendi ruh ve mefkûrelerini bularak daha yüksek bir mevkie sahip oldular. Bu sebepledir, ki son bin yıl zarfında İslâmiyet ve Türklük, zat ve sıfat olarak, öyle kaynaşmıştır, ki artık İslâmiyet Türklerin millî dini mahiyetini kazanmış ve bu iki unsurun birbirinden ayrılması mümkün olmamıştır. Türk tarihinin inkişafında ve azamet devirlerinin yaratılmasında müessir maddî-manevî kuvvetlerden hangisinin daha önce âmil olduğu belli değildir. Zira Türkler tarihlerinin ilk devirlerinde siyasî teşkilât ve askerî kabiliyetleri, dünyada ilk defa ata binerek onu bir muharebe vasıtası halinde kullanmaları sayesinde komşu kavimlere üstün bir kuvvet olarak meydana çıkmışlar; o zamandanberi de tek Tanrı'ya inanmış; millî şuûra ve insanlık duygularına bağlanmış ve cihân hâkimiyeti dâvâsına girişmişlerdi. Bu maddî-manevî kuvvetlerle geniş imparatorluklar kuran Türkler hâkimiyetleri altına aldıkları ve münasebetlerde bulundukları kavimlere siyasî teşkilâtlarını ve askerî tekniklerini vermişler; Uzak ve Yakın-şark ülkeleri, Asya ve Avrupa kıt'aları arasında din, kültür ve alfabelerin, ticarî ve sınaî maddelerin mübadelesine imkân hazırlayarak medeniyet tarihine hizmet etmişlerdir.

Şamanî çağında Türkler Uzak-şark'tan Balkanlara ve Orta Avrupa'ya kadar yayılmışlar; Çin, Hindistan, İran, Roma ve Bizans imparatorluk veya ülkeleri hudutlarını aşmışlar; zaferler kazanmış ve bu uzak ülkelerde birtakım siyasî ve etnik teşekküller vücuda getirmişlerdir. Lâkin bu geniş yayılışlara rağmen Türkistan yine de Türk tarihi ve nüfus kesafetinin merkezi kalmıştır. Bu çağda vuku' bulan fetih ve göçler, kurulan yurt ve devletler dünya tarihinde mühim bir rol oynamakla beraber bunların te'sirleri gittikçe asırların derinliklerine gömülmüş; buralarda geçen hâtıra ve tarihlerin izleri tedricen azalmış ve nihayet bu Türk kavimleri zamanla yerli ve komşu halklar tarafından temsil edilmiştir. Bu sebeple, Ana-yurt dışında cereyan eden tarih Türkler için mühim bir miras bırakmamıştır. Gerçekten bu temsil dolayısıyle tarihe karışan

eski Türklerin Çin, Hindistan, İran, Rusya, Balkan ve Orta-Avrupa kavimlerinin kanlarına, siyasî ve kültürel inkişaflarına kattıkları unsurlar sanıldığından çok daha fazla olmuştur. Nitekim, bugün de, Uzak-şark'tan Orta-Avrupa'ya kadar birçok ülke, deniz, nehir ve kavimlerin adları bu devrin hâtıralarını muhafaza eder. Hıristiyan Gagavuz ve musevî Karayım Türkleri de bu tarih denizinin son bakıyyeleridir.

İslâm çağında Türk tarihinin ağırlık merkezi Türkistan'dan Yakın- şark'a ve hususiyle Türkiye'ye intikal eder. Eski medeniyet dünyası ve Akdeniz havzası Türk hâkimiyet sahasına dahil olur. Bu devirde millî ve İslâmî mefkûrelerin imtizacı sayesinde Türkler daha yüksek bir medeniyet ve daha kudretli bir cihân hâkimiyeti ile yeni bir tarih devresine girerler. Türkler İslâm dini ve medeniyeti çerçevesinde kendi ideallerini bularak yükselirken iç buhranlara ve dış istilâlara maruz kalan İslâm dünyasını ve hayatiyetini kaybeden müslüman milletlerini de kurtarmışlardır. Bu yeni devirde Türklerin Türk, İslâm ve cihân tarihlerinde rolleri o derece artar, ki bütün müslüman ve hıristiyan kavimlerin kaderleri üzerindeki tesirleri bugüne kadar devam eder. Gerçekten İslâm dünyası, X. asırda, dinî, içtimaî ve siyasî buhran ve nifakla içeride, Bizans ve Avrupa'nın istilâları ile de dışarıda öyle tehlikeli bir duruma düşmüştü, ki müslümanların tek tesellisi bu asırda İslâmiyetin Türkler arasında sür'atle yayıldığına dair gelen haberler idi. Bu münasebetle Fâtih Türklerin İslâmiyeti kurtaracağına dair birtakım hadîsler, evliya tebşirleri ve kehânetler müslümanlara ümid verirken Türkler üzerinde de İslâmiyetin cazibesini arttırıyor ve ihtidaları süratlendiriyordu. Türkler böylece millî ve İslâmî mefkûrelerin kaynaşması ile cihân hâkimiyeti dâvâlarını canlandırırken müslüman mütefekkirleri de İslâmiyete yaptıkları hizmetler dolayısıyle onlara karşı şükranlarını bildiriyor ve Türkler artık İslâmın hâmisi ve bayrağı mevkiine yükseliyordu. Türkler İslâm dünyasını içeride siyasî ve manevî birliğe, dışarıda da istilâlardan emin bir duruma getirdikten sonra da Orta-Asya'yı, Kafkasya'yı, Anadolu'yu, Rumeli'yi, Şarkî Avrupa ve Karadeniz'in şimal sahillerini, nihayet şimalî Hindistan'ı İslâm dini ve medeniyeti hudutları içerisine dâhil ettiler. Yeni kültürel ve iktisadî hamlelerle de İslâm medeniyeti ikinci yüksek devrini idrâk etmiş ve ona XVII. asra kadar uzun bir ömür ve üstünlük sağlamıştır.

Selçukluların hâkimiyeti ve cihângirâne hamleleri sayesinde İslâmın bu kudreti kazanması Bizans imparatorluğunun artık inhitata uğramasına; fakat, geri olmasına rağmen, Hıristiyan Avrupa'nın da meşhur Haçlı seferleri ile birkaç asır süren taarruzlarına sebep oldu. Milyonlarca insanın kanına mal olan bu Haçlı taarruzları nihayet Türk kudreti karşısında kırılmış ve Avrupalılar

II. Bölüm

İSLÂM'DAN ÖNCE TÜRK CİHÂN HÂKİMİYETİ MEFKÛRESİ

1. Destân ve Efsânelere Göre

"Oğuz Kağan: Ey oğullarım! Çok savaştım, çok yaşlandım. Gök-Tanrıya borcumu ödedim."
(Oğuz Destânı)

MİLLETLERİN YAŞAYIŞ, düşünüş ve inanışlarını araştırırken millî destân, menkîbe ve efsâneler bazan tarih vesikaları arasında birinci derecede ehemmiyet kazanır. Bunlar yalnız tarihin eksikliklerini doldurmakla kalmaz; içtimaî ruhun akislerini, düşünce ve inançlarını meydana koymak bakımından da çok mühim bir mevki işgal ederler. Bu sebeple Oğuz destânı ile başlamakta isabet vardır. Eski Türklerin veya Oğuzların tarihî fetihlerini destânî bir şekilde anlatan **Oğuz-nâme**'ye göre *ilk cihân hâkimiyeti Oğuz kağan* tarafından kurulmuştur. Nitekim destân Oğuz Han'ın Çin, Hindistan, İran, Azarbaycan, Irak, Suriye, Mısır, Anadolu (Rûm), Rus ve hattâ Frenk ülkelerini fethettiğini anlatırken Kun (Hun), Gök-türk ve Selçuk devirlerini şümûlüne almakta ve hattâ destânın muahhar parçaları Osmanlılara kadar uzanmaktadır. Türklerin ilk fâtih atası, bütün millî nizâm ve müesseselerin kurucusu sayılan *Oğuz Kağan semavî bir menşeden* gelmiş ve harikulâde vasıflara sahip olarak doğmuştur. O, daha çocuk iken birtakım kahramanlıklar yapmış ve kendisi gibi gökten inen bir kız ile evlenmiştir.[1] Destânın İslâmî rivâyetine göre Oğuz han daha doğuşunda, Müslüman olmadığı için, anasının südünü emmez. Büyüyünce de bu din ayrılığı onunla babası Kara-han arasında mücadeleye sebep olur. Oğuz han babasına galip gelir; tahta çıkar ve kağanlığını ilân eder.[2] Dört tarafta

[1] Eski Türk kahramanlarının doğuşunda, sık-sık rastlanan ışık motifi burada da kendini gösterir.

[2] *Oğuz Kağan Destânı*, nşr. W. Bang ve R. Rahmeti, İstanbul 1036, Farsça *Oğuz-nâme* de Reşideddin'in *Câmi'ut-tevârih*'i içerisinde (bazı nüshalarda yoktur) *"Târih-i Oğuz ve Türkân ve Hikâyet-i Cihângîrî-i O"* adı altında olup henüz neşredilmemiştir. Uygurca nüshaya karşı Farsça *Oğuznâ- me*'de Sır-derya Oğuz yabguları ve Selçuklular devri de destâna girmiştir. Aybeg ed-

bulunan bütün kavimlere elçiler gönderek "Ben artık bütün dünyanın Kağanıyım" der ve hepsini kendisine itaata ve tâbiiyete çağırır. Esasen Oğuz han'ın çok akıllı ve kerâmet sahibi olan müşaviri (veziri) Irkıl-hoca veya Uluğ-türk *Tanrının cihân hâkimiyetini kendisine* verdiğini de tebşir eder: "**Ey Kağanım, Gök-tanrı bütün dünyayı sana bağışlasın**" der. Aşağıda görüleceği üzere Allah'ın birçok Oğuz kağan ve sultanlarına dünya hâkimiyetini bağışladığını Korkut-ata ve İslâm evliyası da müjdelemiştir.

Oğuz han ilâhî hâkimiyetini kabul etmiyen milletler üzerine seferlere çıkıp dünyayı fetheder. Bu fetih hareketlerinde Türk destân ve an'anele- rinde mühim bir mevkii olan ve menşe efsânelerine giren Bozkurt **(Böri)** Oğuz Han'ın da rehberidir. Gökten inen bozkurt: "*Ey Oğuz, sen Urum* (Roma) *üzerine gitmek istiyorsun; ben senin önünde yürüyeceğim*" der. Oğuz kurdu takiple sefere çıkar; Urum ve Urus (Rus) hükümdarlarını yener; Çin, Hind, Suriye ve Mısır ülkelerini fetheder.[3]

Ben sizlere oldum kağan
Alalım yay ile kalkan
Nişân olsun bize "buyan"
Boz-kurt olsun bize "uran".[4]

İslâmî **Oğuz-nâme**de kurt çıkarılmış ise de Selçuklularla birlikte Yakınşarka ve Anadolu'ya gelen Oğuzlar destânla birlikte Boz-kurt hikâyelerini de getirmişlerdi. Nitekim XII. asır Süryanî tarihçisi Mihael'e göre: "*Yeryüzü Türkleri taşımağa kâfi gelmiyordu*. Garba doğru ilerlerken önlerinde *köpeğe benzer bir hayvan* (kurt) bulunuyor ve onlar da ona yetişemiyorlardı. Bozkurt hareket etmek istediği zaman "**Göç**" (Yâni, kalkınız!) diye bağırıyor; Türkler de durduğu yere kadar onu takip ediyor ve orada çadırlarını kuruyorlardı. Uzun zaman rehberlik eden kurt nihayet kaybolunca Türkler de artık geldikleri yerlerde oturup kaldılar", yâni Yakın-şark ve Anadolu'da göçlere son verip yerleştiler ifâdesi ile Oğuzlarla birlikte destânlarının da nasıl geldiğini ve başka milletlerce de bilindiğini meydana koymuştur.[5] Urallardan Avrupa'ya göçen

Devâdârî'nin ifâdeleri daha mufassal bir *Oğuz-nâme*'nin İslâm devrinde mevcûd olduğunu gösterirse de böyle bir eser elimize geçmiş değildir. Onun Depe-göz'e ve onu öldüren kahraman Basat'a ait kayıtları *Oğuz-nâme*'nin bir parçası olan Dede- Korkut kitabına uygundur. Hayli zorluklar çıkaran Farsça metni neşrederken Destân ve Oğuzlar hakkında mühim meseleleri de aydınlatmak niyetindeyiz.

3 *Oğuz Kağan Destânı*, s. 29.

4 *Oğuz Kağan Destânı*, s. 17.

5 *Chronique*, trc. Chabot, III, s. 153, 155.

Hunların da önünde kendilerine rehberlik eden bir geyiğin bulunduğu rivâyet edilmiştir.[6] Semavî bir nurdan doğan Bugu-han ve evlâdları elindeki **kut** taşı Uygurların saadetini ve hâkimiyetini sağlıyordu. Bunun elden çıkması da onların Şarkî-Türkistan'a göçmesine sebep olmuştu.

Destân Türk milletini Oğuz Han'ın oğullarından türeyen Oğuz boyları ile Oğuz han'ın kumandanları sayılan Karluk, Kıpçak, Kanglı, Kalaç ve Uygurların nesli olarak bölümlere ayırırken Oğuzların hâkimiyeti altında millî birliği, bu uluslar-arası münasebetleri ve hukukî mevkileri de bir nizâma bağlamıştır. Oğuz dünya hâkimiyetini kurduktan ve ihtiyarladıktan sonra devletini altı oğlu arasında taksim ederken, feodal esaslara rağmen, millî birliği devam ettirmek ister. Gerçekten Oğuz'un her oğlundan doğan dört torunu ile çoğalan yirmi dört boy Oğuz milletini teşkil eder. Oğuzhan'ın üç oğlu Gün, Ay ve Yıldız'dan on iki torunu (boy) sağ; Gök, Dağ ve Deniz'den on iki torunu da sol kolu teşkil eder. Oğuz han *hâkimiyeti temsil eden yayı* birincilere, tâbiiyeti temsil eden oku da ikincilere vermiştir. Oğuz beyleri ve boylarının siyasî ve hukukî münasebetleri de yayla ok münasebetine göre olduğundan sağdaki Boz-oklar, soldaki Üç-oklara üstündür. Yâni üç-oklar Boz-oklara tâbidir. Bu hukukî kaide Selçuklulara ve hattâ bir dereceye kadar Osmanlılara kadar devam eder.[7] Millî ve yabancı çeşitli kaynaklarda Türk kağan ve sultanlarının boy beylerine, tâbi' Türk veya ecnebi hükümdarlarına ok göndermeleri kendilerinin yayı ve hâkimiyeti, onların da oku ve tâbiiyeti temsil etmeleri dolayısıyledir. Gönderilen ok aynı zamanda hükümdarın emrini ve huzuruna daveti ifâde etliğinden onu alanlar derhal hakan ve sultanların yanına koşar. Garbî Gök-türklere bazan **On-ok** adı verilmesi de onların büyük kağanlara tâbi' on boya ve idareye ayrılmaları ile alâkalıdır.[8] Muharebe ve mühim mes'elelerde hakan ok gönderince bütün tâbi' yabgu ve beylerin iştiraki ile yüksek bir meclis (Kurultay) kurulur ve müzakereler olurdu.

Çin kaynakları Gök-türkleri Kunların torunu gösterir. Tatarların (Cücen veya Avar) hücumuna uğrayan ve imha edilen asîl bir Hun çocuğu Bozkurt tarafından kurtarılmış ve Gök-türkler de onunla kurdun nesli olarak türemiştir.[9] Burada tarih ve destân birbirine karışmış; Gök-türklerin bayraklarında kurt başı bulunmuştur. Esasen Türk efsâne ve an'anelerinde mühim bir mev-

6 S. Eckhardt, *Attila ve Hunları*, s. 148.

7 A. İnan, "Orun ve ülüş meselesi", *Türk Hukuk ve İktisat tarihi mecmuası*, I.

8 Osman Turan, "Eski Türklerde okun hukukî bir sembol olarak kullanılması", *Belleten* XXXV, s. 305 - 318.

9 St. Julien, s. 2-5, 25.

kii olan kurt hikâyeleri Hunlara kadar çıkar.[10] Bu sebepledir, ki kurt Türklerce at gibi uğurlu ve hattâ mübarek sayılmış; Kâşgarlı Mahmud ve Dede-Korkut kitabının kaydettiği üzere bu telâkki İslâm devrine kadar gelmiştir.[11] Oğuzlar arasında kurttan başka her boyun kuşlardan ayrı ayrı mübarek (**ıduk**) sayılan birtakım ongunları da vardı.[12]

Cihângir Oğuz han ile babası Kara-han arasında vukubulan mücadele, M.Ö. III. asır sonlarında, Kun imparatoru tarihî Mete (Modun) ile babası Tuman arasındaki savaşın destânî bir in'ikâsından başka bir şey değildir. Aslında Çin kaynaklarının ilk Türk fâtihi olarak gösterdiği Mete hakkındaki kayıtları bile daha Hunlar zamanında bu şahsiyetin destânî bir hüviyet kazandığını gösterir. Böylece **Oğuz-nâme**'nin Hunlar devrine kadar çıktığını belirtmiş oluyoruz.[13] Büyük Hun **Tan-yu**'su Mete'nin destânda Oğuz han olduğunu gösteren başka sağlam deliller de vardır. Gerçekten Hunlardan Osmanlılara kadar devam eden idarî, siyasî, sağ-sol teşkilâtı tarihî ve destânî bu iki hükümdara atfolunmakta ve bu suretle bu iki şahsiyet birleşmektedir. Mete'nin imparatorluğu yirmi dört kumandana taksimi yirmi dört Oğuz beyi ve boyuna tekabül eder. Her kumandanın maiyetinde 10.000 süvariden müteşekkil bir kuvvet (tümen) bulunması, orduda bundan sonra 1000, 100 ve 10 kişilik birlikler ihdası da Mete'ye isnat olunmuştur.[14] Onun, fetihleri, teşkilâtı ve vatanperverliği cidden milletin kalbinde destânî hüviyeti ile de yaşamasına imkân vermiştir. Destânın Oğuz boylarına tâyin ettiği hukukî mevki ve dereceler Türk cemiyetinde fi'len yaşamış; bu da tarihî kayıtlarla meydana çıkmıştır. Esasen Oğuz han'a ait başka te'sis ve icadlar da vardır.

Oğuz han altı oğlu ile birlikte dünyayı fethedip cihângir olduktan sonra ana-yurduna **(yurt-i aslî)** döndü. Bir "**Uluğ Kurultay**" topladı. Binlerce hayvan keserek azîm bir **toy** yaptı; altun bir otağ kurdu. Üç büyük oğlu Boz-oklar sağda, üç küçük oğlu Üç-oklar solda oturdu: "*Ey oğullarım! Çok savaştım; artık çok yaşlandım. Düşmanları ağlattım; dostları sevindirdim. Gök-Tanrı'ya borcumu ödedim*" dedi ve yurdunu oğulları arasında taksim etti. Ok-yay münasebetlerine

---

[10] Eberhard, *Çinin Şimal Komşuları*, s. 67, 73, 85 - 87, 91, 104, 108.

[11] Dede-Korkut kitabında "*Kurt yüzü mübâreketir*" ifâdesi (Kilisli neşri, s. 26) bunu gösterir. Kâşgarlı Mahmud çocuk doğunca "*Tilkü mü toğdı, azu böri mü*" sorulduğunu, tilki aldattığı için kızı, kurt da yiğitliği dolayısıyla erkeği temsil ettiğini söyler (*Dîvân* I, s. 359). Türkistan'da da şu: "*İl ağrısız bolmaz, dağ börisiz bolmaz*" ata sözü vardır.

[12] Reşîdeddin, *Câmi ut-tevârih*, I, s. 30-44, 206, 219; O. Turan, *Oniki hayvanlı Türk takvimi*, İstanbul 1941, s. 43-45.

[13] Mete ile Tuman arasındaki mücâdele'nin destânı olduğuna O. Lattimore, *Inner Asian frontiers of China* (New York, 1951, s. 363-365) adlı eserinde işaret eder.

[14] De Guignes, I, s. 200.

III. Bölüm

TÜRK - İSLÂM CİHÂN HÂKİMİYETİ MEFKÛRESİ

1. İslâmiyet ve Türkler

"Türkler size dokunmadıkça siz de Türklere dokunmayınız."

(Hazret-i Muhammed)

ORTA-ÇAĞLAR TARİHİ, Hıristiyanlık ve İslâmiyet gibi, iki cihânşümül dinin yayılışı, cihân hâkimiyeti ve nizâmı dâvâsı, birbirlerile mücadelelerile dünya tarihinde müstesna bir ehemmiyet arzeder. Hıristiyanlık Eski-çağların kargaşalık halinde bulunan putperest veya *çok tanrılı* **(polytheiste)** akidelerini, Roma'nın materyalist ve mânen sukut etmiş hayatını yıkarak beşeriyeti *vahdaniyete ve manevî nizâma* eriştirmeğe uğraşırken, ondan altı asır sonra gelen, *İslâmiyet*, daha büyük bir dâvâ ve kudretle yalnız bu dinin gelişmesine sed çekmekle kalmamış; onu yerleştiği Yakın-şark ve Akdeniz ülkelerinden de söküp atmağa, daha sağlam bir *dünya nizâmı ve medeniyet* kurmağa muvaffak olmuştur. Zira İslâmiyet, Hıristiyanlığın ana akidelerini bozduğundan, **Teslis** (üçleme) inancı ile putperestlik te'sirlerinden kurtulamadığına, hayat ve medeniyeti inkâr ederek, beşeriyetin saadeti için zarurî olan, madde-rûh muvazenesini kaybettiğine inanarak bu dini de ilga ediyordu. Materyalizme karşı isyan eden Hıristiyanlık ilme ve medeniyete karşı da şiddetli davrandı. İskenderiye kütüphanesinin yakılması, Şarkî-Roma'nın büyük imparatoru Justinyanus'un Atina Felsefe mektebini kapaması ve birçok ilim adamının öldürülmesi veya İran'a kaçması bu dinin *medeniyet ve hayata aykırı* mücadelelerinin göze çarpan ilk misallerini teşkil eder. Papalığın, ilim ve akıl ile birlikte, hayatı da inkâr eden otoritesi Orta-çağ Hıristiyan dünyasını bir karanlık devre düşürdü; taassup ve suiistimaller üzerinde kurulan bir kilise hâkimiyeti, asırlar boyunca, insanları zulüm ve cendere altında tutmağa çalıştı. Bu durum İslâm medeniyetinin tesiri ile Avrupa'da uyanan ilim ve san'at hareketlerine, XV. asra, kadar devam etti.

İslâmiyet ise ilim ve akıl yolunu benimsiyor; Kur'an ve Hazret-i Peygamber insanları muhakemeye ve bu vasıta ile ilâhî hikmetleri düşünmeğe davet ediyordu. Her basit vak'a karşısında Hazret-i İsâ'ya isnad olunan mucizelere mukabil Hazret-i Muhammed *en büyük mu'cizesinin Kur'an* olduğunu söylüyor ve İslâmda çok az mu'cize yer alıyordu. Böylece İslâmiyet ilim ve din, akıl ve iman, madde ve ruh, hayat ve ahiret arasında tam bir muvazene kuruyor; bu suretle insan tabiatına uygun esasları ile beşeriyete medeniyet ve saadet yollarını açıyordu. İslâmiyet bu hüviyeti sayesinde yalnız madde âleminde, tarihin kaydettiği, iki mu'cizeyi gerçekleştirmiştir. Filhakika dünyanın ücra bir köşesinde yaşıyan küçük bir kavim, Hazret-i Muhammed vasıtası ile üflenen *İlâhî rûhun* kudreti ile yeni ve büyük bir millet haline inkılâp etmiş; meçhul veya sâde insanlar birdenbire tarihin kahraman ve dâhileri olmuştur. İslâmiyet bu ilâhî kudreti sâyesinde *Hazret-i Ebubekir*'in dehâsı ile hayatiyetini, *Hazret-i Ömer*'in fetihleri ile de dünyaya yeni ve üstün *nizâm* getirdiğini ispat ediyordu. Hazret-i Ömer bir avuç müslüman gazisi ile, 641'de Suriye ve Mısır kıt'alarını fethederek koca Şarkî Roma'nın kanatlarını kırmış; 642'de de büyük Sâsânî imparatorluğunu yıkmıştır. İmparator Heraklius, şaşkın bir durumda, Suriye'yi terketmiş; bir müddet sonra da İran şehinşâhı Yezdigerd de Türkler nezdinde sığınak bulmak ümidi ile şarka doğru koşmuş ve kaybolmuştur. Böylece İslâmiyet az bir zaman zarfında Atlas sahillerinden Sır ve Sint nehirleri kıyılarına, Kafkas dağlarından Pirene dağlarına kadar yeni bir İslâm dünya nizâmını, yeni bir görüş ve yeni bir hayatı kuruyordu. İşte bu büyük kudret ve fetihler, tarih bakımından, İslâmın birinci mu'cizesini teşkil eder.

İslâmiyet, beşeriyeti dâlaletten kurtarmak ve hidâyete eriştirmek dâvâsı ile zuhûr etmiş; kendine mahsus bir dünya sulhu ve nizâmını da birlikte getirmiş ve bu suretle yeni bir cihân hâkimiyeti mefkûresi başlamıştı. Hıristiyanların kendi dâvâları için Haçlı seferlerine mukabil *İslâmın cihâdı* farz kılması da onun dünya görüşünü gerçekleştirmek gayesine matuf idi. Bu sebeple İslâm dini dünyayı **Dâr ül-İslâm** (İslâm ülkeleri) ve **Dâr ül-harb** veya **Dâr ül-cihâd** (gayri müslim memleketleri) olarak ikiye ayırmıştır. **Dâr ül-cihâd** olan ülkeler ve halklarının İslâma tecavüz ve tehditte bulunması cihâdın farz olması sebebi idi. Bu münasebetle cihâd, sanıldığı gibi, mutlak surette gayri müslimlerle savaşmak ve memleketlerini işgal etmek mânasında değildir. Gerçekten İslâmiyet cihâdı emrederken haksız yere bir muharebeyi terviç etmiyor; kendisine bir tehdit ve tecavüz olmadıkça cihâd müsaadesini vermiyordu. Bundan başka **Dâr ül-harb**'ı **Dâr ül-İslâm** yapınca da Hıristiyan ve Yahudi gibi *Ehl-i kitap* kavimlere İslâm hukukunu, nizâmını ve adâletini tatbik ederken onlara âmân veriyor ve "**La ikrâhe fi'd-din**" (Dinde cebir yoktur) düstûru

ile de **Zimmi**lerin dinlerine, ibâdetlerine ve hürriyetlerine dokunmuyor; kilise ve manastırlarına saygı gösteriyor. Zimmilerin hukukî durumları, Hazret-i Ömer'in Kudüs'ün fethi münasebeti ile verdiği *ahid-nâmeye* göre bütün kaideleriyle tesbit edilmiştir. Zimmilerin, İslâmlardan farklı olarak, ödedikleri **cizye** vergisi de askerî mükellefiyetten muaf tutulmalarına bedel sayılıyordu. Zira cihâd farizesi sadece Müslümanlara aid idi. Zimmilere ait bu hükümler Tanzimat'a kadar devam etmiştir. Türkler, bu yüksek esasları ve ileri medeniyeti ile İslâmiyete girerken bu dinde kendi savaş ve barış anlayışlarını, cihân hâkimiyeti ve nizâmı mefkûrelerini buluyor; daha derin bir iman ve şevkle ona sarılıyorlardı. Zira bu nizâm hakka, Allah'ın emirlerine uygundur.

İslâmiyet, siyasî hudutları ile yeni nizâmını kurduktan sonra, Abbasîler zamanında, aynı sür'at ve kudretle, ilim ve kültür hamlelerine girişmiş ve en yüksek medeniyet seviyesine ulaşarak karanlığa gömülmekte olan dünyaya aydınlık ve saadet getirmişti. Filhakika Hıristiyanlık mîrâs aldığı eski ilm ve medeniyet eserlerini imha ederken İslâmiyet, tamamiyle aksine, kendi sağlam esasları ile, eski Şark, Yunan, İran, Türkistan ve bir miktar da Hindistan ve Çin'in fikir mahsullerini yoğurarak yeni bir medeniyet sentezi vücûda getirmişti. Hıristiyanlık ilmi, hayatı ve medeniyeti inkâr ederken İslâmiyet bunları yükseltiyor; *ilim tahsilini* bütün müslümanlara emrediyor; âlim ile câhilin müsavi olamıyacağını bildiriyordu. Böylece madde-rûh muvazenesini kurarak Eski-çağ kültürlerini, yeni ve yüksek bir medeniyet sentezi ile Yeni-çağlara ulaştırma şerefi Hıristiyanlığa değil, İslâmiyete aittir. Hattâ Avrupalılar medeniyetlerinin kaynağı saydıkları eski Yunan'a kavuşmayı bile İslâm medeniyetine borçludurlar. Gerçekten Avrupa XII-XV. asırlar zarfında, İslâm'dan aldığı ilim, kültür ve teknik aşılar sayesinde kendi medeniyetini kurabilmiştir. İşte İslâmiyetin tarih bakımından ikinci mu'cizesi de budur.

İslâmiyet, Hıristiyanlığı ilga etmekle beraber, başlangıçta Ehl-i kitap olan Rûmları (Romalıları) ateş-perest İranlılara tercih ediyordu. Filhakika Göktürk ve Bizans ittifakı karşısında mağlûp olan Sâsânî imparatorluğu nihayet Avarlar ile birlikte mukabil taarruza geçerek büyük zaferler kazanmış; İran orduları, Suriye ve Mısır'ı işgal ettikten sonra, 626'da, Kadıköy'e kadar ilerlemiştir. Bu hâdiseleri Ehl-i kitab'ın mağlûbiyeti sayan müslümanların üzüntüsü karşısında nâzil olan **Rûm** sûresinde: "*Rumlar yakın bir memlekette mağlûp oldu; fakat on yıldan az bir zaman zarfında galip gelecekler ve o gün müslümanlar sevinecektir*" âyetleri ile müslümanların endişeleri giderilmiştir. Nitekim Heraklius bu istilâlar karşısında Hazarlar ile ittifak ederek mukabil taarruza geçmiş; Hazar ordusu han'ın yeğeni Şad kumandasında, 627'de, Azarbaycan'ı ve şarkî Anadolu'yu istilâ ederken Rumlar da Irak ve Suriye'de ilerledi; 629'da

Kudüs'ü ve şarkta işgal edilen bütün memleketleri kurtardı. Böylece müslümanlar Kur'an mu'cizesi ve tebşiratının gerçekleştiğine şâhid olmuşlardır. İslâmiyet, bu kuruluş devresinde, Rumlara karşı sempatisini göstermekle beraber, Orta-çağlar boyunca dünya nizâmını kurmak ve beşeriyeti saadete eriştirmek dâvâsı karşısında başlıca rakîp olarak Hıristiyan dünyasını ve Bizans imparatorluğunu bulmuş; onunla daimî cihâd halinde bulunmuş ve Haçlı taarruzları ile karşılaşmıştır. Bu sebeple İslâm'ın bu sempatisi kuruluş devrine aittir. Nitekim Sâsânî devleti ile birlikte Zerdüşt dini de yıkılıp tarihe karışınca İranlılar, birtakım yıkıcı hareketlere rağmen, İslâm dünyası ve medeniyetinin başlıca rükünlerinden biri haline gelmiştir.

Hazret-i Muhammed'in Türklere karşı ilk teveccühünü de bu sebebe bağlamak, Sâsânî İran'ın sarılması ve İslâm istilâsına hazır bir duruma gelmesinde Ak-hun, Gök-türk ve Hazar ordularının kazandığı zaferleri hatırlamak mümkündür. Gerçekten Hazret-i Paygember'in Türkler lehinde rivâyet edilen hadîslerinden biri "*Türkler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayınız*" hadîsi olup Ebû Dâvud Sicistanî'nin **Sünen** gibi muteber hadîs külliyatında ve pek çok tarihî kaynaklarda yer almıştır. Bundan başka Türklerin bu devirde *tek Tanrı inancına* erişmeleri ve belki de istikbalde İslâma yapacakları büyük hizmetler de bu teveccühte âmil olmuş ve Türkler istilâcı ve ateş-perest İranlılara tercih edilmiştir. İslâmın zuhûru sıralarında **Câhiliyye** şâirlerinin Türklerden bahsetmeleri Arapların onları tanıdığına ve dünya hâdiseleri üzerinde te'sirlerine vâkif bulunduklarına delâlet eder. Eski Arap âlimleri de Türkler ile İranlılar arasında vukubulan muharebeleri ve Sâsânî hükümdarı IV. Hürmüz'ün (cülûsu 579) Türk hâkanının kızından **(Türk-zâd)** doğduğunu biliyorlardı. Emevî halifesi III. Yezid (744) dört büyük hükümdarın, yani İran **Kisrâ**'sı, Türk **hâkanı**, Rûm **kayser**'i ve Emevî Mervân'ın torunu olduğunu iftiharla söylüyordu.[1] Tüccar bir kavim olan Mekkeliler (Kureyşliler) Suriye seferleri esnasında Türklerin İranlılar ve Bizanslılar ile münasebetlerini öğrenmişlerdi.

Araplar İran'ı istilâ edip Mâverâünnehir'e dayanınca Türkler ile karşılaşmışlardır. Bu sırada Gök-türk imparatorluğu da ikiye parçalanmış ve Çinlilerin istilâsına uğramıştı. Bu durumda gittikçe kuvvetlenerek Gök- türklerden ayrılan Hazar yabguları artık kağan unvanını almış ve Sâsânîlere karşı Bizans ile ittifakı devam ettirmişlerdi. Bununla beraber Garbî Gök-türk hükümdarı Tung yabgu (619-630) da bu esnada İran'ın şark vilâyetlerini işgal etti. Fakat bir yandan iç mücadeleler, öte yandan da Çinlilerle savaşlar dolayısıyle Göktürk devleti Tulu Han'ın (638-651) ölümü ile artık şarkta olduğu gibi, garpte

[1] Câhiz, *Fezâil ul-Etrâk*, s. 53; Taberî, II, 1874; Mes'ûdî (Kahire), I. s. 193.

IV. Bölüm

OSMANLILARDA CİHÂN HÂKİMİYETİ

1. Anadolu'da Yeni Kudretin Teşekkülü

"Âhir zamanda hanlık girü Kayı'ya değe, kıyamet oluncaya dek. Bu dedüği Osman neslidür".
(Dede-Korkut)

TÜRK VE İSLÂM TARİHİ'nin en muhteşem devri Osmanlıların eseridir. Onlar millî ve İslâmî mefkûrelerin dâhiyane terkîbi, siyasî istikrar ve içtimaî adâletleri sâyesinde üç kıtanın ortasında ve Akdeniz havzasında beşer tarihinde "**Nizâm-ı âlem**" dâvasının en kudretli temsilcileri olmuşlardı. Osmanlı hânedanı dünyada hiç bir aileye nasîb olmayan büyük ve dâhi pâdişâhları birbiri ardından yetiştirmekle bu devlete yalnız en yüksek hayatiyeti bahşetmedi; onu millî, İslâmî ve insanî idealler üzerinde ve milletlerin kalbini kazanarak cihân hâkimiyeti mefkûresinin de en sağlam bir teşkilâtı hâline getirdi. İslâm dininin beşeriyeti saadete, adâlete ve insanlığa eriştirmek için ilân ettiği yüksek esaslar ve dünya nizâmı mefkûresi de en ileri derecesini Osmanlı devrinde gerçekleştirmiştir. İslâm adâletine ve müsâvilik fikrine aykırı bir siyaset takip eden Emevî devleti aşırı Arap milliyetçiliğinin kurbanı olarak kısa bir zamanda tarihe karışınca yerine geçen Abbâsî halîfeliği İslâm dünyasını bu hastalıktan kurtardı ve Müslüman kavimler arasındaki huzursuzluğu âhenge çevirdi. Bununla beraber kavmî asabiyete son veren Abbâsî halifeliği mezhepler ve sınıflar arası uçurumları ve mücadeleleri yatıştırmağa muvaffak olamadı; içtimaî adâletsizlik hüküm sürdü. Nihayet siyasî otorite ve birliği de muhafaza edemiyerek İslâm medeniyetinin iç ve dış buhranlarla sarsılması, İslâm dünyasının tehlikelerle karşılaşması mukadder oldu. İslâm dünyasına taze bir ruh ve kan, medeniyetine de yeni hamleler bahşeden Selçuklular da aynı içtimaî ve dinî huzursuzluklar, Bâtınî nifakları ve hususiyle kendi feodal bünyesinin sebep olduğu siyasî parçalanmalar dolayısiyle, uzun müddet, imparatorluk

nizâmını muhafaza edemedi. Abbâsî devrinde mevcut içtimaî hastalıklar, dinî mücadeleler, müfrit Şiî ve komünist hareketleri Selçuklu imparatorluğunu da aynı illetlerle karşılaştırmıştı. Böylece Selçuklu imparatorluğunu parçalanmış bir durumda bulan Haçlılar, büyük kayıplara rağmen, Anadolu'yu aşmış ve Selçuklu hudutları içerisinde yerleşerek bir takım küçük kırallık ve kontluklar kurabilmişlerdi. Akdeniz havzasında cihân hâkimiyeti ve nizâmı kurmuş olan Roma imparatorluğu da barbarların tecâvüzlerinden emîn bulunmuyor; hâkim ve yüksek Romalı, tâbi ve aşağı yabancı kavimler, efendi ve esir sınıflar arası huzursuzluklar, manevî kargaşalık ve materyalist hayat Roma âlemini sarsıyordu. Onun devamı olan Şarkî-Roma veya Bizans imparatorluğu da, bilhassa yunanlılaştıktan sonra, yabancı kavim, din ve mezhep mensuplarına zulüm yapmakla, büyük toprak aristokratları ve sefil halk kitleleri yaratmakla malûl idi. Roma'nın materyalizmi ve manevî kargaşalığına karşı çıkan Hıristiyanlık da, İslâmiyet gibi, yeni bir dünya nizâmı ve cihân hâkimiyeti mefkûresi getiriyor; fakat hiç bir din ve mezhebe hürriyet hakkı tanımıyor; ilmi ve hayatı inkâr ederek Haçlı seferlerini bu gaye ile yapıyordu.

Osmanlı imparatorluğu bütün bu illetlerden uzak kalarak kavimler, dinler ve mezhepler-arası sağlam bir âhenk, halk kitleleri arasında içtimaî adâlet kurmakla milliyetler arasında hiç bir fark ve tezada müsaade etmemekle dünya tarihinde milletlerarası en kudretli ve cihânşümul bir siyasî camiayı teşkil ediyordu. Osmanlı devleti ve pâdişâhlarının dâvaları da, kendi tabirleri ile, **Nizâm-ı âlem** üzerinde toplanıyor; İmparatorluğun vücûd-ı hikmeti ve cihâdı da bu millî, İslâmî ve insanî esaslara bağlı bulunan bir cihân hâkimiyeti mefkûresine dayanıyordu. Bu mefkûre cidden Türk, İslâm ve dünya tarihinde en yüce derecesini bulmuş ve müstesna bir kudret kazanmıştı. Bu büyük siyasî varlık, eski ve yeni imparatorluklardan farklı olarak, ne dışta istilâ tehditlerine ve ne de içeride çeşitli ırk, din, mezhep mensupları ve sınıfların huzursuzluk endişelerine maruz bulunmuyordu. Öyle ki imparatorluğun inhitatı ve emperyalist tahrikler vukubulmasa idi, XIX'uncu asırda, Hıristiyan ve Müslüman hiç bir milletin bu âhenkli ve milletler-arası Osmanlı camiasından ayrılmaları düşünülemezdi. Yeni-çağlar Avrupasında meydana çıkan ve cihân hâkimiyeti fikirlerine sahip olan Avrupalı devletler sözde insanlık fikirleriyle de mücehhez bulundukları halde ne millî bencillik **(égoisme)** ve istismardan ve ne de sınıflar arası adâletsizlik ve mücadelelerden masun kalamamışlardı. Bu sebeple Osmanlı imparatorluğu kendi yüksek müesseseleri ve sağlam siyasî bünyesiyle tarihte bir istisna teşkil eder. Son Birleşmiş Milletler ideali nazariyatta Osmanlı dünya nizâmı ve cihân hâkimiyeti mefkûresiyle mukayese edilebilirse de bu teşkilât millî ve İslâmî bir mefkûreye ve milletleri tatmin

eden bir fikir sistemine ve manevî nizâma dayanmadığı için materyalist dünyanın huzursuzluğu ve tehlike endişeleri devam etmektedir.

Osmanlı mefkûre kudreti, onun maddî-manevî kaynakları Türk ve İslâm tarihinde mevcud olmakla beraber bunların teşekkülü ve inkişâfı Anadolu'da vukubulmuştu. Moğol istilâsı bir müddet cihân hâkimiyeti mefkûresini Türklerin elinden almış ve onun yerine, diğer eski imparatorluklardan da daha fazla, bir tahakküm devri yaratmış olmakla süratle tarihe karışmış ve dünya nizâmı bayrağı tekrar Türklere intikal etmiştir. Gerçekten Moğol istilâsının en ağır ve öldürücü darbelerine maruz kalmalarına rağmen, Müslüman ve Hıristiyan kavimler değil, yine Türkler hayatiyeti temsil ediyor ve tedricen eski cihân hâkimiyeti mefkûrelerini daha muhteşem bir kudret halinde diriltiyorlardı. Moğol istilâsının dehşeti önünde Bizans hudutlarına yığılan Türkmenler çöken Selçuklu ve İlhanlı devletleri yerine yeni bir kudret ve hayatiyeti temsil ediyor; **uc**larda Moğollara karşı istiklâlini muhafaza eden Türkmen beyleri arasında en mütevazi gözüken Osmanlı Beyliği cihân hâkimiyeti mefkûresiyle geliştikçe hayatiyetini, Türk cihân hâkimiyeti ve nizâmının hakikî vârisi olduğunu isbat ediyordu. Osmanlıların Bizans karşısında giriştiği süratli fetihler bu mefkûreyi canlandırıyordu. Anadolu Türkleri uzun müddet Keykubad'ın saltanatını saadet devri ve Kösedağ (1243) da Moğollara mağlûbiyeti de bütün felâketlerin başı sayıyorlardı. Bununla beraber Moğollar 1277'de Selçuklu devletini yıkıp kendi tahakkümleri başlayıncaya kadar Anadolu'da inkişaf etmiş olan iktisadî ve medenî hayat fazla sarsılmamış; fakat bu tarihten sonra Moğol zulmü ile siyasî ve iktisadî sukût süratle kendini hissettirmiştir. Bu sebepledir, ki çağdaş mütefekkir **el-Omari** de Türkiye hakkında: "*Bu memleket Selçukluların son zamanlarına değin cennet gibi idi. Orada halk saadet günlerini yaşıyordu. Fakat yeryüzünü alt-üst eden Çingiz Han oğulları Rum*(Anadolu)*u da istilâ ettiler*" ifadesiyle verdiği tafsilâtı bir cümleye sıkıştırdı.[1] Moğol devrinin yarattığı buhran ve kargaşalık Selçuk tarihçisi Aksarayî'nin eserinde de tafsilâtiyle anlatılmıştır. Bu kötü hâtıra dolayısiyle Anadolu Türkleri arasında nefreti ifade eden "**Âl-i Cengiz oyunu**" ve Osmanlıların "**Tatar-i bed-reftâr**" tâbirleri pek yaygın olup bugüne kadar devam etmiştir. Buna mukabil, asıl unsurunu Bulgar ve Kıpçak Türkleri teşkil eden, Rusların ilerlemesini durduran şimal Türkleri ve hususiyle Avrupa seferlerinde Osmanlıların kudretli süvari kuvveti olan Kırım hanlığı halkı "**Tatar-i sabâ-reftâr**" gibi sevimli bir tabir ile ifade ediliyordu. Anadolu'nun uğradığı bu siyasî parçalanmayı, buhranları ve beylikler-arası mücâdeleleri gören Avrupalılar Papalığın Türklere karşı yeni bir *Haçlı istilâsına* girişmesi için tam bir fırsatın mevcudiyeti üzerinde duru-

[1] *Mesâlik ül-ebsâr,* nşr. Fr. Taeschner, Leipzig 1929 (Anadolu kısmı), s. 2.

yorlardı.[2] Fakat Avrupa bu devirde bir Haçlı seferine girişecek bir durumda değildi. Papalar sadece denizci İtalyan cumhuriyetlerini Anadolu beyliklerine karşı bazı Haçlı taarruzlarına sokabilmişlerse de bu, karalarda ve büyük ordular halinde mümkün olamamıştı. Selçuklulardan sonra *Haçlı seferlerinin ikinci devri* Osmanlı kudretinin meydana çıktığı ve Balkanlarda yerleştiği zaman başlar ve bu seferlerin devamı Osmanlı cihâdını tahrik eder.

Moğollar Orta Asya Türklüğünü ve medeniyetini imha ederken istilânın dehşeti karşısında onların kılıcından kurtulan büyük göçebe kitleleri ve şehirli âlim, tacir, edebiyatçı ve sanatkârlar da Anadolu'ya sığınıyor; Selçuklu hudutlarında eskiden beri mevcud göçebeler üzerine muhaceret dalgaları yeni Türkmen kitleleri yığıyor ve uçlardaki kesafeti azim bir şekilde arttırıyordu. Nitekim, bu devirde, ilk Selçuklu istilâsı derecesinde, bir nüfûs Anadolu hudutlarında yığılmıştı. Kaynakların teferruatiyle kayıt ve tasvir ettiği bu insan seli Azerbaycan, Errân (Karabağ) ovaları ve vadilerinde "*karıncalar gibi kaynaşıyor*" ve göç dalgaları buradan Türkiye'ye akıyordu.[3] Bu münasebetle, Anadolu'nun diğer bölgeleri, Çukurova, Şimalî Karadeniz ve diğer hudut sahaları bir yana sâdece Denizli havzasında 200.000, Kastamonu vilâyetinde 100.000 ve Kütahya dağlarında 30.000 hâne (çadır) halkı göçebe Türkmenlerin, XIII'üncü asrın ikinci yarısında, yaşamakta olduğunu belirtmek umumî bir fikir vermeğe kâfidir.[4] Bir Bizans kaynağı; "*Moğolların püskürttüğü Türkmenler* vilâyetleri işgal ediyor ve Rumları sıkıştırıyorlardı. *Türkler Moğollar karşısında nasıl kadın gibi kaçıyorlarsa Rumlar önünde de öylece erkek oluyorlardı*. Bu sebeple Moğol istilâsı onlar için felâket değil saadet getiriyor ve Roma (Bizans) topraklarını işgal ediyorlardı" ifadeleriyle bu nüfûs akınını güzel tasvir eder. Başka bir Rum müellifi de Menderes havzası ahâlisi, hücrelerinde yerleşmiş keşişleri tarafından da terk edilmiş ve ıssızlaşmıştı.[5] Kastamonu ve Bolu havalisinde yığılan Türkmenler tazyiki sahillere doğru artırmış ve Rumlar buraları boşaltarak İzmit'e doğru kaçmıştı: "*Yollar karıncalar gibi kaynaşıyor; her yerde koşuşan insan ve hayvan kalabalıkları* yolları tıkıyordu. Bu müthiş izdiham içerisinde anasını, babasını, karısını ve çocuklarını aramıyan ve ağlamayan kimse kalmamıştı". Bütün Şark bölgeleri (Garbî Anadolu) Edremit'e kadar istilâ edildi. Türkler İznik ve Bursa gibi müstahkem şehirlerin kapılarına vardılar. Boğazın

---

[2] Rubruck, s. 281; A. S. Atiya, *The Crusades in the later Middle Ages*, London 1938, mukaddimesine bak.

[3] Nesevî, *Siretu Celâleddin Mengübirti*, nşr. G. Houdas, s. 159, 223, 225, 226, 229; Z. Kazvînî, *Âsâr*, nşr. Wüstenfeld, Leipzig 1848, s. 379.

[4] İbn Sa'id el-Mağrîbî, *Kitab Bast ul-arz*, Tetuan 1958, s. 118, 128.

[5] N. Gregoros, I s. 137: P. Wittek, *Menteşe beyliği*, trc. s. 16.

V. Bölüm

TÜRK TARİHİNDE İNSANLIK İDEALİ

1. Türklere Karşı Haksız İsnatlar

"Yetmiş iki millete kurban ol âşık isen,
Tâ âşıklar safında imâm olasın sâdık."
(Yunus Emre)

"Dinle neyden çün hikâyet etmede,
Ayrılıklardan şikâyet etmede."
(Mevlâna Celâleddin)

TÜRKLERİN iki bin yıllık bir tarih boyunca kıtaları, bir çok yabancı ırk, millet, din ve mezhep mensuplarını idare etmelerini yalnız kendi kuvvetleri ve cihân hâkimiyeti mefkûreleri ile izah etmek mümkün değildir. Filhakika Türkler, eğer yabancı kavimlere karşı, sağlam bir adâlet duygusuna, geniş bir dinî müsamahaya ve yüksek bir insanlık idealine sahip bulunmasa, dar bir milliyetçi veya ırkçı zihniyete, sert bir dinî taassuba kurban olsalardı şüphesiz bu çeşitli unsurların mukavemetleri ile karşılaşır; cihânşümûl imparatorluklar kuramaz ve tabiatiyle tarihî azametleri gibi bu yüksek mefkûreleri de vücud bulamazdı. Türklerin İslâmdan önce hâiz olduğu bu vasıflar İslâmiyetin kabulü ile çok daha kuvvetli bir mahiyet aldı ve cemiyet bünyesine kök saldı. Çok samimî Müslüman olan Türkler Kur'anın "**Allah adâlet ve iyilik emreder**", "*Allah adâlet edenleri sever*". Cenâb-ı Hak cihâd esnasında ve din uğrunda adâleti emreder; düşmanlara zulüm yapmayı, kadın, çocuk ve ihtiyarlara dokunmayı yasak eylemiştir, İslâmiyet adâleti mülkün temeli saymış; küfr ile devamı mümkün olan mülkün (devletin) zulm ile bâki kalamıyacağını ısrarla belirtmiştir. Bu âyetler müslüman hâkan, sultan ve beylerin idarelerinde daima rehber olmuştur. İslâmiyet ve Türkler dünyaya hak ve iyilik getirdiklerine ve beşeriyetin bu sâyede saadete erişeceğine inandıkları halde, bu yüce gaye uğrunda dahi, adâleti her şeyin üstünde tutuyor ve asla halkların arzularına

aykırı bir siyâset ve hareket bahis mevzuu bulunmuyordu. İslâmiyet uğrunda yapılan cihâd da elbette bu kayıtlara tâbi idi; zaruret olmadıkça bir savaşı terviç etmiyordu. Esasen cihâdın mânâsı hak yolunda ve dünya nizâmı uğrunda maddî-manevî imkânların ve gerekince de canın feda edilmesi idi.

Eski-çağ hükümdarları yabancı kavimlere karşı yaptıkları zulümleri ve katilleri gururla ifade eder; bunu eserleri ve kitâbeleri ile tarihe mal ederken Gök-Türk kitâbeleri kendi zaferlerini bu türlü öğünmelerle süslemiyor; bilâkis sâdece kendi kavminin felâket günlerinde derya gibi akan kanlarından ve dağ gibi yığılan kemiklerinden bahsediyor; öldürdükleri düşmanlardan dolayı gurur duymuyorlardı.[1] *Gök-Türk hâkanları* daima *sulhü kurmak ve korumakla* öğünüyor; savaşı da müdafaa zarureti ile yaptıklarını belirtmeyi ihmal etmiyorlardı. Türkçede "**il**" kelimesi hem devlet, hem de devletin ilk vazifesi olan sulh mânasına geliyor ve bu sebeple de sulhun tesisine memur olan kimselere de "**ilçi**" deniliyordu. Türk töresinde "**ilçiye zevâl yoktur**" sözü de bu vazifenin ehemmiyet ve kudsiyeti ile alâkalıdır. Kun devrinden beri Şamanî Türkler muahedelerini merasimle yaparken *kurban kesmeleri* de dikkate şâyândır. Muahede akdinde *dostluk ve kardeşlik tesisinde* kanlarını kımız veya şarap bardağına akıtıp içerlerdi, ki buna "**and**" (yemin) ve "**and-içme**" denirdi.[2] XIII'üncü asırda, Balkanlarda, Kuman hükümdarı ile İstanbul Lâtin imparatoru arasında anlaşma olunca: "*Kumanlar kanlarını bizimkilerin kanları ile karıştırdılar;* şarap ve su içine katarak **bizimkilerle birlikte içtiler** ve **kan kardeşi** olduklarını söylediler".[3] Türklerin muahede yaptıkları yabancılara kardeş gibi bağlanmalarını gösteren bu merasim ahde vefanın ve sulha bağlılığın çok mühim bir inanca dayandığına delâlet eder.

Şamanî devrinde Gök-Türk, Uygur ve Hazar hâkan ve devletlerinin yabancı dinlere ne derece müsâmaha gösterdiklerine, Yakın-Şarkta tâkibe uğrayan bir çok din ve mezhep mensuplarının hürriyete ve himâyeye kavuşmak için nasıl Türk ülkelerine sığındıklarına yukarıda temas etmiştik. Hattâ Türk devletleri yalnız yabancı din mensuplarını himâye etmekle kalmıyor; aynı devletin hudutları içerisinde Türkler de çeşitli dinlere mensup cemaatlerle bir arada ve âhenk içerisinde bir hayat sürüyorlardı. Gerçekten Türkler VI-XI'inci asırlar

---

[1] Türklerin bu insanî vasıflarına ilk defa dikkati çeken büyük Rus şarkiyatçısı W. Barthold olduğunu belirtmeliyiz (*Orta Asya Türk tarihi*, s. 10-11).

[2] Kâşgarlı Mahmud, *Divân*, I, s. 45, 382. Ahid ve mîsaka *biçgas* da deniliyordu.

[3] Joinville, *Histoire de Saint Louis*, Paris 1872, s. 222. Sultan II. Bayezid devri şâiri: "*Kan yoldaşıydı, karındaş oldu*" ve Yavuz devrine mensup bir şâirin de:

Okların can almağa tîrinle yoldaş oldular
Sînelerde kan yalaşdılar karındaş oldular

beyitleri bu eski an'anenin izlerini gösterir.

arasında, Şamanî, Buda, Mani, Hıristiyan, Yahudi ve İslâm dinlerine mensup olarak bir arada yaşamakla tarihte de görülmemiş bir müsamaha ve insanlık örneğini veriyorlardı. Gök-Türk, Uygur, Hazar ve Moğol hanları huzûrunda çeşitli dinlerin mümessilleri arasında, hiç bir taassup görülmeden, dinî münakaşalar cereyan ediyordu. İslâmiyeti kabul ederek Yakın-Şarka ve Anadolu'ya gelen Türkler, bu eski an'aneleri birlikte getirdikleri gibi İslâmiyetin **Ehl-i kitâb**'a, Semavî din mensuplarına bahşettiği hak ve hürriyetleri de, kendi anlayışlarına uygun olarak, dikkatle tatbik ediyorlardı. Dindar Türk sultan ve beyleri bu vasıflara sahip olduğu gibi İslâmiyeti henüz sathî bir şekilde kabul eden eski Şamanî inanış ve düşüncelerini muhafaza eden göçebeler de aynı müsamaha anlayışına bağlı idiler. Böylece Türkler millî ve İslâmî an'anelerin imtizaciyle çok ileri bir nizâm getiriyorlardı. Selçuk sultanları ve Türkmen beyleri Yakın-Şarkta ve hususiyle Anadolu'da karşılaştıkları Hıristiyan din ve mezheplerine karşı takip ettikleri siyâset bu millî ve İslâmî an'aneye dayandıktan başka devrin içtimaî şartlarına ve kendi menfaatlerine de uygun bulunuyordu. Bu sâyede Anadolu'da yerli Süryani, Ermeni ve Rum halklarını kendilerine bağlıyor; bu da Bizans'ın dinî, idarî ve malî tazyiklerine karşı Türk idaresini tercihe sebep oluyordu. Türklerin Anadolu'ya getirdiği **Mîrî** toprak idaresinin toprak aristokrasisini kaldırması ve içtimaî adâleti sağlaması da din hürriyeti kadar yabancı halkları cezbediyordu.

Selçuklu devletinin teşekkülünden önce bir milletin toptan muhacereti sûretiyle vukubulan istilâ ve akınların yerli halklar üzerinde iyi tesirler bırakmadığı, Hıristiyanlar gibi Müslümanların da, bu göç dalgalarından şikâyetçi olduğu malûmdur. İstilânın zarurî bir neticesi olan bu akınlar Selçuklu devletinin kurulmasiyle nizâma konulmuş ise de, zaman zaman, muhaceretlerin sebep olduğu hâdiselere karşı yerliler gibi yerleşik hayata geçen Türkler de şikâyetlerde bulunmuşlardır. Türkiye Selçukluları zamanında ve meselâ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin eserlerinde **Türk** adına verilen yağmacı gibi kötü mâna da göçebelerin ve husûsiyle Karaman Oğullarının isyanları, Konya'yı işgal ve yağmaları ile alâkalıdır. Fakat bir göçebe devlet veya beylik kurulunca derhal **nizâm ve kanun hâkim** olmuş; hürriyet ve adâlet hüküm sürmüştür. Nitekim, yukarıda izah ettiğimiz üzere, Selçuk devrinde hüküm süren adâlet, hürriyet ve refah o dereceye yükselmiştir ki İslâm ve Hıristiyan eserlerinde bu ilk istilâ ve akınlara dair hiç bir iz kalmamış ve Türk idaresine karşı sadece şükrân hislerini ifâde etmişlerdir.

Büyük Türk muhaceretine, göçebelerin hayat tarzına ve Türk devlet sistemine nüfuz edemeyen yabancı müellifler Hıristiyanların Selçuklu Türklerinden çok zulüm gördüklerini ve Haçlı seferlerinin de bu sebeple başladığını

ileri sürüyorlardı. Bu asılsız hüküm de, şüphesiz tarihçilerin ilk Türkmen akınları hakkında, kroniklerin verdiği kayıtları mübalâğa etmeleri ve muahhar devirde Türklere karşı beslenen taassuba düşmeleri ile ilgili idi. Halbuki Haçlı seferlerinin hazırlandığı Sultan Melik-şâh devri (1072-1092) Müslüman ve Hıristiyan kaynaklarında mutlak bir adâlet, hürriyet ve saadet devri olarak tarihe intikal etmiştir, ki bu husus yukarıda da, vesikaları ile meydana konmuştur. Hattâ Bizans'a ve Hıristiyan ülkelerine karşı istilâ ve fetihler yapan Tuğrul-beg ve Alp Arslan da, bu yabancı kaynaklarda, yüksek adâlet ve faziletleri ile tanınmıştır. Selçukluların bu hüviyetleri ve tarihleri henüz tetkik edilmediği için onların Hıristiyanlara zulüm yaptıkları kanaati evvelce yayılmış; Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında kesif Türk kitlelerinin muhacereti kavranılmadığı için de bu mühim mesele cebrî din değiştirme veya imha siyâseti ile ilgili sanılmıştı. Türk tarihini iyi bilmemekle beraber, ilk defa, W. M. Ramsay Anadolu *Hıristiyanlarının Selçuklu devrinde* Bizans devrine nazaran daha *mesud bir hayat yaşadıklarını* ve daha geniş bir din hürriyetine sahip olduklarını ileri sürmek sûretiyle eski zihniyet ve görüşlerin tam zıddını ifade etmiştir.[4] Bizans mütehassısı olan A. A. Vasiliev eski ve yeni iki zıd fikir üzerinde dururken Ramsay'ın fikrine katılmanın da güç olduğunu belirtir ve iki görüşün de mübalâğalı olduğu kanaatini benimser.[5] Halbuki onun bu hükmü de Selçuklu tarihini bilmemekten ve hissî davranmaktan ileri gelen bir hatadır.

Filhakika Selçukların yalnız devlet nizâmı kurdukları devirde değil istilâ zamanlarında bile *Süryani ve Ermenilerin*, daha sonra da *Rumların* Bizans idaresine karşı *Türklere yardım* ettiklerine, husûsiyle Bizans imparatorluğunu müdafaa etmediklerine ve muharebe meydanlarını toplu olarak terk ettiklerine dair Hıristiyan kaynaklarında çok zengin malzeme mevcuttur. Gerçekten ilk İslâm fetihlerinde Bizans imparatorluğunun takip ettiği Ortodoks ve rumlaştırma siyaseti ve imparator Heraklius'un bütün akideleri **Monothelisme** adı ile yeni bir mezhep içerisinde birleştirme teşebbüsü bütün Yakın-şark Hıristiyanlarının Müslüman ordularını bir nevi kurtarıcı olarak karşılamalarına, Mısır ve Suriye'nin kolayca istilâsına imkân verdi. Selçuklular devrinde de Anadolu kavimleri Bizans'ın aynı baskı ve zulüm siyasetinden şikâyetçi olarak fâtih Türkleri yine böyle karşılıyorlardı.[6] Süryani tarihçisi Mihael: "*Hıristi-*

---

4 *Cities and Bishoprics of Phrygia*, Orford 1895, s. 16-27.

5 *Histoire de l'Empire Byzantin,* Paris 1932, II. s. 26.

6 J. Laurent, *Byzance et les Turec Seldjoucides jusqu'en 1081* (Nancy 1913) adlı eserinde bu hususa dair misaller verilmiş olduğu gibi aşağıda da dikkate değer pek çok hâdiselere temas edilecektir.

VI. Bölüm

OSMANLI AZAMETİNİN DURAKLAMASI

1. Duraklama Devrinde Millî Hayatiyet

> *"Bu devlet-i Âl-i Osman öyle bir devlet-i azimedir, ki bütün din ve devlet düşmanları yekdil olup hücum etseler bi-emrillah cümlesine cevap vermek âsândur."*
>
> **(Koçi Bey)**

Osmanlı Türkleri en kudretli zamanlarında, XVI'ncı asır sonlarında bile; Avrupa'nın artık ilerlemekte, deniz keşifleri ve Okyanuslara yayılmaları dolayısiyle, Türk-İslâm dünyası için teşkil ettikleri siyasî ve iktisadî tehlikeleri ve sarılmakta olduklarını anlamışlardı. Fakat ancak XVII'nci asırdadır, ki askerî, idarî ve ilmî müesseselerde bir inhitat başlamış ve bu da derhal kavranılmıştır. Bununla beraber bu duraklama ve aksaklıkların tamiri ile Türk-İslâm medeniyetinin üstünlüğünü muhafaza edeceğine ve zaten henüz kudretini muhafaza eden imparatorluğun da bu sâyede, eski satvet ve hayatiyetini kazanacağına inanıyorlardı. Esasen bu asırda mağlûbiyetler yanında zaferler de elde ediliyor; Osmanlı ordusu ve cemiyet nizâmı yine de kuvvetini gösteriyordu. Avrupa'da başlayan terakkiler henüz ehemmiyetli gözükmüyor; bu sebeple ıslahat ümitlerinin yerinde olduğuna ve medenî üstünlüğün devamına delil sayılıyordu. Kanunî devrinde Türkiye'ye gelen Avusturya sefiri Busbecq: "*Türkler kadar hiç bir millet gördüğü faydalı icadları benimsemekte ve kullanmakta*" kabiliyet gösteremediğini söylerken bilhassa Türk ateşli silâhları ve topçuluğunun kudretini kastediyordu. Fakat yine o, mukaddes kitaplara hürmet dolayısiyle, *Türklerin matbaayı alamadıklarına* da dikkati çeker. Peçevî, matbaanın, 1440'da, Gutenberg tarafından îcâdını ve faydalarını yazarsa da bunun Türkiye'ye nakli lüzumu üzerinde durmamıştır[1].

---

[1] *Türk Mektupları*, s. 73; Peçevî I, 106.

Türkler, XVI'ncı asırda Akdeniz'de askerî hâkimiyeti elde etmekle beraber, denizcilik tekniği ve ticâretinde Avrupalıların kendilerinden daha mahir ve ileri olduklarını biliyor ve onlardan faydalanıyorlardı. Araplar Akdeniz hâkimiyetini Frenklere terk ettikten bir kaç asır sonra *Türkler önce Bizans, bilâhare de İtalyan gemiciliğini taklit ederek* ilerlemiş ve Akdeniz'e hâkim olmuşlardı. Fakat bu hâkimiyet bir asır sürmediği gibi Okyanuslarda mücâdele de kaybedilmiştir. Nitekim devlet ve fikir adamları Yavuz ve Kanunî devrinde bile Avrupalıların denizcilikte daha ileride olduklarını itiraf ediyor ve onların tekniğinden faydalanıyorlardı. Gerçekten XVI'ncı asrın meşhur Türk denizcisi Pîrî Reis **Kitâb-ı Bahriye**'sinde Avrupalıların "**denizcilik ilminde çok yazıp çok okuduklarını ve bu ilmi de şarktan almış**" bulunduklarını söyler. Fakat o bu iktibasların İslâm medeniyetinden yapıldığını bilmeksizin bu istifâdeyi büyük İskender'e kadar çıkan bir efsâneye bağlar.[2] Nitekim Müslümanların dünyanın yuvarlaklığına dair coğrafî bilgileri Avrupa'ya intikal etmese idi, Cr. Colomb Hindistan'a garpten dolaşarak varmayı düşünemez ve Amerika'yı keşfedemezdi. Pîrî Reis bu eserinde *Avrupalıların Okyanusların* fethine giriştiklerini, *Amerika*'yı keşfettiklerini ve onların *haritalarından faydalandığını* kaydeder ve gördüğü sâhiller, limanlar ve deniz ahvâli hakkında geniş bilgiler verir. Böylece Avrupa denizciliği nasıl İslâm âlemine dayanmış idiyse Osmanlı denizciliği de öylece Avrupa tekniğini takip etmiştir. Bu kültür mübadelelerinin izleri de Garp ve Türk dillerinde zamanımıza kadar yaşamıştır. Filhakika Avrupalıların donanma kumandanına verdikleri **amiral** adı Arapça **emîr ulmâ** (deniz emîri, Selçuklularda **emîr us-sevâhil**) ve **Arsenal** Arapça **dâr ussina'a**(arsenal, tersane)den geldiği gibi Türkçe bir çok denizcilik istilâhları yanında **kaptan** (kaptan paşa) kelimesi de İtalyacadan Türkçeye geçmiştir. Bununla beraber Osmanlılar büyük Türk denizcilerini çok defa "**Reis**" adı ile adlandırıyorlardı.[3]

Türklerin Avrupa'da yükselmekte olan medeniyetten faydalanmaları mahdut teknik ve askerî sahalara inhisar ediyor; orada gelişmekte olan ilim ve fikir hareketleri dışında kalıyorlardı. Peçevî tarihinde Türk-Avrupa münasebetleri hakkında Avrupa kaynaklarından faydalanmış ve Kâtip Çelebi, XVII'nci asırda, Avrupa ilminden daha geniş bir ölçüde istifade etmiş ise de bu da

---

[2] *Kitâb-i Bahriye*, s. 82:

Geldik Efrenç ilmine ey ser-firâz,
Söyleyelüm likin olmasun dirâz.
Cümle derya ilmini Efrenç ey yâr,
Hem yazarlar hem okurlar her ne var.

[3] Bu husus için bak. *Selçuklular tarihi*, s. 330-332.

daha ziyâde coğrafî bilgilerin tercümesine dayanır. Türk âlimi, İslâmın dünyanın yuvarlaklığına dair ilmine dayandıktan ve "**merkez-i âlemde cezb veya def tarikiyle karar eden kürre-i zeminin**" şeklini belirttikten sonra Avrupalıların **Atlas Major**'undan **Cihân-nümâ**'ya naklettiği malûmatı ve dünyanın yuvarlaklığının da artık "**bürhanla ispat**" olunduğunu söyliyerek devrin bilgilerini İslâm coğrafya ilmine ilâve eder.[4] Osmanlılar bu mahdut bilgiler ötesinde hem Avrupa ilmini bilmiyor ve hem de buna ehemmiyet vermiyor. Zira İslâm ve Hıristiyan dünyaları arasında asırlarca mevcûd bulunan *demirperde* Osmanlılar zamanında fazla aralık vermemiş; husûsiyle Türkler ticarî ve kültürel münasebetlerin dışında kalarak Avrupa'yı sıkı bir şekilde tanıma ve öğrenme imkânlarına sahip olamamışlardı. Nitekim, ilk asırlarda, Avrupalılar da daha kalın bir perde ile, İslâm dünyası ve medeniyeti dışında kalmışlar ve ancak Haçlı seferleri sâyesinde ticarî ve kültürel münasebetleri arttırarak İslâm medeniyetinden faydalanma imkânlarını bulmuşlardı. O devirde İslâm medeniyetinin yüksekliği ve Avrupa'nın tam bir karanlık ve cehalet içinde bulunması Frenklerin kolaylıkla gözlerini açmaya sebep olmuştu. Halbuki Osmanlılar, XVII'nci asırda bile, ilmî keşiflere rağmen, henüz medeniyetçe Avrupalılara üstün bulunuyorlardı. İnhitata uğrayan ve bozulan bazı müesseselerin ıslahı sâyesinde de ideal sayılan Kanunî devrinin diriltilebileceğine ve üstünlüğünden şüphe etmedikleri medeniyetleri için bir endişe olmadığına inanıyorlardı.

Filhakika islâhata dair meşhûr risâleyi yazan Koçi Bey IV. Murad'a (1623-1640) büyük cedlerinin husûsiyle Kanunî Sultan Süleyman'ın cihâd ve devlet işleriyle bizzat meşgûl bulunduklarını, hikmet ve ilim adamlarının akıllı ve âlim kimseler olduğunu, İslâm (Osmanlı) ülkelerinin emniyet ve asayiş içinde yaşadığını anlattıktan sonra başlıca inhitat belirtileri olarak da, eski devir nizâmının bozulmasını, askerî (Yeniçeri), idarî ve ilmî müesseselerin kudretlerini kaybetmesini, devletin içte ve dışta sarsıntılara uğramasını, Acem şâhının "*din rehberimiz İmam-ı âzam Ebû Hanife'nin mezarına hiyânet*" işlemesini ve zuhûr eden **Celâlî** eşkıyasiyle bazı vilâyetlerin harap olmasını zikreder. Bununla beraber Koçi Bey yine de: "**Devlet-i Âl-i Osman öyle bir devlet-i azâmedir ki, etraf ve cevânipte olan din ve devlet düşmanları yekdil (birlik)**

[4] Kâtib Çelebi, *Tuhfet ül-Kibâr*, İstanbul 1329, s. 3. Müellif burada Avrupa ile Asya'nın hududunun Azak denizi ve Don (Ton) nehrinden şimal denizine çekilen bir çizgi olduğunu kaydeder. Müellif küffâr memleketleri için *Atlas Major* ve *Atlas Minör* adlı eserleri Fransız papazı ve muhtedisi olan Şeyh Mehmed Ef. ye tercüme ettirmiş ve sonuncusu "*Levâmi ün-Nûr*" adını almış; "*Frengi Tarih*" ve *Konstantiniyye tarihi* adlı eserleri de tercüme ettirerek kitaplarına geçirmiştir (*Mizân ül-hak*, s. 136).

olup her taraftan hücûm etseler bi-emrillah cümlesine cevap vermek âsândur" hükmü ile Osmanlı kudret ve medeniyetine ne derece inanıldığını meydana kor. Nitekim IV. Murad, Yavuz Sultan Selim'i andıran bir kudret göstererek İran ve Bağdad seferleriyle ve daha sonra da Girit'in fethiyle Osmanlı satvetinin XVII'nci asırda devam ettiği görülmüş ve Avrupa'da da bazı mühim fetihler yapılmıştı. Koçi Bey'e göre XVII. asırda başgösteren askerî, idarî ve ilmî bozuklukları îzâh ederken Kanunî Sultan Süleyman'ın **Dîvân** toplantılarına çıkmamakla sâde askerleri değil beylerbeyileri de tanımaması, İbrahim Paşa'yı derhal vezîr-i a'zam yapması, kızı Mihrimâh Sultan ile evlendirip vezîr-i a'zamlığa getirdiği Rüstem Paşa'yı temlik ettiği pek çok köyle bir hükümdar gibi zengin etmesi, servetle birlikte zînet ve şöhretin artması devrine kadar sirâyet eden hastalıkların ilk illetleri olup onun bu görüşleri zamanımız mütefekkirlerine de tesir etmiştir.[5]

Osmanlı hânedanına şükranları ve Allah yolunda hizmet kaygısı ile hareket eden aynı devre mensup başka bir müellif de **"hiç bir veçhile murâd ve talepte"** bulunmamak maksadiyle ismini kaydetmediğini söyleyerek ıslahata dair bir eser yazmıştır. O da III. Murad'ın ölümüne (1595) değin devlet erkânı ve hâkimlerin Şeriata ve Osmanlı kanunlarına uygun bulunup Pâdişâhların himâyesi sâyesinde: "*yedi iklim nizâm ve intizâmda, halk da refah ve saadet içinde*" olduğu halde bu pâdişâhtan sonra başlayan bozukluklar ve aksaklıklar hakkında hemen Koçi Beyin tenkîd ve şikâyetlerini tekrarlar, ismi meçhul müellif iki cephede ve aynı zamanda uzun süren Avrupa ve İran sefer ve harplerinin beyhûde olduğunu, devletin büyük zararlara uğradığını ve bu savaşlar dolayısiyle Anadolu'da **Celâlî**'lerin zuhûr edip halkın perişan bir hâle geldiğini anlatır. O, rüşvetin ehliyetsiz kimseleri yüksek mevkilere çıkardığını ve adâletin bozulduğunu da izah ederken görüşlerini Osmanlı tarihine aid güzel fıkralarla teyid eder. Nihayet Pâdişâha, atalarının vezirleri gibi, **Kanûn-ı Âl-i Osman**'ı icraya kadir, dindar, hak ve adâlet sâhibi bir vezirin tâyinini ve bu vasıflarda insanların mevcûd olduğunu bildirerek rüşvet üzerinde çok durur:[6]

Verdi Dîvân ehli rişvetle cihâna ihtilâl,
Pâdişâhım oldu vallah memleketin pâymal.
Âşikâre bey' ederler kalpazanlar mansıbı
Nice koymasun Celâli nice olmasun kıtal.

[5] Koçi Bey, *Risâle*, İstanbul 1277, s. 17, 34-35. Koçi Bey'in Kanunî'ye aid son tenkîdleri teferruata aid olup bazılarında haklı bulunmakla beraber kendi devrine göre düşünülmüştür.

[6] *Kitâb-i Mustatâb* adını taşıyan bu müellifi meçhul eserin tarihi de kaydedilmemiştir. Lâkin IV. Murad'ın İran'a karşı zaferinden bahsetmesi bunun da aynı zamanda yazıldığına delâlet eder.

Dizin

Abbasîler, Abbasî Halifesi, A. Halifeliği, 36, 59, 80, 135, 155, 159, 163, 164, 186, 188, 190, 192, 200, 204, 207, 231, 232, 265, 269, 270, 300, 302, 313, 364, 374, 391, 393, 397
Abdulkadir Geylânî 326
Abdullah Bin Mübârek El-Türkî 162
Abdullah Bin Tâhir 163
Abdullah Ef. Bk. Tatarcık
Abdullah Nişâpûrî 201
Abdullah Yunûnî 390
Abdurrahman Bin Rebîa 269
Abdurrahman Gafikî 189
Abdurrahman Paşa (Konya Vâlisi) 468, 469, 470
Abdülâziz 327
Abdülcelil Kazvinî 194
Abdülhamid I. 448, 465, 484, 485
Abdülhamid II. 302
Abdülhamid Bin Vâsî' El-Türkî 162
Abdülkadir Kuraşî 162
Abdülkerim. Bk. Satuk Buğra Han
Abdüllâtif Abbâsî 393
Abdülmecid Sultan II 434, 460, 484, 489
Abu'l Abbas El-Türkî. Bk. Hâcib Bin Mâlik Bin Erkin
Abul-Ferec 371
Acem, Acemler 33, 35, 46, 51, 143, 144, 198, 304, 307, 323, 340, 429
Acem Şâhı 439
Açe Pâdişâhı 337
Açe (Sumatra) 337
Adah-Ket 172
Adalar 236, 237, 330, 463
Adalar Denizi 237, 330
Adana 373
Aden 212, 332, 337
Adriyatik 189, 410, 469, 503
Afdalüddin Kirmânî 53
Afganistan 26, 50, 157, 185, 193, 432, 433
Afrâsyâb 42, 43, 47, 88, 102, 103, 138, 145, 175, 192, 197, 199, 283
Afrika 313, 407, 499
Afşin 157, 164, 217
Agathir, Ağaçeri 64
Agriboz 334
Ağrı. Bk. Ararat
Ahi, Ahiler 129, 249, 346, 392, 404
Ahi Ahmed Şâh 396
Ahi Çelebi 306
Ahilik 351
Ahiska 487
Ahi Teşkilâtı 249, 346
Ahi Zâviyeleri 261, 397, 399
Ahlat-Şahlar 362
Ahmed (Büyük Emir) 219
Ahmed I. (Osmanlı Pâdişâhı) 409
Ahmed III. 409
Ahmed Bin Ebi Hâlid 82
Ahmed Bin Muhammed El-Ferganî 162
Ahmed Bin Tayyib (Özkentli) 162
Ahmed Bin Yusuf El-Tifâşi 82
Ahmed Cevdet. Bak. Cevdet Paşa
Ahmed Paşa, Humbaracı Ahmed Paşa, General Conte de Bonneval 445
Ahmed Refik 337, 442, 454
Ahmed Resmî Efendi 446
Ahmed Şâh 396
Ahmed Tevhid 312
Ahmed Yesevî, Hoca 431
Ahsi-Ket 172
Akamenid Hükümdarı 184
Akbıyık Dede 278
Ak-Dağ 107
Akdeniz 28, 29, 153, 187, 189, 206, 210, 211, 231, 232, 267, 269, 312, 313, 316, 320,

325, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 338, 339, 341, 342, 344, 420, 426, 429, 438, 441, 447, 462, 491, 493, 499, 503
Akdeniz Hâkimiyeti 314, 316, 320, 325, 333, 334, 339, 342
Akdeniz Ticareti 29
Akdeniz Yalıları 334
Ak-Hun (-lar) 26, 43, 44, 45, 50, 65, 156, 185
Akkâ 225, 275, 468, 469, 471
Akkâ Muharebesi 225
Akkoyunlu (-lar) 201, 244, 254, 255, 281, 286, 287
Ak-Manastır (St. Chariton) 378, 380
Akritas Destânı 226
Akropol 479
Akropolites 371
Aksakof 503
Aksaray 374, 401
Aksarâyî (Kerimüddin) 54, 59, 75, 120, 125, 197, 227, 233, 365, 366, 371, 372, 373, 374, 379, 380, 384
Aksu Nehri 65
Ak-Sungur 65
Akşehir (Philomelion) 377, 386, 394
Ak-Şemseddin 270, 273, 274, 275, 277, 280, 281, 282, 290, 305, 396
Akşunvar 65
Alâeddin Camii 395
Alâaddin Kâşanî 369
Alâaddin Keykubâd, Uluğ Keykubâd, Sultan ül-Âzam 46, 146, 222, 226, 330, 372, 375, 396, 400
Alâaddin Paşa 241
Alâaddin Thrayanos 401
Alâeddin Muhammed Hârizmşâh 46, 82, 119, 146
Alâiye (Kalonoros) Kalesi 372
Alan(As)lar 92
Alayondlu (Ha la-Yun loğ) 134
Albigeois'lar 89
Alemdar (Bayraktar) Mustafa Paşa 472, 473, 474, 476
Alevî, Alevîler, 194, 298, 306, 322, 397, 434, 482
Alevî Türkleri 434
Alevî Türkmen Kabileleri 322
Alexis 368
Ali (Amacur Oğlu Abdullah El-Türki'nin Oğlu, Riyâziyeci) 162
Ali (Hz.) 398
Âli (Tarihçi) 423, 451
Ali Bin Hasan El-Sandalî 213
Ali Bin Hasan, İbn Tarhan 162
Ali Himmet Berki 243
Ali Kuşçu 290, 424, 431
Âl-i Osman 101, 126, 127, 138, 235, 242, 243, 253, 261, 267, 268, 273, 276, 283, 300, 306, 336, 346, 348, 414, 419, 421, 422, 427, 499
Ali Paşa 342
Âli Paşa (Sadrâzam) 498
Ali Reşad 498
Ali Şîr Nevâî 63, 431, 432
Alman 37, 130, 225, 237, 266, 268, 317, 322, 323, 335, 339, 344, 345, 360, 386, 387, 414, 466, 484, 497, 502
Alman İmparatoru 225, 322, 386
Alman Kızıl-Elması 266
Alman Seferi 317, 414
Almanya 13, 267, 317, 320, 322, 343, 414, 436, 443, 446, 453, 483, 500
Almış (Bulgar Hükümdarı) 170
Alpi Necmeddin 362
Alparslan 53, 75, 92, 211, 215, 217, 218
Alp Dağları 436, 438
Alp-Er Tunga Bk. Oğuz Han
Alp Kutluğ Han 160
Alp-Urungu 114
Altay Dağları 30, 44, 45, 74, 103
Altaylar 43
Altay Türkleri 72
Altay-Ural 42
Altun-Baba 388
Altun-Can 144
Altun-Ordu 27, 30, 38, 120, 131, 146
Altun-Ordu Türkleri 131
Amacur Oğlu Abdullah El-Türkî 162
Amasra Evekliği 378
Amasya 218, 315, 318, 387
Amasya Muharebesi 223

Amerika 331, 334, 420, 437
Amu, bk. Ceyhan
Anadolu 13, 17, 26, 28, 29, 40, 54, 55, 57, 92, 94, 97, 98, 110, 118, 124, 125, 129, 131, 135, 138, 145, 146, 147, 164, 165, 179, 180, 183, 189, 191, 192, 199, 203, 205, 207, 209, 212, 217, 220, 221, 222, 224, 226, 227, 228, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 242, 244, 246, 247, 248, 254, 255, 256, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 266, 267, 269, 270, 271, 276, 277, 278, 279, 280, 287, 288, 291, 296, 297, 300, 301, 305, 313, 321, 323, 328, 329, 330, 350, 357, 358, 361, 362, 363, 364, 366, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 388, 389, 390, 391, 392, 394, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 409, 410, 412, 422, 423, 430, 432, 434, 449, 463, 466, 469, 473, 475, 477, 488, 492
Anadolu Ermenileri 357
Anadolu (Güzelce) Hisarı 271
Anadolu Hıristiyanları 358
Anadolu Hükümdarları 449
Anadolu Kavimleri 358
Anadolu Oğuzları 397
Anadolu Rumları 405
Anadolu Rumcası 404
Anadolu Selçukluları 125
Anadolu Selçuklu Sultanı 367
Anadolu Türkleri 129, 224, 226, 233, 367, 432
Anadolu Ucları 259
Andrea Doria 331
Andronikos 379
Ani 381
Ani Kilisesi 363
Anili Samuel 212, 361
Ankara 21, 237, 244, 313, 390, 392, 453
Ankara Metropoliti 378
Ankara Muharebesi 412
Ankona 340
Anne Comnène (Kommena) 221
Antakya 211, 220, 265, 368, 373, 413
Antakya Patriği 413
Antalya 224, 330, 366, 372, 381, 386
Antalya Beyleri 330
Anuşirevân (Dâdger, Âdil) 188
Apangu 80
Arabistan 33, 313, 323, 331, 332, 473
Arabistan Sâhilleri 332
Aral, Cürcan (Gölü) 181, 182
Aramî 67
Arap, Araplar 29, 31, 32, 33, 36, 43, 44, 45, 46, 49, 55, 65, 67, 80, 83, 88, 90, 94, 102, 103, 133, 134, 143, 156, 157, 158, 163, 164, 165, 172, 173, 178, 181, 185, 188, 189, 190, 194, 198, 200, 201, 202, 216, 223, 231, 256, 269, 271, 301, 304, 329, 393, 394, 400, 401, 404, 420, 429, 430, 435
Arap Camii 271
Arap Coğrafyacıları 44
Arap İmparatorluğu 185
Arap Milliyetçiliği 231
Arap Ülkeleri 301
Arap Yazısı 194
Ararat (Ağrı) 219
Aras Vadisi 217
Arat R., 120, 128, 286
Argun Han 365, 366
Ârî 62
Ârî Diller 62
Ârif, M. 243
Arnavud, Arnavudlar 256, 412
Arnavutluk 287
Arnold 279, 386, 387, 389, 410, 411, 412, 413
Arpalık 172
Arsinios 373
Arslan Bin Sumpat Bin Yuri 375
Aslan-Tekin Bk. Begeç Arslan - Tekin
Artuç 175, 176
Artuk Bey 284, 359
Artuklu, Artuklular 226, 240, 362, 376, 379, 394
Aryanî 51, 53, 56, 85
Arz üt-Türk Bk. Türk-İli (Ülkesi) 199
Aslar, Bk. Alanlar
Ascelin 118

Âsım (Mütercim, Vak'anüvis) 438, 467, 468, 471, 499
Astrahan 432
Asya 27, 57, 84, 86, 105, 116, 117, 135, 158, 167
Asya Hunları 57
Asyalı Yuhenna, Bk. Jean D'asien 107
A'şâ 45
Âşık Paşa-zâde 101, 235, 241, 242, 243, 244, 253, 254, 255, 257, 260, 267, 271, 273, 281, 287, 290, 300, 404, 407, 408, 409, 412, 414, 416
Âşık Şenlik 450
Atabeg 246
Atabeg Nureddin Mahmud 364, 369, 379
Atalay 42, 51, 52, 73, 146, 147, 149, 174, 177, 397
Ataullah Efendi (Şeyhülislâm) 471
At-Başı 175
Ateş, A. 193
Ateş-Perest İranlılar 155, 156
Âtıf Efendi 460
Atina 153, 479
Atina Felsefe Mektebi 153
Atiya, As. S. 234
Atlantik 340
Atlas Dağları 30
Atlas Okyanusu 339
Atlas Sahilleri 154
Atlıh 172
Atman (Osman Gazi) 235
At Meydanı 324
Atrak 49
Atsız, N. 64, 183, 254
Attaliates 184
Attilâ 57, 64, 106, 116, 197, 314
Auguste Comte 496
Avar, Bk. Cücen 45
Avrupa 13, 14, 17, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 78, 83, 84, 89, 92, 94, 98, 105, 106, 116, 130, 132, 135, 141, 148, 149, 153, 155, 170, 182, 183, 185, 189, 190, 201, 210, 211, 212, 222, 223, 224, 233, 234, 237, 245, 247, 248, 255, 262, 267, 277, 279, 287, 288, 289, 291, 292, 296, 303, 308, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 320, 322, 325, 327, 328, 330, 332, 333, 335, 337, 339, 341, 342, 343, 344, 348, 349, 360, 365, 399, 410, 411, 413, 414, 415, 416, 419, 420, 421, 422, 426, 427, 428, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 440, 441, 442, 444, 445, 446, 447, 449, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 459, 460, 461, 464, 466, 467, 468, 471, 474, 478, 479, 481, 483, 484, 485, 486, 487, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 501, 502, 503, 504, 505
Avrupa Devletleri 428
Avrupa Dilleri 485
Avrupa Haçlıları 224
Avrupa Harpleri 428, 434
Avrupa Hıristiyan Hükümdarları 454
Avrupa Hunları 26, 106, 116, 135
Avrupa Irkları 61
Avrupa Kıraliçeleri 454
Avrupalı Âlimler 48, 68, 316, 360, 502
Avrupalılar 28, 29, 33, 47, 106, 116, 132, 141, 155, 224, 233, 238, 288, 312, 316, 329, 331, 334, 347, 400, 407, 421, 427, 433, 441, 444, 468, 491, 493, 494, 496
Avrupalı Mütefekkirler 493
Avrupalı Teknisyenler 497
Avrupa Medeniyeti 36, 40, 41, 427, 435, 441, 444, 493, 495, 498, 502, 504, 505
Avrupa Nizâmı 499
Avrupa Tarihçileri 30
Avrupa Üniversiteleri 485
Avrupa Yahudileri 365
Avusturya 120, 141, 267, 316, 320, 322, 345, 349, 403, 419, 445, 448, 459, 469, 497, 498
Avusturyalı, Avusturyalılar 316, 327, 360, 438, 457, 484
Avusturya Ordusu 459
Ay (Han) 65
Ayasluk 381
Ayasofya 40, 265, 278, 279, 283, 284, 287, 288, 302, 309, 325, 326, 359, 370, 385, 453
Ayaz, İasi (Büyükemir) 219

Aybars 64
Aybeg Ed-Devâdârî 97
Aydın 473
Aydın Oğlu Mehmed Bey 366
Aydın Oğulları 236, 237, 330, 396
Ayıntap 202
Ayn Câlût 202
Aynî Ali Efendi 427
Ayn üd-Devle 401
Ayşe (Hz.) 128
Azak Denizi 182
Azak Kalesi 349
Azerbaycan 26, 42, 189, 191, 197, 234, 298, 322, 362, 374, 404
Azerbaycan Atabeği 362
Aziz bin Erdeşir 404

Baba Cafer 204
Babaî İsyanı 374, 392
Babaîler 399
Baba İshak, Baba Resûl, Paperisole 399
Baba Merendi, bk. Buzağı Baba
Baba Resûl, bk. Baba İshak
Baba Tâhir 204
Bâbek Hareketi 164, 187
Bâbıâli 455, 469, 472, 475, 476, 487, 489
Bâb-ı Âli Tercümanlıkları 480
Bâb ül-Ebvâb 59
Babür, Babürlü (İmparotorluğu) 23, 26, 332, 429, 433
Bacot, J. 49, 134
Bağatur Tudun 158
Bağdad, Bağdat Halifesi 65, 88, 119, 123, 144, 145, 159, 163, 165, 170, 201, 205, 206, 210, 211, 212, 258, 302, 324, 364, 365, 366, 372, 390, 422, 439
Bahadır-Şâh 332
Bahâeddin Veled 372
Bâkî (Şair) 312
Balancar, Barancar 91, 171, 269
Balasagun 85, 88, 137, 166, 172, 175, 178, 182
Balaş 172
Balat 381
Balhan 412
Balkan 28, 60, 182, 288, 292, 307, 314, 412, 452, 479
Balkan Milletleri 452, 479
Balkık 81
Baltık Denizi 130
Bamyan 85
Banarlı, N. S. 309
Bang, W., 55, 97
Barak Baba 258, 399
Barancar, bk. Balancar 171
Barbaro 259, 266, 279
Barbaros Hayreddin Paşa 320, 325, 332, 333, 339, 341
Barberos, Fr. 225, 386
Bar Dionisius 403
Bargaluş 379
Bar Hebraeus 75, 123, 144, 205, 217, 365, 366, 370, 371, 375, 376, 377, 380, 382, 392, 403, 404
Barkan 172
Barkan, Ö. L. 172, 400, 407
Baron de Tott 446, 466, 485
Barskan 42
Barskan'lar 102
Barsuma 225, 363, 364, 369, 373
Barsuma Manastırı 363, 364, 369, 373
Barthold 32, 34, 42, 46, 48, 49, 52, 56, 57, 64, 65, 71, 72, 78, 79, 87, 89, 91, 94, 110, 114, 122, 136, 139, 158, 159, 166, 169, 173, 175, 179, 200, 203, 335, 356, 360, 430, 431
Barton, E. 321
Basat 98
Basil 361, 375, 403
Baskanya 340
Basmıl (Basmıllar, Basmil) 134, 161
Basra 162, 332, 338
Başkırt(Bacgırt)lar, Başkurt 72, 84, 181, 411
Baştav, Şerif 42, 57
Bâtınîler 213, 214
Batlamyus 64, 185, 291
Battal Gazi 226, 262, 263, 270, 271, 326
Batu Han 79
Baudier 343, 347
Baudouin 371, 372

Bavâlıka, bk. Pavlakiler 89
Bayan Çur Kağan 87
Bayat 101
Baybars (Mısır Sultanı) 49, 202, 228, 365, 382, 392, 426
Baybars Mansûrî 372, 380, 385
Bayburt 488
Bayburtlu Zihni (şâir) 488
Baycu 118
Bayezid 237, 239, 241, 242, 244, 251, 258, 271, 276, 277, 283, 296, 297, 300, 301, 303, 305, 314, 315, 323, 326, 331, 341, 356, 389, 407, 408, 409, 410, 412, 414, 416, 425, 444, 487
Bayındır Han 126, 254, 255
Bayraktar Mustafa Paşa bk. Alemdar Mustafa Paşa
Beaujour, F. de 55
Beauvais, Vincent de 58, 371, 380, 381, 392
Beç bk. Viyana 266, 267, 345, 414
Beç Kızıl-Elması 266
Bedreddin Aynî 202, 260, 390
Bedreddin Simâvî 248
Beethoven 262
Begeç Aslan-Tekin 177
Behmenyâr 179
Bekrân 50, 83, 171
Bektâşiler 482
Bektaşîlik 262
Bektaşi Tekkeleri 482
Bektimür 380
Bek-Toğdı 236
Belazûrî 163
Belde-i Tayyibe (İstanbul) 285
Belek 362, 376
Belgrad 282, 287, 314, 315
Belgrad Muhasarası 282
Belh 43, 85, 181, 213, 396
Belinâs 402
Bellini, G. 291
Benî Asfer 286
Benjamin de Tudelle 365
Benli Ali 349
Berberî, Berberîler 190
Berçeker (Pers-Acem) Kavimleri 157
Berdea 219
Bergama 402
Bergeron 59, 118, 218
Berkyaruk 145, 362
Berlin 401, 467
Bernard Lewis 437
Berthelot 64
Bertrandon de la Broquière 235
Beş-Balığ 68, 160, 177
Beşiktaş 274, 481
Betts, R. R. 279, 292
Bey Böyrek 397
Beyhakî 57, 175, 203, 236, 396
Beykend 157
Beyoğlu 4, 497
Beyrut 44, 275, 371
Beyşehir Gölü 368
Bezm-i Âlem Sultan 484
Bilâl-i Habeşî 402
Bilecik 235, 253, 407, 473
Bilecik Kâfirleri 407
Bilge Han (Kağan) 25, 32, 86, 89, 112, 113, 161
Birecik 487
Bîrûnî 84, 87, 88, 92, 175, 425
Bitter, H. 194
Bizans, Bizanslılar, Bizans İmparatorluğu, Şarkî Roma 13, 27, 28, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 45, 47, 57, 58, 64, 65, 67, 70, 76, 78, 79, 89, 90, 92, 94, 106, 107, 109, 117, 132, 135, 139, 142, 155, 156, 164, 179, 183, 184, 189, 190, 191, 203, 204, 206, 207, 208, 211, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 224, 226, 232, 233, 234, 235, 237, 238, 242, 243, 244, 247, 248, 259, 264, 265, 266, 269, 270, 271, 272, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 283, 288, 292, 301, 313, 316, 329, 330, 357, 358, 364, 367, 368, 371, 373, 376, 377, 384, 385, 386, 390, 396, 397, 401, 404, 407, 408, 410, 411, 414, 420, 433, 478, 479, 480, 492, 502, 503
Bizans Anadolusu 89
Bizans İmparatoru 117, 179, 218, 235
Bizans Ordusu 207, 208, 218, 220

Bizans Ziyaret-gâhları 40
Blachère 216
Bogomil 89, 410
Boğaz-kesen, bk. Rum-eli hisârı 277
Boğazlar 276
Boğdan, Buğdan 479
Boğdan (Romanya) Voyvodanlığı 448
Bolşevik, Bolşevikler, Bolşevik ihtilâli 38, 131, 505
Bolu 234
Bombay 58, 433
Bosna 247, 287, 410, 411, 412
Boşnak, Bosnalılar 411
Boşnak Memo 400
Bozok Havalisi 473
Boz-oklar 99, 100, 123, 127
Brankoviç 412
Bratianu 381
Brehier, L., 220, 368, 385
Bretschneider, E. 181
Broquiere, B. de la 54
Brosset 49, 58, 75, 119, 212, 219, 226, 362, 371, 381
Browne, E. G. 366
Bruyn, C. Le 455
Bryennios 217
Buchner 372
Buda Dini 31, 33, 84, 85, 86, 88, 161
Budapeşte, bk. Budin 319
Buda Tapınağı 85
Budge, W. 75, 370
Budin 262, 314, 315, 316, 317, 319, 324, 349, 400, 436, 441, 442, 443
Budist 85, 89
Budist Rahipleri 85
Budizm 86, 89
Budun, bk. Budin
Buğdan, bk. Boğdan
Buğra Han, bk. Satuk Buğra Han
Buğu Han 160
Buhara 42, 44, 50, 53, 67, 85, 143, 144, 157, 158, 159, 173, 198, 207, 215, 432
Buharî 268, 281
Bujgob (Mengücik?) 219
Bukarak (Buhara Halkı) 157
Bulan (Hazar Hanı) 90
Bulgar, Bulgarlar, Bulgar Hanı, Bulgar Hanlığı 26, 38, 49, 53, 60, 65, 68, 84, 93, 94, 117, 131, 148, 170, 171, 172, 178, 210, 214, 233, 287, 313, 432, 456, 503
Bulgar Denizi, bk. Hazar Denizi
Bulgar Diyarı 214
Bulgaristan 117, 410
Bulgar (İtil) Diyarı 411
Bulgar Şehri 170
Bulgar Türkleri 432
Bumın Kağan, Tuman 25
Bundarî 396
Burdaslar 49
Burhâneddin Merginânî 431
Bursa 234, 237, 256, 257, 268, 271, 272, 300, 402, 407, 410, 453, 463
Bursa İpeklileri 453
Buryatlar 58
Busbecq 129, 141, 244, 247, 253, 289, 317, 318, 319, 324, 335, 346, 403, 414, 419
Buyuruk Han 83
Buzağı Baba, Baba Merendi 399
Buz Denizi 503
Büğe Büdrec 177
Bükreş Muahede-nâmesi 478
Büveyhîler (Deylemîler) 190, 200
Büyük Bulgaristan 92, 117
Büyük Bulgarlar 170
Büyük Hindistan İmparatorluğu 433
Büyük İskender 36, 184, 185, 314
Büyük Moğol İmparatorluğu 433
Büyük Okyanus 503
Büyük Sahra 30
Büyük Selçuklu, Büyük Selçuklular, Büyük Selçuk İmparatorluğu 30, 124, 125, 212, 216, 223, 227, 246, 255, 313, 361, 391
Büyük Şehinşâh 206
Büyük Turkia 44, 199
Büyük Türk Muhacereti 184
Byron 479

Câber 443
Caferoğlu, A. 64, 117, 134
Cahen 359, 385

Câhiliyye Şâirleri 45, 156
Câhiz 32, 33, 45, 88, 136, 156, 163, 200, 216
Canard, M. 268, 269, 283
Can-balığ 177
Candelore, bk. Alâiyye 236
Carpini 58, 59, 71, 72, 79, 92
Cazığ'lar 179
Cebbar zâdeler (Çapan oğulları) 473
Celâleddin Ekber-şâh 433
Celâleddin-i Rûmî 260, 301, 326, 357, 406
Celâleddin Mengü-birti 82, 227
Celâlî Eşkıyası 421
Celâlî İsyanı 301, 348
Celâl-zâde Nişancı Mustafa 323
Cellâd Şarabdâr İlyas 243
Cemal Karşı 175, 176, 430
Cem Sultan 241, 320
Cend 140, 172, 176, 179
Cenevizli 289
Cengiz, bk. Çingiz 36, 83, 205, 233
Cenubî Anadolu 219
Cenubî Rusya 178, 186
Cerbe Adası 333
Cermen 37, 130, 140, 185, 201, 276, 323, 504
Cermen İstilâsı 185
Cerrâh (Horasan Valisi) 157
Cevdet Paşa 289, 314, 466, 467, 480, 490, 498, 499, 500, 501
Cevherî (Fizik Âlimi) 173
Cevzî (Sibt b.) 148, 149, 174, 205, 217, 225, 379, 396
Ceyhun, Amu Nehri 43, 44, 45, 56, 65, 158, 182, 211, 215
Cezayir 320, 321, 325, 331, 333, 334, 340, 341, 342, 349, 451
Cezayir Beylerbeyi 333
Cezayirli Gazi Hasan Paşa 484
Cezâyir Türkleri 451
Cezzâr Ahmed Paşa 468
Chabot 98
Chalandon 368
Charignon 378
Charles Quint (Şarlken) 315, 317, 323
Chavannes 32, 51, 65, 67, 78, 79, 86, 87, 92, 107, 109, 134, 138, 142, 143, 144, 158, 159, 180
Chesneau, J. 346
Cidde 337
Cihângir Bey (Ziangir-Bei) 259
Cihângir Camii 326
Cihân-Şâh 197, 286
Cimri İsyanı 392
Clauson, G. 134
Colomb, Cr. 331, 420
Cousin 79, 184, 217, 235, 368, 371, 397
Cücen, Avar 80, 99
Cürcan Gölü, bk. Aral 181, 182
Cürcânî 182
Cürcanlı Sol-Tekinler Ailesi 162
Cüveynî 68, 76, 77, 83, 88, 90, 197, 213

Çağatay 200, 430
Çağatay Hanları 430
Çağataylılar 430
Çağlayan Kasrı 473
Çağrı Bey 215, 217, 241
Çaka Bey 330
Çaldıran 298, 306
Çaldıran Seferi 301
Çaldıran Zaferi 302
Çanakkale Boğazı 237
Çandarlı Halil Paşa 275, 408
Çapan Oğulları 473
Çarlık Rusyası, Çarlık Devri 37, 38, 39, 131
Çek 131, 210, 315, 503
Çekoslovakya 436, 503
Çelebi Bin Emîr ul-İğdiş-Başı 394
Çelebi Sultan Mehmed 238, 244, 314
Çenberli-taş (Konstantin Sütunu) 278
Çengli Şehbâz Ağa 400
Çerkesler 92
Çeşme 447, 462
Çeşme Baskını 462
Çigil, Çigiller 50, 56, 125, 127, 172, 174
Çin 18, 26, 27, 28, 41, 43, 44, 45, 48, 49, 51, 57, 64, 65, 66, 68, 70, 74, 76, 78, 79, 80, 83, 86, 87, 88, 97, 98, 99, 100, 102, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 134, 135, 137, 138, 139,

141, 142, 148, 149, 155, 157, 158, 159, 160, 162, 167, 174, 177, 178, 180, 181, 185, 199, 203, 204, 209, 211, 215, 216, 332, 334, 397, 401, 431, 444
Çin Bahirleri (Denizleri) 332
Çingiz Han 75, 76, 119, 233, 396
Çingiz Moğolları 117, 118, 122
Çin İmparatorları 65, 216
Çin İstilâsı 114
Çinliler 32, 113, 132, 158, 177
Çin Seddi 105
Çin Tarihleri 43
Çu (Nehir, Vadi) 52, 174, 430
Çukurova 54, 189, 234, 374
Çukur-ova Ermenileri 404
Çulu Yabgu 57
Çuvaş Lehçesi 63

Dadybra (Zâlifre) 378
Dağ (Han) 99, 123
Dağıstan 323
Dağıstanlı 92
Dalmaçya Sahilleri 89, 441
Damad İbrahim Paşa 444
Dandanakan Meydan Muharebesi 204
Dânişmend İ. H. 48, 50, 53
Dânişmend, Dânişmendliler, 259, 363
Dânişmend Gümüş-tekin Ahmed Gazi 223, 226, 262, 271, 363, 364, 374, 376
Dânişmendli Mehmed 377
Dânişmendli Yağı-basan 377
Dara 293
Darko, E. 133
Dâr ul-âhıre 215
Dâr ul-Cihâd 315
Dâr ül-İslâm 154, 190
Dâvid Gürcü kıralı 49
Davud Badgîsî 81
Dâvûd-ı Kayserî 257, 261
Davûd Paşa Çiftliği 319
Dâye Hatun 82
Dayık (Yayık, Ural nehri) 64, 78, 185
Decorches 467
Dede Efendiler 194
Dede-Korkut 54, 100, 101, 123, 124, 127, 128, 146, 147, 149, 205, 231, 254, 263, 300, 397, 398
De Guignes 70, 74, 80, 100, 106, 116, 124, 133, 138
Deli Petro 337, 346, 445, 461, 471, 496, 498, 499
Demirbaş Charle 456
Demirkapı, bk. Derbend
Deniz (Han) 99, 123, 255, 468
Deniz Alp 254
Denizli 147, 224, 234, 315, 380, 386
Denizli Dağları 224
Deny 129, 339, 350
Depe-göz 98
Derbend, Demir-kapı 59, 93, 185
Derbend-i Hazar 59
Dervâzât 190
Descartes 426
Despot 410
Devlet-i Aliyeyi 336
Devlet-i Aliyye-i Muhammediye 480
Deylemiler, bk. Büveyhiler
Dımışkî 400
Dicle 212
Diehle, Ch. 368
Dimetoka 462
Dimitri 479
Dinarit Irkı 60
Diogenis 207, 217, 218
Diu 332, 333, 337
Divanyolu 476
Divriği 401
Diyarbekir 126, 206, 207, 228, 401
Diyâr-ı Rûm 332
Diyâr-i Ungurus 314
Djevad, A. Bey 261, 454, 470
Dobruca 411, 412
Doğrul, Ö. R. 258, 295
D'Ohsson 58, 181
Dokuz-Oğuz, Dokuz Oğuzlar 67, 80, 81, 102, 159
Don nehri (Ton) 91
Don-Volga Kanalı 337, 338, 437
Doria, A., 331, 333
Dördüncü Haçlı İstilası 270

Driault, E. 30
Ducange 372
Dukak 103
Dukas 235, 242, 243, 271, 275, 276, 278, 279, 280, 395, 408, 409, 410
Dulaurier, E. 49, 119
Dulkadir (oğulları) 147, 244, 287, 308
Dunlop, D., 68, 90, 92
Dursun Bey 253, 281, 283, 295
Duveyn Şehri 363

Eberhard 49, 57, 100
Ebu Bekir, Hz. 133, 259, 398, 459
Ebûbekir el-Sulî 162
Ebu Bekir Niksarî 259
Ebû Bekir Tahranî 126, 201
Ebû Cafer Muhammed 207
Ebû Dâvud Sicistanî 156
Ebû Eyyûb el-Ensarî (Halid bin Zeyd) 269, 281, 282, 293
Ebu Hâmid el-Endülüsî, (al-Andalûsi) 93, 171
Ebû Hanife, İmam-ı Âzam 162, 369
Ebu İshak Kâzerûnî 326
Ebû İshak Şirâzî 213
Eb'ul-Abbas İsa 81
Ebu'l-Ferec 372, 373
Ebu'l - Fidâ 49, 404
Ebû'l Hasan Zeyd el-Bayhakî 50
Ebû Müslim (Horasanlı) 158, 159
Ebû Nasr 175, 176, 365
Ebû Said Bahadır Han 381
Ebu's-Suûd Efendi 251, 261, 324, 412
Ebû Şuca 364
Ece Halil 412
Eckhardt 57, 99, 107, 197
Edebâli 300, 407
Edirne 237, 245, 275, 276, 277, 283, 301, 326, 345, 425, 453, 462, 469, 470, 487
Edirnekapı 319
Edirneli Nazmi 482
Edremit 234
Efdaleddin 445
Efendi-zâde, bk. Melike Hatun 404
Eflâk 287, 315, 323, 428, 448, 478, 479, 480
Eflâk-Buğdan voyvodalıkları 287, 480
Eflâkî Dede 373, 388, 399
Eflâtun Manastırı 248, 400
Efrenciye, İfrenç (Avrupa) 303
Efrenç Dili 411, 420
Eğri 400, 442, 443, 447
Eğridir Gölü 221
Ejderhan 337, 500
El-Gazzî 400
El-Hâkim, Halife 188, 270, 359
Elizabeth 316, 321
El-Omarî 49
Emevî, Emevîler, E. Devleti, E. Halifesi 36, 156, 157, 158, 159, 161, 193, 231, 265, 269, 270, 302
Emin Bülend 295
Emir Gazi 145
Emir Karaca 362
Emir Mahmud 332
Emîr Sultan 272, 281
Endicân 176
Endülüs 167, 189, 255, 331, 341, 342, 388, 393, 411, 414
Endülüs Müslümanları 331, 341, 342
Engelhard 497, 498
Engizisyon 341, 413, 414
Enverî 147, 396, 400
Erdebil 297
Erdel 315, 316, 323, 343
Ereğli 223, 315, 392, 393
Ereğli İmamı 393
Ereğli Muharebesi 223
Ergenekon 43, 74, 104, 398
Ergin, O., 446, 484, 485
Ermeni, Ermeniler 35, 49, 58, 119, 208, 212, 217, 218, 219, 222, 223, 226, 256, 347, 357, 359, 361, 362, 363, 368, 370, 371, 372, 374, 379, 388, 389, 393, 396, 403, 460, 471, 497
Ermeni Kırallığı 226
Ermeni Metropoliti 379
Ermeni Muhacereti 219
Ermeni Ustaları 497
Errân 234
Ertene oğlu Ali Bey 404
Ertuğrul Bey 253, 271, 313

Erzi, A., 259, 293
Erzincan 379, 381, 382, 392
Erzurum 164, 189, 225, 258, 297, 326, 381, 401, 404, 488
Erzurum Emîri 362
Erzurum Şeyhi 390
Es'ad Efendi (Vaka-Nüvis) 483
Esed Bin Nûh 80
Eski İran 44, 187, 214
Eski Roma, Eski Romalılar 36, 131, 503
Eski Slav milliyetçiliği 505
Eskişehir 222, 253, 315, 386
Eskişehir Bozgunu 223
Eski Türk Hayatı 399
Eski Türk İmparatorlukları 167
Eski Türk Töresi 474
Eski Yunan 426
Eski Yunanlılar 479
Eski-Yunan Romantizmi 479
Estergon 262, 331, 442
Estergon Seferi 331
Eş'arîler 213
Eşres 158
Etheria Cemiyeti 478, 479
Evhaddin Kirmanî 326
Evliya-Ata 160
Evliya Çelebi 38, 261, 262, 266, 275, 277, 278, 281, 283, 284, 325, 335, 336, 345, 348, 359, 400, 411, 425, 499
Evreng-Zîb 434
Eyûb (Eyyûb) Hz. 269, 281, 282, 291, 293, 297, 301, 308, 315, 326, 439, 472
Eyûb Türbesi 308
Eyyubî Hânedanları 371
Eyyubîler 226
Ezgişler 50

Fahreddin (İğdiş-başı) 392
Fahreddin Ali 372
Fahreddin Mübarek-şâh 44, 63, 67, 72, 83, 90, 199
Falben (Kumanlar) 49
Fârâb 44, 50, 119, 162, 172, 173
Fârâbî, Uzluk oğlu Fârâbî 162, 172, 302, 425
Fars Edebiyatı 166
Fars Kaynakları 43
Farslar 52, 177
Fatımî, Fatımîler, 36, 164, 188
Fâtih Sultan Mehmed 16, 120, 197, 241, 243, 250, 264, 266, 274, 275, 276, 282, 283, 285, 287, 288, 291, 300, 305, 311, 323, 409, 410, 414, 423, 424, 425, 492
Fatma (Hz.) 128
Feher, Geza 117
Felemenk 334
Fener Patrikhanesi 40
Fenerli Rumlar 448, 478, 479
Fenikeliler 37
Ferdinand, Ferdinandos 244, 316, 317
Fergana, Ferganalı 50, 102, 134, 159, 160, 163, 165, 175, 178, 433
Fergana (İhşidi) 159
Feridun (Şâh-Nâme Kahramanı) 43
Ferîdun Bey 120, 197, 286, 302, 304, 321, 322
Feth-i Mübîn 285
Fetret Devri 237, 244, 271, 314
Fındıklılı Süleyman 278
Fırat Nehri 207, 223, 287, 298
Figânî 324
Filistin 202, 214, 224, 304
Fin Dili 62
Finlay 368, 384
Finogur Kavimleri 58, 148, 171, 503
Firdevsî 35
Fireng 339, 340
Fîrûzânfer 388
Floransa 235
Franciscain, Franciscainler 381
François 316, 317, 320
Frank 220, 222, 374, 386, 387, 392, 410
Frank Elçisi 220
Fransa 89, 211, 289, 316, 317, 320, 321, 322, 331, 339, 346, 371, 372, 414, 415, 428, 446, 448, 452, 456, 457, 459, 460, 462, 466, 467, 468, 469, 483, 487, 498, 500
Fransa Cumhuriyeti 468
Fransa Kırallığı 316, 414
Fransız, Fransızlar 30, 35, 37, 58, 118, 129, 146, 235, 237, 276, 319, 320, 322, 373, 381, 386, 392, 421, 445, 448, 451, 452,

456, 460, 461, 467, 468, 469, 478, 483, 484, 487, 498, 502
Fransız Denizcileri 320
Fransız İhtilâli 452
Fransız Kanunları 498
Fransız Kıralı 118, 322
Fr. Barberos 225, 386
Frederick 446
Frenk, Frenkler 235, 325, 334, 337, 387, 415, 470, 471, 489
Frengistan 325, 334, 348, 453, 468
Frengistan Kumaşları 453, 468
Frenk Köyü (Zay'at ul-İfrenç) 387
Frenk Ülkeleri 97
Fuad Paşa 498
Fu yun-se 74
Fuzûlî 312

Gabriel 363, 368, 374
Gag Ovası 363
Gagauz (Keykâvus)lar 412
Galata 271, 497, 501
Galiçya 39
Galile 426
Galland, A. 485
Gandara 65, 86
Ganj Nehri 30
Garbî Akdeniz 334
Garbî Anadolu 220, 234, 236, 400, 480
Garbî Avrupa 316, 328, 441, 498
Garbî Gök-Türk Boyları (On-Ok) 99, 157, 180
Garp İlmi ve Tekniği 498
Garp İmparatorluğu (Roma-Bizans) 105, 107
Garplı Mütefekkirler 505
Gazâlî 198, 290
Gazan Han 258, 366, 382, 390, 397
Gazi Âşık Hasan 436, 442, 450
Gazi Giray 449
Gazimihal Mahmud R. 485
Gazi Mihal bk. Köse Mihal
Gazi Selçuk bk. Selçuk
Gazne 26, 166, 190, 199, 204, 236
Gazneliler, Gazne Devleti 35, 50, 166, 184, 190, 193
Gazneli Sultan Mahmud 50, 56, 68, 117, 177, 396, 433
Gazzî (Şâir) 225
Gebze 290
Gedik Ahmed Paşa 288
Gelibolu 331, 408, 412
Gence 217
Gencek 53
Genç Osman 439
General Comte de Bonneval bk. Ahmed Paşa
Gennadios 287, 409
Georgios Maltezos 479
Gerçek 445
Gerdizî 43, 44, 49, 50, 57, 72, 73, 77, 80, 88, 90, 91
Gerger Ermenileri 362, 376
Gevher-Âyîn 364
Gevher Hatun 144
Gevherî 450
Geyve 402
Gırnata 341
Gıtâs (Épiphanie) Yortusu 379
Gibb 308
Gibbons, H. A. 385, 408
Gimek 83, 84, 102, 182
Giorgi (Gürcü) 219
Girit 189, 344, 349, 413, 422, 428, 480
Giyâseddin Keyhusrev 370, 377, 392, 399
Gluck 401
Goller 132
Gök-Alp 253, 254
Gök-Han 99
Gökçe 76, 119, 205
Göktürk, Göktürkler 42, 84, 114, 137, 168, 180, 185
Gök-Türk Hâkanları 45, 157
Gök-Türk Kitâbeleri 76
Gök-Türk Yazısı 67
Gölpınarlı, A. 126, 400
Göl-Tekin 57, 157, 241, 242
Göynük 271, 282, 407, 408
Gratz 317
Gregoire Le Prétre 374
Gregoras 373, 384
Gregorias (Patrik) 478

Grenard, Fr. 30, 132, 159, 166, 176, 237, 313, 320, 339, 346, 347, 348
Groot de 45
Grousset, R. 181
Grumel, V. 378
Guillaume 223, 389
Gureba Hastanesi 484
Gutenberg 419
Gücerat 332
Gülhâne 459
Gülistan 244
Gümbed-i Tuğrul 206
Gümülcine 462
Gümüşlü Künbed 271
Gün Han 99, 101
Günss 317
Gür-Buğa 220
Gürcistan 92, 219, 323, 385, 448
Gürcü, Gürcüler 49, 54, 58, 92, 119, 212, 218, 219, 225, 362, 363, 371, 374
Gürcü Kaynakları 212, 362
Gürcü Kıraliçesi 371
Gürgân (Şehri) 120, 137, 431
Gürgân Türkmenleri 138
Gürkan, K. İ. 484
Güyük Han 142
Güzelce Hisârı, Bk. Anadolu Hisârı

Habeşistan 30, 211
Habeşliler 191
Habsburg İmparatorluğu 321, 413, 414
Habsburglar 414
Haccâc 85
Hâce-i İsfahânî 306
Hacer-i Esved 188
Hacı Bektaş Velî 262
Hacı Giray 120
Hacîb Bin Mâlik Bin Erkin, Ebu'l Abbas El-Türki 162
Hâcib Esed üd-Devle 375
Hâcib ul-Huccâb 394
Haçlı 28, 29, 40, 41, 89, 145, 146, 154, 156, 189, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 243, 264, 266, 267, 270, 274, 280, 288, 291, 313, 315, 316, 320, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 338, 341, 344, 347, 349, 357, 358, 359, 383, 386, 395, 410, 414, 421, 426, 441, 460, 479, 484, 491, 493, 494
Haçlı Kaynakları 373
Haçlı Kronikleri 289
Hâdım Süleyman Paşa 332
Hâdim ül-Haremeyn 301, 309
Hajuk oğlu (Piser-i-) Hüsâm'ın 393
Hakîm Senaî 148
Halaç bk. Kalaç 50
Hala Hatun, Hala Sultan 270
Ha la-yun loğ bk. Alayondlu
Halep 54, 302, 326, 403, 411
Halet Çelebi 293
Halhalı 57
Haliç 274
Halife 88, 90, 146, 157, 160, 163, 164, 170, 186, 191, 201, 204, 205, 207, 214, 270, 302, 439
Halifelik 29, 200, 296, 302, 434
Halifelik İmparatorluğu 29
Halil Edhem 372
Halil Hamid Paşa 448
Halil Paşa 247, 275, 276
Halil ul-Rahmân ziyâret-gâhları 302
Ham 43
Hami 148
Hamid 244, 304, 448
Hammer 21, 54, 237, 243, 267, 279, 283, 305, 312, 317, 324, 325, 326, 360, 366, 410
Hanazit 362, 376, 379
Hanbelî, Hanbelîler 213
Hanefî 198, 260, 402, 411
Hanson 501
Haran 172
Haremeyn Vakıfları 303
Hârezm 26, 159, 170, 181, 182, 193, 213, 307, 430, 431
Hârezmli, Harezmliler 44, 132
Harezmşâh 119, 372
Haricî 192
Harman-Kaya 235
Harran 258
Hart Destanı 488

Hart Ovası 488
Harun Buğra Han 176
Harun Reşid 90, 160
Harzemşah Celâleddin Mengü 82
Hasan (Hz.) 398
Hasan (Asan) Bey (Kayseri emîri) 221
Hasan b. Abd ul-mümin 393
Hasan Can 304, 306, 308
Hasan Dağı 221
Hasan Kale Zaferi 270
Hasan Paşa 334
Hasan Sabbâh 214
Hase, M.C.B. 235
Hasluck, M. 267, 271, 373, 379
Hasnon 375
Hâtıf 196
Hatun 111, 113
Havvârî 265
Hayâtile, bk. Ak-hunlar 45
Haydarpaşa 484
Hayreddin Nedim 460
Hayreddin Paşa 312
Hazar, Hazarlar 26, 47, 49, 51, 59, 65, 68, 79, 80, 84, 85, 90, 91, 92, 93, 102, 131, 135, 139, 155, 156, 160, 161, 170, 171, 172, 179, 181, 182, 183, 189, 206, 209, 210, 337, 356, 357, 412, 499
Hazar Denizi 181, 412, 499
Hazar Geçidi 59
Hazar Hakanı, Hanı 79, 90, 93
Hazar-İli, Gazaria, Hazar Ülkesi 92
Hazret-i Peygamber bk. Muhammed Hz.
Hekimbaşı Behçet Efendi 483
Hekim Yakub Paşa 416
Helenizm 479
Hemedan 144, 204, 207
Henri Pirenne 360
Heraklius 154, 155, 358, 433
Herât 181
Herder 130
Herevî 269, 400, 402
Herodot 64
Hersek 287
Heybeli Ada 321
Heyd, U. 414
Hıristiyan, Hıristiyanlık 13, 28, 29, 32, 33, 35, 38, 40, 41, 46, 48, 56, 58, 59, 67, 68, 71, 76, 77, 80, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 119, 121, 128, 139, 144, 147, 149, 153, 154, 155, 156, 159, 160, 169, 170, 171, 179, 183, 184, 189, 194, 197, 201, 208, 219, 220, 222, 232, 233, 235, 236, 237, 247, 256, 257, 265, 267, 269, 270, 279, 286, 289, 290, 291, 292, 301, 311, 313, 314, 315, 316, 318, 320, 323, 328, 331, 333, 339, 341, 342, 347, 348, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 368, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 391, 392, 394, 400, 402, 403, 404, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 421, 425, 427, 433, 441, 445, 454, 455, 461, 462, 463, 467, 468, 469, 479, 484, 486, 487, 490, 491, 496, 497, 498, 499, 504, 505
Hıristiyan Âlemi, Hıristiyan Dünyası 189, 292, 320, 328, 333, 505
Hıristiyan Avrupa 291, 316, 333, 467, 484, 498
Hıristiyan Devletleri 315
Hıristiyan Donanmaları 331
Hıristiyan Kıpçaklar 179
Hıristiyan Medeniyeti 491
Hıristiyan Memleketleri 219
Hıristiyan Rahipleri 388
Hırvat 345, 503
Hıtay 81
Hızır Bey 290
Hızır Reis 341
Hızkıyâl Peygamber 216
Hia'lar 43
Hicaz Yolu 470
Hilâfet 145, 158, 159, 163, 164, 165, 189, 190, 205, 211, 216, 286, 302, 303, 306, 313, 337, 462
Hilâfet (Abbasi) İmparatorluğu 158
Hilâfet Merkezi 303
Hilâfet Ordusu 159
Hind 61, 98, 303, 313, 331, 332, 334, 337, 338, 340, 433

Hind Denizi, Hind Okyanusu 313, 332
Hindiçini 86
Hindistan 14, 26, 27, 28, 30, 31, 43, 44, 50, 65, 97, 102, 141, 155, 167, 185, 186, 190, 199, 211, 214, 216, 297, 303, 331, 332, 334, 337, 420, 432, 433, 434, 453, 468, 469
Hindistan Hükümdarları 332
Hindistan Türk beyleri 433
Hindliler 72
Hind Mimarisi 433
Hind Okyanusu Kumandanlığı 332
Hind Sarayları 433
Hindu 50, 53, 433
Hind Yolu 338
Hisar 303
Hiuen Tsang 85, 86, 142
Hiung-nu bk. Kun
Hîve 432
Hoca Sa'adeddin 241
Hoca-zâde 290
Hokand 432
Horasan 26, 42, 44, 45, 80, 81, 102, 134, 157, 158, 163, 164, 165, 187, 190, 191, 193, 205, 207, 209, 217, 220, 227, 304, 307, 313, 322, 432
Horasan Çölü 209
Hotanlılar 53
Hoten 56, 89
Houdas, G., 43, 83, 234
Houtsma, Th. 53, 125, 126, 394
Howard, J., 456
Huart, Fr. 80, 87, 147, 371, 373, 388, 389, 392, 396, 398, 400, 401, 402
Hugo 479
Hulefâ-i Râşidîn 251
Humbaracı Ahmed Paşa, bk. Ahmed Paşa
Hun bk. Kun
Hungar (Macar) 411
Hunyad, J., 278
Huten 148
Huttalan 83, 133, 159, 394
Huzeyfe 215
Hüccet ül-İslâm bk. Gazalî
Hülâgü Han 120, 197, 202, 379
Hürmüz 333
Hürrem Sultan 324
Hürremşâh, İğdiş-başı 392
Hüseyin (Hz.) 398
Hüseyin Baykara 286, 432
Hüseyin Paşa (Yeniçeri Ağası) 477, 481

Irak 26, 97, 155, 167, 187, 189, 191, 193, 200, 207, 213, 370, 379, 380, 399
Irak Selçukluları 200
Irkıl Hoca, Uluğ-türk 123, 205
Isık-göl 43, 57, 102, 158, 172

İasi bk. Ayaz 219
İbiş Hatun 146
İbn Abd ul-Hakem 268
İbn Allân 364, 365
İbn Batûta 54, 126, 129, 146, 147, 179, 260, 261, 346, 366, 380, 381, 395, 396, 397, 402, 403, 404, 408, 411, 412
İbn Bîbî 54, 125, 147, 255, 370, 371, 372, 375, 385, 391, 392, 393, 396, 400, 404, 407
İbn Cübeyr 388
İbn Fadlân 45, 74, 79, 84, 91, 92, 93, 128, 139, 141, 146, 148, 149, 170, 171, 173, 181, 397
İbn Funduk 203
İbn Hacer 258
İbn Haldun 30, 189, 191, 329, 425, 426, 427
İbn Hallikân 54, 162, 173
İbn Hassûl 191, 197
İbn Havkal 51, 79, 85, 87, 91, 139, 160, 163, 165, 172, 173, 182, 190
İbn Kalânisî 211
İbn Kemal 276, 282, 283, 290
İbn Miskveyh 92
İbn Mukanna 159, 180
İbn Rüşd, (Averrhoes) 290, 424, 425, 485
İbn Sa'd 191
İbn Sa'id al -Mağribî 171
İbn Semhâ 364
İbn Sina 483
İbn Şâkir 173, 404
İbn Şeddâd 382
İbn Ta'âvîzî 200
İbn Tarhan bk. Ali bin Hasan

İbn Teymiyye 33
İbn'ul-'Adîm 370
İbn ul-Cevzî 149, 174, 379, 396
İbn ul-Fuvatî 258
İbn un-Nedîm 85, 90
İbn ül- Esîr 54
İbn ül-Fakîh 50, 81
İbn ün-Nedîm 168
İbn Vâsıl 245
İbn Zâfir 178
İbrahim, M. 53
İbrahim Bey 394, 396
İbrahim bin İshak 173
İbrahim el-Sulî 162
İbrahim Müteferrika 444, 445, 467
İbrahim Paşa 317, 320, 321, 323, 324, 422, 444
İbrahim Yınal 144, 202
İç-Asya 167, 215
İç-Oğuz 127
İdrisî 202
İfrenç bk. Avrupa
İkinci Haçlı Seferi 224
İkinci Kosova Meydan Muharebeleri 238, 315
İkinci Mani 401
İkinci Roma 292, 502, 503
İkinci Viyana Muhasarası 267
İl-Basan 144
İl-Bilge Hatun 113, 143
İldeniz 362, 363
İlhan Abaga 382
İlhanî, İlhanîler 235, 244, 365, 366, 381
İlhanî Töresi 244
İlhanlı Hükümdarları 432
İlig Han 56
İli Nehri 42, 177
İli Vadisi 42, 134
İl-Tapar bk. Yaltavar
İlteriş bk. Kutluğ Kağan
İlyas (Aleyhisselam) 402
İlyas (Sâmânî Şehzadesi) 166
İlyas Bey 381
İl-Yu-Sü 106
İmadeddin İsfahânî 125, 186, 211
İmam Buharî 268
İmam-ı Âzam Ebû Hanife 162, 198, 326, 421
İmâm Kuşeyrî 365
İmam Müslim 268
İmam Şafiî 397
İmam ül-Haremeyn, Cüveynî 171
İnalcık, H. 282, 289, 338
İnan, A. 64, 79, 83, 99, 126, 254
İnce-Burun Köyü 137
İncil 93, 369
İncü-Ügüz, bk. Zerefşân Nehri
İnebahtı (Lepanto) 334, 342, 344
İngiliz, İngilizler 14, 37, 131, 319, 321, 334, 432, 434, 447, 452, 454, 462, 467, 482, 498
İngiltere 211, 289, 316, 321, 428, 453, 462, 466, 469, 487, 500
İqbal, M. 198
İran, İranlı, İranlılar, İranî 26, 27, 28, 30, 33, 35, 36, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 61, 73, 76, 83, 86, 94, 97, 102, 103, 118, 123, 137, 148, 153, 154, 155, 156, 159, 164, 166, 167, 184, 185, 187, 188, 190, 193, 214, 216, 219, 221, 227, 228, 248, 258, 282, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 306, 313, 318, 322, 325, 328, 332, 337, 344, 346, 363, 402, 404, 414, 422, 429, 430, 431, 432, 434, 435, 437, 438, 439, 448, 456, 482
İran Edebiyatı 214, 435
İranî Kavimler 43, 53
İran İlhanîleri 258
İran İmparatorluğu 187
İran Moğolları 431
İran Pâdişâhları 216
İran Sanatı 435
İran Seferi 300, 332, 346, 456
İran Sünnîleri 306
İran Şâhı 188
İran Şâhı 325
İran Şâhları 434
İran-Turan Mücadeleleri 43
İrec (İranlıların ceddi) 43
İsa 38, 81, 87, 89, 90, 121, 159, 161, 244, 289, 369, 389, 411, 413
İsa Beg 244

İsa Dini 87
İsfahan 145, 210, 435
İsfendiyar 126, 244, 287, 404
İsfendiyaroğlu 281
İsfendiyar-oğlu Süleyman Paşa 126
İshak Bey 457
İskandinavyalı Varegler 130
İskandinavyalılar 38
İskender 36, 44, 46, 52, 59, 184, 185, 186, 254, 289, 312, 314, 420, 482
İskender İstilâsı 44, 52
İskenderiye 153, 265, 337, 368, 380
İskit 147, 235
İskit Kadınları 147
İslâm, İslâm Dini, İslâmiyet 15, 18, 26, 27, 28, 34, 35, 67, 70, 78, 84, 85, 89, 92, 108, 121, 153, 154, 155, 159, 160, 161, 162, 163, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 176, 177, 183, 196, 201, 207, 221, 232, 250, 252, 260, 265, 299, 350, 355, 361, 384, 391, 398, 400, 406, 411, 433
İslâm Âlimleri 170, 194, 291
İslâm An'anesi 43, 120
İslâm Birliği 212, 302, 303, 304, 309
İslâm Cihâdı 237, 261, 262, 263, 406
İslâm Devletleri 164, 423
İslâm Dünyası, İslâm Âlemi 28, 38, 52, 125, 132, 156, 160, 165, 187, 189, 211, 215, 244, 291, 335, 338, 339, 419, 421, 426, 494, 499
İslâm Halifeliği 302
İslâm Halifesi 492
İslâm Hukuku 299, 381, 486
İslâm İdealleri 327
İslâm Medeniyeti 19, 25, 28, 34, 47, 161, 187, 188, 190, 191, 200, 211, 285, 338, 360, 384, 398, 425, 429, 430, 432, 441, 491, 495
İslâm Mefkûreleri 20, 265
İslâm Müellifleri 49, 59, 87, 119, 433
İslâm Mütefekkirleri 30, 193, 424
İslâm Nizâmı 245, 348
İslâm Pâdişâhı 345, 410
İslâm Şehirleri 208
İslâm Şeriatı 413
İslâm Tıbbı 483
İslâm-Türk Dünyası 220
İslâm-Türk Tarihi 408
İslâm Ülkeleri, İslâm Memleketleri 69, 93, 154, 182, 183, 184, 199, 205, 207, 228, 239, 258, 259, 261, 286, 303, 379, 392
İsmail (Sâmânî Emiri) 165
İsmail Beliğ Ef 272
İsmail Bin Ahmed 81
İsmail el-Cevherî el-Türkî 173
İsmail Hakkı 372
İsmailîler 213
İsmailî Mezhebi 165
İspaniket 172
İspanya 120, 189, 190, 316, 320, 322, 323, 333, 339, 340, 341, 342, 414, 415, 430, 480
İspanya Habsburg Kıralı 414
İspanyol, İspanyollar 258, 289, 341, 342, 365
İspanyol Yahudileri 365
İspiçap 94, 160, 165, 172
İstahrî 85, 91, 160, 163, 165, 172, 182, 190
İstanbul 32, 38, 181, 189, 198, 220, 235, 250, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 294, 295, 296, 298, 301, 303, 311, 315, 316, 317, 322, 323, 324, 326, 327, 330, 331, 332, 333, 335, 341, 344, 346, 347, 356, 368, 370, 371, 372, 373, 378, 382, 385, 386, 388, 396, 399, 400, 401, 404, 407, 408, 409, 411, 412, 414, 415, 421, 422, 424, 425, 427, 428, 433, 438, 439, 442, 444, 445, 447, 448, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 460, 462, 466, 467, 469, 471, 472, 473, 474, 476, 477, 478, 479, 480, 482, 483, 484, 485, 488, 496, 498, 499, 501, 502, 503, 504
İstanbul Boğazı 220
İstanbul Fethi 220, 263, 271, 275, 279, 291, 292, 409
İstanbul Patriği 371, 378
İstavraki 448
İstemi Kağan 25, 78, 105, 107, 142
İstiklâl Harbi 17

İstokholm 456
İsveç 91, 346, 456, 460, 466
İsveç Dili 91
İsveçliler 499, 502
İşpara Han (Şa-po-lu) 57, 111, 113, 116, 117, 130
İtalya 223, 266, 267, 288, 289, 290, 321, 333, 338, 339, 414, 415
İtalyan, İtalyanlar 131, 234, 259, 286, 289, 290, 291, 338, 381, 420, 479, 480, 484, 494
İtalyan Cumhuriyetleri 234
İtalyan Gemiciliği 494
İtil Boyu 170
İtil Volga Bulgarları 26, 146, 160
İtil Volga Nehri 184
İtil Şehri 91, 93
İzmir 40, 330
İzmirli, İ. H. 49
İzmit 179, 234, 297, 408
İznik 19, 219, 222, 226, 234, 235, 237, 257, 315, 330, 371, 402, 408
İznik Rum İmparatorluğu 226
İznik Türk Beyleri 330
İzzeddin Keykâvus 372, 375, 379, 385, 398, 411
İzzeddin Keykâvus, Melik Konstantin 385, 412

Japonlar 492, 495
Japon Mu'cizesi 495
Japonya 86, 495
Jean Efsânesi bk. Yuhenna
Jean d'asie (Asyalı Yuhenna) 107
Jisl, Lumir 57
Joinville 356
Jordanes 106
Jön-Türk 480
Julien, St. 43, 57, 58, 66, 67, 73, 74, 78, 79, 80, 85, 86, 99, 107, 111, 112, 114, 115, 117, 133, 137, 138, 141, 142, 148, 246, 289
Justinianus 107, 265, 266, 313
Justinyanus, Justinianus 153

Kabakçı Mustafa 471
Kâbe 326, 366
Kâbil 65
Kadı Ahmed 103, 374, 393
Kadı Burhaneddin 404, 449
Kadı el-Bulgarî 171
Kadıköy 155
Kadir Han 56
Kafkas Kavimleri 62, 92, 93, 154, 313
Kafkasya, Kafkaslar 26, 28, 179, 185, 269, 385, 430
Kâğıthane 444, 446, 473
Kahire 49, 66, 102, 156, 163, 236, 335, 363
Kâhtan 93
Kaim Biemrillah 214
Kalaç, Halaç, Kalaçlar 44, 50, 51, 99
Kalküta 433
Kalmuk 58
Kalonoros bk. Alâiye Kalesi 372
Kaloyan 401
Kalyoncu Mustafa 473
Kampo Farmio Muahedesi 469
Kananos 272
Kanarya Boğazı 340
Kandahar 85
Kanglı, Kao-çe 46, 51, 78, 99, 142, 146
Kansu-gurî 308
Kantura Oğulları 191
Kanunî Devri 324, 481
Kanunî Sultan Süleyman 29, 30, 39, 54, 120, 250, 266, 311, 314, 315, 316, 319, 320, 322, 323, 330, 334, 335, 337, 341, 344, 346, 412, 414, 415, 421, 422, 424, 438, 443, 451, 461, 471, 499, 500
Kao-che (Oğuzlar) 102
Kao Şien-çe 158, 159
Kapağan Han 112, 137
Kara-Arslan 376, 379
Karabağ 234, 298
Kara-Balgasun, bk. Ordu-Balığ 68
Kara-Budak 126
Karacahisar 253
Kara-Çelebi-zâde 327
Karadeniz 28, 29, 84, 92, 130, 183, 234, 324, 330, 337, 447, 461, 499
Karadeniz Donanması 330
Kara-Han 97

Kara Han (Tanrı) 72
Karahan (Kıpçak Hükümdarı) 49
Karahan (Oğuz'un babası) 55
Karahanlı, Karahanlılar 26, 46, 47, 56, 102, 125, 135, 138, 144, 145, 146, 173, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 184, 190, 206, 217, 239, 255, 256, 432
Karahanlı Askerleri 48
Karahanlı Hükümdarı 56, 144
Kara-Hazar 51
Karahıtay, Karahıtaylar 46, 94
Kara-hoço 89
Karakorum 109
Kara-koyunlu, Kara-koyunlular 126
Karal, E. Z. 448, 460, 464, 470, 486
Karaman 244, 287, 323
Karamanî Mehmed Paşa (Vezîrâzam) 416
Karamanlı, Karamanlılar, Karaman oğulları 236, 245, 408, 423, 473
Karamanlı Kara Rüstem 408
Karamanoğlu 373
Karamanoğlu Alâeddin Bey 245
Karamanoğlu İbrahim Bey 394
Karaman-oğlu Mehmed Bey 255
Kara Mustafa Paşa 440
Kara Osman 254
Karaosman oğulları 473
Karası Beyliği 313, 412
Karaşar 160
Karatekin 182
Kara-Türkeş 51
Karayım 28
Karayım Türkleri 93
Kara Yusuf Bey 126
Karlofça Muahedesi 349
Karlofça Ovası 442
Karlos bk. Charles Quint 323
Karluk, Karluklar 26, 50, 51, 52, 56, 80, 81, 83, 84, 99, 102, 140, 159, 160, 172, 173, 174, 178, 180, 181, 182, 184
Karluk Yabguları 159
Karmatîler 187
Kasr-ı Şîrin 344
Kastamonu 126, 134, 234, 366, 378
Kastamonu Beyliği 134
Kâşgar 68, 89, 166, 175, 176, 211, 214
Kâşgarî, bk. Kaşgarlı Mahmud
Kâşgarlı Haydar Mirza Duglat 430
Kâşgarlı Mahmud (Kâşgarî) 20, 42, 44, 50, 51, 52, 53, 56, 63, 65, 68, 73, 81, 83, 85, 89, 100, 102, 108, 123, 124, 127, 128, 132, 140, 146, 147, 149, 174, 176, 177, 178, 196, 197, 198, 199, 201, 255, 356, 393, 397, 432
Katerina 502
Kathar'lar 89
Kâtip Çelebi 261, 324, 420
Katlec, K. 131
Katolik 13, 29, 38, 92, 172, 236, 238, 266, 279, 287, 288, 291, 316, 320, 321, 327, 406, 410, 412, 413, 414, 479, 502, 504, 505
Katolik Avrupa 35, 320, 478
Katolik Dünyası 410
Katolik İspanyollar 321
Katolik Kıralları 412
Katolik Kilisesi 29, 279, 410, 479
Katolik Papazları 92
Kavad (İran Şâhı) 188
Kavala 473
Kavurt Bey 210
Kayalık 89
Kaydu Han 58
Kayı (Soyu, Boyu) 54, 101, 123, 126, 231, 254, 264, 300, 313
Kayıhan 101
Kayıkçı Kul Mustafa 439, 442, 443
Kay'lar 183
Kaynarca Muahedesi 432
Kayseri 218, 221, 297, 302, 326, 363, 372, 375, 377, 378, 381, 390, 392, 393, 394, 402
Kayseri Emîri 221
Kazaklar 413
Kazan (Şehir) 127, 170
Kazan (Han) 432
Kazan Hanları 500
Kazan Hanlığı 502
Kazan Ülkesi 500
Kazvinî, A. 50, 51, 53, 59, 74, 82, 83, 165, 166, 173, 194, 374, 380, 401

Keçeci-zâde İzzet Molla (Şâir) 482
Kedrenos 184
Kemaleddin (Filosof) 369, 381
Kemal Paşa-zâde 301, 306, 312, 330
Kemal Reis 341
Kepler 426
Kerait 94
Kerç 462
Keşiş Gregoire 370, 377
Keşmir 50, 83, 86
Keyhusrev (Kurus) İran Akamenid hükümdarı 184
Keyhusrev, I., 376
Keyhusrev II., 371, 374
Keykâvus 226, 371, 372, 373, 375, 379, 380, 385, 396, 398, 412
Khirtowo, B., 266, 403
Khomyakof 503
Kıbrıs 189, 270, 299, 300, 342, 344, 415, 478, 479
Kılıç Ali Paşa 344
Kılıç Arslan I., 145, 220, 222, 223, 225, 368
Kılıç Arslan II., 200, 221, 224, 240, 270, 369, 370, 373, 374, 377, 379, 387, 400, 426
Kılıç Arslan, IV., 380, 399
Kınık Boyu 124, 313
Kıpçak, Kıpçaklar 44, 46, 47, 49, 51, 53, 60, 65, 78, 92, 94, 99, 141, 178, 179, 182, 183, 186, 233, 323, 392, 407, 412, 432
Kıpçak-ili, Kumania 44
Kıpçak Köleleri 392
Kırgız, Kırgızlar 45, 49, 72, 84, 88, 111, 134, 137
Kırım 46, 92, 93, 179, 226, 233, 258, 268, 287, 298, 319, 330, 335, 336, 337, 345, 346, 409, 432, 433, 437, 443, 447, 448, 449, 451, 458, 459, 461, 462, 467, 469, 470, 473, 498, 500, 502
Kırım Hanı 336, 345
Kırım Hanları 336
Kırım Hanlığı 432, 437, 447, 473
Kırım Harbi 498
Kırım Seferi 330
Kırım Süvarileri 449
Kırım Türkleri 451
Kış-kezek 176
Kıtay, Kıtaylar, Ki-tan 46, 58, 68, 114, 178, 181, 182, 183
Kıyâme (Resurection) Kilisesi 284, 359
Kızılbaş 299
Kızıl Deniz 303, 331, 332
Kızıl-elma 265, 266, 267, 268, 278, 288, 290, 314, 326, 346, 414, 436
Kızıl-elma Seddi 266
Kief 38, 90, 91, 130
Kief Prensleri 38
Kie-li Han 114
Kilikya 219, 226, 382
Kilisli 100, 124, 128, 393, 397
Kira, bk. Mevlâna'nın Zevcesi
Kiragos 58, 79, 119, 372
Kir Kedid 372
Kir Khaya 372
Kirman 193
Kirman Selçukluları 52
Kirmanî Afzaluddin 193, 326
Kirvard 372
Ki-tan 181
Klaprot 137
Klaviyo 146, 258, 404, 430
Koca-ili 334
Koca Mimar Sinan 325
Koca Sekban-başı 471, 499
Koçi Bey 344, 419, 421, 422, 423, 424
Kodama 166
Komnenos, Komnenler 184, 220, 221, 226, 364, 368, 374, 402
Komnenos Kilisesi 402
Komuklar 92
Konrad 386
Konstantin 182, 266, 278, 280, 385, 412, 478
Konstantiniyye bk. İstanbul
Konstantin Porphyrogenetos 182
Konstantin Sütunu bk. Çemberlitaş
Konya 57, 147, 228, 236, 253, 255, 259, 260, 297, 301, 315, 326, 357, 364, 366, 368, 370, 371, 372, 378, 379, 380, 381, 386, 387, 389, 390, 392, 393, 394, 395, 396, 400, 401, 404, 467, 469
Konya Hıristiyanları 381

Konya Piskoposu 378
Korkut-ata 98, 101, 103, 254
Kosova 237, 238, 278, 313, 315, 443
Kosova Muharebesi 278
Koyaş 42
Kök Alp 103
Köke Moğol 117
Köl-çur (Kürsûl) (Sarı-Türkeşlerin Reisi) 158
Köl-erkin 140
Köl-tekin 124
Köprülü, F. 83, 103, 120, 131, 139, 148, 165, 199, 205, 221, 254, 256, 258, 259, 282, 283, 335, 338, 342, 350, 380, 385, 399, 404, 408, 412, 438, 439, 442, 468, 482
Köprülü-zâde Fazıl Ahmed Paşa 438
Köroğlu 447, 474
Kösedağ 228, 233, 403
Kösedağ Muharebesi 403
Köse Mihal, Gazi Mihal 235, 407
Kremlin 268
Krieyevisky 503
Kritovulos 277, 289, 291, 414
Kuba 172
Kubâd-Âbâd 57, 401
Kuban 46
Kuça 158, 160
Kudüs 155, 156, 189, 214, 265, 284, 302, 359, 478
Kûfe Râfizîleri 200
Kulan Şehri 160, 172, 173
Kuman, Kumanlar 49, 60, 77, 92, 93, 94, 131, 141, 183, 186, 356, 407, 411
Kuman-Duht (Kuman Kızı) 49
Kumania bk. Kıpçak İli 44, 186
Kumral Dede 407
Kun, Hun, Hiung-nu 26, 42, 43, 47, 63, 64, 65, 66, 94, 97, 100, 105, 106, 109, 110, 124, 134, 138, 140, 183, 184, 185, 239, 356
Kundanlı (Myriokephalon) Boğazı 221
Kurat, A. N. 45, 120, 182, 184, 338, 504
Kurdoğlu, Hızır 337
Kureyş 201
Kurus, bk. Keyhusrev (İran Akamenid Hükümdarı) 184
Kutalmış 217
Kutbeddin Şirazî 260
Kuteybe 85, 157
Kutluğ, Kağan, İlteriş Kağan 111, 112, 146, 160
Kutluğ Terken 146
Kutuz 202
Kûfe Râfizîleri 200
Kürsûl bk. Köl-Çur
Kürt İli 114
Kütahya 234, 415, 467
Kyrille 90

Lâle Devri 444, 452
Langusto 289, 290
Lao-tse Dinleri 86
Lârî (Tabib) 416
Larnaka 270
Laskarid 371
Lâtin, Lâtinler 45, 57, 64, 194, 266, 279, 356, 371, 381
Lâtin İmparatoru 356, 371
Lâtin Yazısı 194
Lattimore O., 64, 100, 106, 132, 137
Laurent J. 358
Lavisse, E. 131
Lâz 256
Le Beau 368, 370, 378
Lebedia 182
Leh, Lehliler 315
Lehistan 203, 316, 323, 328, 345, 456
Lepanto bk. İnebahtı 342
Levend, A. S. 315, 319, 342, 450, 466, 475
Levend Çiftliği 466
Lewis, A. R. 329, 335, 437, 442, 445, 460, 461, 469
Leysi zade Mehmed Efendi 243
Lezgi 92
Ligeti, L. 133
Londra 44, 467
Lord Stratford 482
Louis XVI. 118, 356, 386, 457
Lugal, N. 126, 201, 259, 293
Lütfi Paşa (Vezir) 242, 245, 303, 304, 330
Lykandos 377
Lyon 71

Macar, Macarlar 58, 60, 62, 77, 91, 135, 181, 266, 267, 271, 276, 277, 278, 314, 315, 316, 323, 406, 411, 412, 442, 443, 444, 445, 483, 503
Macaristan 29, 39, 77, 92, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 331, 332, 335, 343, 348, 349, 441, 443, 449
Macar Kıralı 314, 406, 411, 412
Maçka 484
Madame Montague 452, 454
Madras 433
Magellan 331
Magrip 439
Mahmud bak. Sultan Mahmud 445
Mahmud II. Sultan 50, 56, 57, 68, 117, 177, 182, 396, 433, 445, 472, 473, 474, 476, 477, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 494, 496, 497, 499, 500, 501, 505
Mahmud Paşa 281, 423
Mâh-peri Hatun 372
Makarios 413
Makedonyalı 59
Makrizî 49, 258
Malatya 145, 164, 225, 237, 363, 364, 368, 369, 374, 376, 377, 379, 380, 392, 403
Malatya Emîri 364
Malatya Patriği 225, 369, 379
Malazgirt 207, 217, 218, 221
Malazgirt (Meydan) Muharebesi 217
Malazgirt Zaferi 217, 218
Mal-Hatun 103
Malkara 462
Malta 333, 340
Mançurya 181
Mani Dini 32, 67, 86, 87, 88, 89, 90, 410
Manihaist, Manihaistler 89
Manihaist Uygurlar 189
Manihaizm 87, 88
Mani Rahipleri 87
Manisa 273, 275, 473
Mani Yazısı 67
Mankışlag 179
Manuel, Paleologos 221, 235, 248, 390, 408
Manyak 107
Maran (Gizli Yahudiler, Dönmeler) 415
Maraş 219, 368
Marburg 317
Marco Polo 44, 59, 71, 73, 79, 83, 90, 378
Mardin 228, 401
Mar Dionyius 373
Margiana bk. Mâverâünnehir 168, 185
Mar Jaques, Süryanî 184
Marmara (Denizi) 219, 270, 330, 482
Marquart 65
Maslama 93, 270, 271
Maslama Bin Abdülmelik 93
Maslama Camii 270
Mathew Paris 71, 197
Mathieu, Urfalı 49, 184, 211, 212, 217, 218, 219, 223, 224, 284, 359, 361, 362, 363, 368, 370, 387
Ma Tuan-lin 49
Maundeville 266
Maurikianus 117
Mâveraün-Nehr, Mâverâünnehir, Margiana 44, 53, 86, 94, 114, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 172, 173, 182, 185, 187, 190, 307
Mâverdî 205
Mavrozomos 371
Mazdak 159, 187
Mecdi Efendi 416
Medine 45, 269, 301, 323
Medinet üt-Tuğrul-bek bk. Tuğrul Bey Şehri 205
Mehdi Halife 159, 180, 215, 307
Mehmed (İşnas'ın Torunu) 66
Mehmed, IV. 345
Mehmed Ali Paşa 474, 480, 486, 487, 488, 489
Mehmed Ârif 243
Mehmed Atâ 237
Mehmed Bey 255, 364
Mehmed Hân-ı Râbi 336
Mehmed Said Efendi 445
Mekke 45, 188, 191, 207, 282, 290, 301, 303, 323
Mekkeliler 156
Melemir Han 117
Melike Hatun, Efendi Pula, Efendi-zâde 404

Melik Eşref 225
Melik Gazi 363
Melik Konstantin, bk. İzzettin Keykâvus
Melik Mehmed Gazi 363, 364
Melik-şâh 122, 125, 144, 145, 148, 192, 194, 208, 211, 220, 223, 358, 379
Memlûk, Memlûkler 27, 49, 297, 299, 301, 302, 341, 403, 404, 429
Memlûk Ordusu 403
Memlûk Türkleri 429
Me'mun Halife 80, 160, 162, 163
Menandros 79, 109, 397
Menderes Havalisi 377
Menderes Havzası 234
Mengücik 219, 371
Mengücüklü 240
Mengü Han 71, 76, 77, 89, 90, 396
Merâgî, Abdulkadir 261
Merc-i Dâbık 301
Merds 148
Merhasyâ 379, 382
Meriç Nehri 275
Merv 43, 50, 162, 199, 213, 215
Mervân (Emevî) 156
Mervezî 49, 51, 52, 60, 68, 72, 76, 77, 84, 94, 114, 118, 147, 161, 168, 171, 174, 177, 178, 182, 183
Mes'ud (II. Kılıç-Arslan'ın Oğlu) 224
Mes'udî 50, 87, 88, 90, 102, 182
Meşhed 50, 176
Meşrûtiyet 496, 506
Meşrûtiyetçiler 490
Mete 64, 100, 105, 110
Metternich, Prens 497, 498
Mevdûd 387
Mevlânâ Celâleddin Rûmî 47, 72, 261, 264, 357, 360, 372, 380, 387, 388, 389, 392, 393, 395, 396, 401, 404, 406
Mevlânâ'nın Anası (Büyük Kira) 404
Mevlânâ'nın Zevcesi (Kira) 404
Mevlevî, Mevlevîlik, Mevlevîler 260, 399, 404
Mevlevî Arap Noyan 390
Meyyâfârıkîn 120, 404
Mezdek 214
Mırmıroğlu 235
Mısır 26, 49, 97, 98, 146, 154, 155, 164, 165, 167, 188, 197, 202, 205, 212, 228, 244, 270, 275, 282, 285, 290, 297, 298, 299, 301, 303, 306, 308, 321, 323, 330, 332, 334, 337, 338, 341, 358, 359, 365, 381, 382, 392, 403, 426, 428, 429, 434, 460, 468, 469, 470, 471, 473, 474, 480, 481, 486, 488
Mısırlılar 303, 338
Mısır Memlûkleri 202
Mısır Sultanı 202, 230, 292, 310, 384, 392
Mısır-Suriye (Türk) Memlûkleri 27, 165, 299, 330, 403, 429
Mısır Şiî Halifesi 359
Michel le Syrien (Süryanî Tarihçi) 98, 107, 141, 145, 167, 168, 185, 197, 217, 218, 225, 358, 359, 363, 367, 368, 386, 395, 403
Michael Bizans İmparatoru 218
Mihael Paleologos 378
Mihal oğlu Ali Bey 315
Mihrimâh Sultan 422
Milikoff, İ. 385
Milket-i Efrenci 340
Mimar Sinan 312, 325, 326, 433
Minorsky, V. 49, 51, 81, 89, 93, 182, 183, 363
Mir'at ül-Memâlik 326, 332
Mîrim Çelebi 424
Mirki Camii 172
Modun, bk. Mete 64
Moğol, Moğollar 48, 50, 56, 58, 59, 60, 68, 71, 76, 77, 79, 114, 119, 139, 203, 221, 233, 234, 366, 379, 399, 430, 432, 444
Moğol Devri 88, 193
Moğol Efsânesi 228
Moğol Hâkimiyeti 381
Moğolistan 42, 44, 51, 68, 70, 88, 94, 108, 181, 182, 430
Moğol İstilâsı 146, 202, 203, 233, 234, 330, 372, 387, 393, 404, 425, 429, 430
Moğol Puthâneleri 390
Mohaç 315, 316, 332
Molla Gürânî 273, 277, 290, 291
Molla Hüsrev 290
Molla Yeğen 282, 290
Moltke 400, 480, 483, 484, 487, 488, 496, 497

Moncuk (Attilâ'nın babası) 64
Mongoloid Irk 48, 56, 57
Montecucculi, General 438, 467
Mora (More) yarımadası 280, 286, 320, 334, 349, 410, 441, 479, 480, 487
Mordvin 148
Moskof, Moskoflar 336, 458, 468, 499
Moskof Memâlikini 336
Moskova 38, 243, 267, 275, 292, 335, 345, 477, 487, 500, 502, 503
Moskova Kilisesi 503
Moskova Knez'i (Prensi) 502
Moskova Metropoliti 292, 503
Moskova Patriki 38
Moskova Seferi 477
Mozart 262
Muammer (Süleyman bin Tarhan'ın oğlu) 162
Muâviye 191, 197, 269
Mudurnu 402
Mueyyed üd-din Bağdadî 179
Muhammed, Hz., Hazret-i Peygamber 15, 16, 257, 262, 264, 266, 267, 268, 272, 273, 277, 281, 282, 283, 286, 288, 293, 294, 295, 299, 304, 307, 315, 327
Muhammed Battâl 402
Muhammed bin Hasan 334
Muhammed bin Hüseyin et-Tûsî 81
Muhammed bin Süfyân el-Kelimâtî 173
Muhammed el-Muttali (Abdülhamid bin Vâsi'el-Türkî'nin oğlu) 162
Muhammed Hanefî 402
Muhammed Tapar, Sultan 125, 145
Muhiddin Arabî, Şeyh Ekber 257, 281
Muhiddin Mes'ûd 378
Muhtarî 56
Mu'ineddin Süleyman Pervâne 371, 382
Mu'izzî 215
Mukaddesî 52, 53, 80, 165, 166, 171, 172, 174, 175, 190
Mukan Han 57, 78, 85
Muktedir, Halife 88, 170
Muller, F.W.K. 117
Munkacsi 46
Murad, (I. Hüdavendigâr) 242, 245, 326
Murad, II., 16, 101, 120, 238, 245, 255, 271, 300
Murad, III., 321, 334, 415, 422, 424, 428
Murad, IV., 421, 422
Murad Giray 345
Murgab Kanalı 137
Musa, (Hz.) 161
Musalla Mahallesi 443
Musevî, Musevîlik, Musevî dini, Musevîler 79, 85, 90, 91, 93, 169, 170, 189, 217, 414, 415
Musevî Hazarlar 189
Mustafa 454
Mustafa Düzmece (şehzade) 243, 271
Mustafa (Sultan II. Murad'ın kardeşi) 243
Mustafa, III. 346, 409, 484
Mustafa Çavuş 337
Mustafa Nuri Paşa 448, 497
Mustansır 302, 359
Musul 54, 201, 223, 366, 386, 390
Muş 183, 404
Mu'tasım, Halife 163, 164, 165
Mutezile Mezhebi 213
Muvahhidler 342
Mübarek Zengi 133
Mübeyyize, Sepid-câmegân hareketi 159
Mükrimin Halil bk. Yınanç, M. H.
Mülhidler 194
Müller, Max 62, 63
Müntecib üd-din Atabeg 179
Mürted Julien 289
Müslüman 15, 16, 20, 31, 44, 46, 52, 56, 58, 75, 76, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 97, 106, 114, 116, 118, 119, 123, 125, 128, 135, 138, 146, 148, 161, 166, 170, 171, 172, 173, 175, 177, 178, 179, 184, 190, 191, 201, 202, 206, 231, 232, 233, 237, 249, 259, 271, 301, 305, 316, 322, 342, 347, 355, 358, 359, 362, 363, 364, 365, 366, 373, 374, 380, 381, 383, 384, 389, 390, 395, 396, 400, 402, 403, 404, 411, 412, 413, 414, 425, 431, 440, 473, 486, 487, 492, 498
Müteferrika 444, 445, 467
Mütevekkil 164, 302
Myriokephalon boğazı, bk. Kumdanlı 221

Nâbiga 45
Naîmâ 348
Naksos (Nakşe) 415
Namık Kemal 498
Napoleon Bonaparte 460
Nasır Lidinillâh 200
Nasi 415
Nasîruddin Tûsî 258
Navarin Faciası 487
Nayman, Naymanlar 83, 94
Necib Âsım 470
Necmeddin Râzî, mutasavvıf 193, 226
Nedîm (Şâir) 85, 90, 168, 452
Nef'î 348
Nefise Sultan 454
Nefîsi, S. 175
Nemçe, Nemse 266, 319, 337, 344, 345, 349, 439, 441, 442
Nemçe imparatoru, Kralı 344
Nemeth, G., 42, 45
Nemse 340, 436
Nerşahî 85, 144, 165, 166
Nesevî, M. 43, 82, 83, 234, 397
Nestor 130
Nesturî Dini 183
Nesturîler 94
Neşrî 103, 245, 408
Newton 426
Nice 320
Niğbolu 237, 271, 315
Niğde 221
Niğdeli Kadı Ahmed 103, 393
Niketas Khoniates 184, 368, 371, 376, 378, 384
Niksar 364
Nişancı Celâl-zâde 312
Nişâncı Mehmed Paşa 281
Nişâpûr 198, 202, 204
Nizâm-ı Cedîd 268, 463, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 475, 483
Nizâm-i 'Arûzi Semerkandi 166, 373
Nizâmiye Medreseleri 209, 210
Nizâm ül-Mülk 122, 125, 143, 144, 166, 187, 192, 194, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 240, 364, 365, 407, 463
Norman 202
Norman Kırallığı 189
Nöldeke Th. 360
Nuh bin Esed 165
Nuh Peygamber 80
Nureddin Mahmud 54, 364, 369, 370, 379
Nûr-ı Buhara 215
Nûr-ı Osmaniye Camii 452
Nusratiye Câmii 481
Nuveyrî 380, 404

Obruk 401
Odesa 478
Odon de Deuil 386
Of 488
Ogur 60, 63
Oğulcak Han 175
Oğuz, Oğuzlar, Uz, Oğuz Boyları 51, 52, 74, 84, 98, 99, 101, 123, 146, 159, 172, 173, 174, 176, 180, 181, 182, 183, 184, 200, 217, 218, 254, 430
Oğuz Çölleri 182
Oğuz Han, Oğuz Kağan, Afrasyâb, Alp-er Tunga, Tunga Alp 20, 31, 76, 78, 97, 98, 99, 101, 102, 116, 120, 123, 126, 138, 139, 174, 192, 197, 204, 205, 253, 254, 255, 264
Oğuz İli 111
Oğuz Kağan, bk. Bk. Oğuz Han
Oğuz Karahan 271
Oğuz Tipi 54
Oğuz Yabguları, Oğuz Yabgusu, Oğuz beyleri, Sultan ul-guziyye 41, 64, 97, 99, 108, 127, 160, 172, 176, 178, 398
Oğuz Yurdu 52
Okiç, T. 412
Oktay Kağan 83
Okyanus, Okyanuslar 131, 219, 331, 332, 334, 335, 337, 338, 419, 429, 436, 437, 493, 499, 503
Okyanuslara Cihâdı 493
Olcaytu Han 235, 366
Olympe Dağı 235
On-Ogurlar (On-Oğuz) 63
On-Ok bk. Garbî Gök-Türkler

Orbelian 212, 362, 381
Ordu 172
Ordu-Balığ, Kara-Balgasun 68, 88
Orhan Gazi 241, 242, 255, 257, 271, 300, 407, 408, 499
Orhun, Orkun, Orhun Kitâbeleri 32, 34, 45, 59, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 79, 83, 88, 103, 106, 107, 112, 116, 118, 119, 124, 133, 135, 143, 157, 181, 185
Orhun (Orkun) Alfabesi 66, 67, 88
Orhun Bölgesi 68
Orkun, H. N. 42, 46, 66, 86, 114
Orta Anadolu 363, 364, 378, 384, 394
Orta-Asya 12, 28, 31, 32, 57, 131, 135, 141, 158, 159, 184, 203, 221, 234, 256, 337, 338, 356, 360, 401, 432, 433, 437
Orta Asya Türk sanatı 401
Orta Avrupa 26, 27, 60, 141, 183, 267, 314, 315, 316, 325, 332, 333, 335, 413, 428, 441, 442, 451, 492
Ortaçağ Avrupa Tarihi 360
Ortaçağ Türkiyesi 380, 383, 388, 395, 401
Orta-Şark 27, 106
Ortodoks, Ortodokslar 13, 38, 40, 93, 224, 235, 236, 238, 279, 283, 287, 288, 291, 316, 320, 358, 368, 378, 383, 385, 479, 502, 503, 504, 505
Ortodoks Kilisesi 383
Ortodoks Metropolit 378
Osman (Hz.) 398
Osman Gazi 101, 103, 126, 130, 135, 235, 242, 253, 254, 259, 271, 300, 407, 499
Osmanlı, Osmanlılar, Osmanlı Türkleri, Osmanlı Hanedanı 20, 29, 30, 36, 47, 65, 228, 237, 238, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 254, 255, 256, 257, 259, 260, 263, 264, 266, 267, 270, 271, 272, 286, 292, 296, 297, 302, 313, 315, 322, 330, 331, 344, 345, 348, 349, 394, 404, 406, 408, 412, 413, 414, 415, 416, 420, 421, 423, 428, 434, 435, 437, 441, 442, 444, 471, 477, 491, 493, 499
Osmanlı Bayrağı 478
Osmanlı Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi 263, 406
Osmanlı Denizciliği 420
Osmanlı Donanması 341, 344, 468
Osmanlı Hanedanı 54
Osmanlı Irkı 408
Osmanlı Kanunları 422
Osmanlı Maranları 415
Osmanlı Mimarisi 452
Osmanlı Mütefekkirleri 30, 335, 423, 426
Osmanlı Ordusu 247, 250, 251, 297, 419
Osmanlı Pâdişâhı, Pâdişâhları 244, 302, 317, 321, 331, 412
Osmanlı Şairleri 433
Osmanlı Töresi 472
Osmanlı Türkiyesi 429
Osmanoğlu 474
Otluk-Beli Zaferi 286
Otranto 266, 288
Otrar 119
Oxus, bk. Ceyhun 65

Ögünç 90
Ömer, (Hz.) 269, 329, 359, 379, 402
Ömer bin Abdülâziz 157
Ömer Tâlib 334
Ön-Asya 60
Örs 483
Ötüken 108, 109, 110, 112
Öz, T. 162, 181, 283
Özbek Han 146
Özbekler 431, 433
Özi (Özü) nehri 65, 345
Öz-kent 181
Öz-kentli 162

Pachymeres 235, 371, 373, 378, 384
Pakistan 14, 50
Panipat zaferi 433
Panslavizm (Rus cihân hakimiyeti) 503, 504, 505
Papa II. Pius 288
Papalık 33, 286, 315, 316, 320, 338
Papaz Mihael 374
Paperisole bk. Baba İshak
Paris 71, 346, 444, 452, 457, 467, 468
Paris Arşivi 372

Pasarofça Muahedesi 452
Patrik-hâne 250, 287, 292, 408
Patrona Halil 444
Pauliciens, bk. Pavlakîler
Pavlakiler 89, 410
Peçenek, Peçenekler 179, 181, 182, 183, 184, 407, 412
Peçenek Bayramı 184
Peçevî 300, 317, 324, 325, 326, 333, 342, 419, 420
Peçuy 443
Peisker 131
Peleponez Yarımadası 248
Pelliot, P. 66, 68, 87, 117, 118, 119, 134, 181
Peşte 319, 349
Petersburg 467, 502
Petresburg Akademisi 502
Petro bak. Deli Petro
Peygamber Evlâdları 157
Philippe 316, 321, 414
Philomelion, bk. Akşehir
Pierre, St. 369
Pirene Dağları 154
Pîrî Reis (Paşa) 332, 334, 420
Pir Muhammed 149
Piser-i Kerâhle 392
Pius II. (Papa) 288
Piyâle Paşa 333, 342
Plethon 248
Podolya 441
Poitier 328
Poitier (732) Meydan Muharebesi 189
Polonya, Polonyalılar 39, 93, 413, 503
Polovtsi (Kumanlar) 49
Pompenius 45
Pont 218
Portekiz, Portekizliler 331, 332, 333, 334, 337, 415
Porter 454, 455
Preveze 331, 332
Priskos 106, 107
Protestan, Protestanlar 13, 316, 320, 321, 327, 413, 414
Prusya 446, 459, 483
Prut zaferi 452
Psidiaeveki 373
Pulya 340
Putperest Türkler 91, 177

Quatremère 80, 83, 225

Radloff, W. 139
Râfi 159, 160
Râfizî, Râfizîler 194, 217, 279, 288, 367, 368, 383
Râfizî Zümreler (Sectes) 383
Ragıp Paşa 452
Rahmeti, R. (Arat) 55, 97, 120
Ramazan Paşa 333
Ramazanoğlu 373
Rambaud, A. 131
Ramsay, W. M. 358, 368, 381, 383, 394
Rasonyi, L. 42, 60, 106
Râşid Efendi 466
Râvendî 198, 200, 209
Raverty 197
Râzî 193, 226, 425
R. Diogenis, Diogenise bak.
Reis ül-küttâb Âtıf Efendi 469
Reis ül-küttâb Bekir Efendi 454
Reis ül-küttâb Hüseyin 243
Remusat, A. 64, 65
Reşideddin, (Vezir) 42, 43, 74, 76, 88, 97
Reşideddin (Malatya subaşı'sı) 403
Reşid Paşa 496, 498
Rey 206, 207, 210, 217
Reynaud 387
Ricci, A. 44
Rifâî Tarikati Dervişleri 399
Rim Papa, bk. Roma Papalığı
Rockhill 44, 49, 59, 64, 65, 73, 93, 102, 107, 197, 371
Rodos 296, 302, 314, 333, 334
Rodos Şövalyeleri 333
Roma (Şehir) 121, 131, 153, 154, 181
Roma, Roma İmparatorluğu 27, 34, 98, 232, 289, 302, 344, 492
Roma-Cermen İmparatoru 323
Roma Çasar'ı 344
Roma İmparatoru 185

Roma İstilâsı 492
Roma Kızıl-elmaları 268
Roma Kilisesi 236, 371
Romalı, Romalılar 30, 35, 107, 131, 132, 217, 232, 250, 289
Romanos Diogenis 207
Roma Papalığı, Rîm Papa 266
Ross, Dr. 199
Rossudan 371
Rönesans Ressamları 452
Rubruck, W. (G.) 44, 49, 51, 58, 59, 64, 71, 73, 77, 79, 80, 89, 90, 92, 93, 118, 119, 137, 142, 146, 148, 149, 171, 197, 199, 234, 371, 373, 378, 381, 396
Rum, Rumlara 13, 31, 35, 155, 203, 207, 217, 218, 219, 221, 224, 234, 235, 236, 266, 277, 278, 279, 288, 291, 367, 368, 386, 394, 404, 410, 440, 463, 478, 479, 480, 487
Rûm (Anadolu) 193
Rûm (Roma) Hükümdarları 216
Rum-eli 26, 28, 29, 138, 179, 184, 237, 238, 241, 242, 245, 247, 256, 257, 264, 267, 276, 277, 279, 280, 288, 291, 301, 305, 313, 315, 316, 319, 321, 330, 403, 408, 409, 411, 412, 423, 463, 469, 471, 473, 477, 487
Rum-eli (Boğaz-kesen) Hisarı 277
Rumen, Rumenler 131, 503
Rum İlleri 211
Rum Kayseri 402
Rumlar 13, 31, 35, 155, 203, 207, 217, 218, 219, 221, 224, 234, 235, 236, 266, 277, 278, 279, 288, 291, 367, 368, 386, 394, 404, 410, 440, 463, 478, 479, 480, 487
Rum Memleketleri 411
Rum Resmi 401
Rum Vergileri 211
Runciman, St. 279, 289, 383
Rurik 130
Rus, Ruslar 34, 37, 38, 39, 43, 44, 48, 49, 60, 67, 71, 90, 91, 92, 97, 98, 130, 131, 198, 203, 279, 292, 315, 319, 335, 336, 337, 345, 356, 360, 403, 413, 432, 437, 444, 447, 450, 457, 458, 466, 477, 478, 487, 483, 487, 499, 502, 503, 504, 505
Rusçuk 472
Rus Donanması 447, 499
Rus Harbi 447
Rus Kilisesi 413
Rus Kronikleri 37
Rus Prensleri 38
Rusya 28, 30, 38, 39, 40, 41, 60, 130, 178, 186, 335, 337, 445, 446, 447, 448, 449, 456, 458, 459, 460, 461, 469, 471, 478, 479, 482, 483, 487, 489, 496, 500, 502, 503, 504, 505
Rükneddin bk. Süleyman Şah
Rûm-Beyoğlu Fahreddin 443
Rüstem Paşa 422

Saadeddin Nüzhet 450
Saad üd-Devle 365, 366
Sa'dî (Şâir) 244
Sadruddin el - Hüseynî 103
Safevî, Safevîler, Safevî İmparatorluğu 27, 30, 39, 244, 296, 297, 318, 322, 414, 433, 434, 435, 437
Safevî İran 39, 318, 414, 437
Safevî Sarayları 433
Saffet 321, 334, 337
Safi üd-Devle 375
Safranbolu 378
Sâhib ül-Haremeyn 301
Sâhib ül-Zamân 188
Sâ'id (Kadı) 202
Sâ'id Bin Hâtem 173
Said Çelebi 444
Saîd el-Endelüsî 216
Said Mehmed Efendi 456
Said Nefîsî 57
Saint Augustin 89
Saint Gothard 320, 344
Saint Louis 118, 356, 386
Saint Martin 371
Saint Pierre 121
Saint Thomas 33
Sakalar 184
Sakalibe bk. Slav
Sakarya 40, 478
Saklâb bk. Slav
Saksın, Sarığşın 91, 171, 210

Salcı 172
Salefadin bk. Şerâfeddin Mahmud
Saleman 404
Salih Paşa 159, 333
Sâliha Hatun 400
Saltuk 362
Sam 43
Samanî, Sâmânîler 33, 165, 166, 175
Sâmânî emîri 88, 165
Sâmerrâ 163
Sâmerrâ Camii 215
Sâmî Diller 62
Samsun 330
Samur Şehri 93
Sancar, Sultan 51, 53, 94, 145, 194, 198, 199, 210, 214, 215, 227, 314
Sandalî 213, 305
Sara Hatun 287
Sarasin 222
Sarı 48
Sarığ-şın bk. Saksın
Sarı-Saltuk 399, 411, 412
Sarı-Türkeş 49
Sarı-Uygur 49
Sarız Köyü (Sarıka) 381
Sarre, Ff. 401
Sâsânî İmparatorluğu, Sâsânîler 154, 155, 156, 164, 185, 187
Sâsânî İran 156
Sason Havâlisi 380
Sathas 218
Satuk Buğra Han, Abdülkerim 175, 176
Savcı Bey 242
Savran 172
Sayda 275
Sayram, İspiçap 42, 94, 160, 165, 172, 173
Schefer, Ch. 42, 125, 144, 165, 178, 192, 373, 400
Schiltberger 380, 389
Sebastian 337
Sebastiani (Fransız elçisi) 469
Sekkâkî 429, 431
Selâhaddin Eyyûbî 270
Selânik 181, 480
Selçuk, Gazi Selçuk 52, 64, 97, 176, 178, 185, 203, 213, 412
Selçuk Denizciliği 330
Selçuk Devri 52, 64, 97
Selçuk Hastahane Teşkilâtı 483
Selçuklu, Selçuklular, Selçuklu İmparatorluğu 13, 15, 19, 20, 26, 29, 30, 32, 34, 36, 44, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 58, 60, 68, 69, 75, 79, 85, 90, 93, 94, 97, 102, 103, 123, 124, 125, 128, 129, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 140, 141, 144, 145, 147, 148, 149, 162, 164, 165, 172, 176, 178, 179, 180, 183, 184, 186, 187, 191, 192, 193, 194, 195, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 208, 209, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 219, 221, 222, 223, 225, 227, 228, 231, 232, 233, 234, 240, 245, 246, 248, 249, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 261, 262, 263, 270, 271, 284, 291, 300, 302, 313, 314, 315, 329, 330, 338, 346, 357, 358, 360, 361, 362, 363, 365, 367, 369, 370, 372, 373, 374, 377, 378, 380, 382, 383, 384, 385, 386, 390, 391, 393, 394, 395, 396, 397, 399, 400, 401, 403, 404, 407, 408, 420, 424, 425, 427, 428, 429, 430, 435, 437, 440, 463, 493
Selçuklu Askerleri 221
Selçuklu Göçleri, muhacereti 44, 141, 182, 383
Selçuklu Hânedanı 223, 240
Selçuklu-İlhanlı Devlet Nizâmı 47
Selçuklu İsmail 362
Selçuklular Konyası 147
Selçuk Oğulları 103, 373
Selçuk Oğuzları 186
Selçuk Payitahtı 222
Selçuk Sarayı 371
Selçuk Sultanı, Sultanları 270, 338, 357, 368, 395, 396, 398
Selçuk Şah-nâmesi 227
Selçuk Şehzâdesi 412
Selçuk Tarihçisi 233
Selçuk Türkiyesi 125, 147, 271, 384, 387, 392
Selçuk Türkleri 258
Selem 43

Selim, III., 268, 409, 413, 449, 457, 470, 484, 494
Selimiye 20, 262, 326, 475, 476
Sem'anî 173
Semender 91
Semendere 412
Semerkand 50, 53, 59, 67, 85, 87, 88, 157, 158, 159, 163, 258, 431, 432
Semerkant Tarhan (Gûrek) 158
Sempad 372
Senâî 209
Sepîd-câmegân, bk. Mübeyyize
Septe Boğazı 331, 499
Serezli İsmail Bey 473
Seydi Ali Reis 326, 329, 332, 333
Seyfeddin (Musul Atabeği) 386
Seyhun, Şaş Nehri 182
Seyid Ali Efendi 467
Seyyid Buharî 281
Seyyid Gazi 270, 297
Seyyid Lokman 312
Shaw, J. 470
Shimbou, Iwamura 134
Sır (nehri), Sır-derya, Yaxart Nehri 42, 43, 46, 51, 65, 84, 97, 101, 137, 141, 154, 158, 160, 172, 181, 184, 201, 206, 254, 312, 431
Sırbistan 287, 470
Sır-derya Yabguları 137
Sırp, Sırplar 313, 412
Sırp Beyleri 412
Sırp Kıralı 412
Sırp Sındığı 315
Sicilya 189, 202
Sicilya Kralı 389
Sigetvar 326, 443
Sigetvar Seferi 326
Silezya 344
Silvan 228
Sînâ Çölü 302
Sinan Paşa 303, 306
Sinan Pâşâ-yı Gazi 339
Sind 334
Sinop 54, 330, 366, 396, 402
Sipahi İsyanı 434
Sirâceddin 260
Sistan (Afganistan) 193
Sivas 49, 145, 210, 218, 297, 364, 366, 375, 377, 378, 381, 387, 390, 392, 393, 394, 404
Sivas Ahileri 390
Sivas İğdişleri 393
Sivrihisar 402
Siyâh-Küh 182
Skylitzes, J. 218
Slav, Slavlar, Sakalibe, Saklâb 37, 38, 46, 58, 67, 90, 94, 130, 131, 171, 292, 411, 503, 504, 505
Slavlık 504
Slav Milliyetçiliği 503, 505
Slovan 345
Sofya 283, 454, 456, 462
Soğd 59, 67, 87, 88, 94, 165
Soğd Alfabesi 67, 87
Soğudlular 53
Sokullu Mehmed Paşa 312, 337, 343, 344, 415
Somhet Dağı 219
Sozopolis bk. Uluborlu
Söğüd 237, 313, 407
Sökmen 362, 363
Spandagino 290
St. Chariton bk. Ak-Manastır
Stefan 368
St. Pierre 266, 369
St. Thomas 121
Subkî 200
Sudak 92
Suğnak 172
Suhrap Ağa 400
Sultan Ahmed Meydanı 476
Sultan-ı Rûm 288, 410, 492
Sultan Muhammed Han 120, 286
Sultan Öyüğü (Tell-Sultan) 302
Sultan Selim Şâh 306
Sultan ül-Âzam 226
Sultan ül-Guziyye (Oğuz Yabguları) 172
Sultan Veled 401
Sulu (Türkeş Hanı) 157, 158
Sumatra bk. Açe
Sun'ullah Efendi 424
Sûr-i Sultanî 291

Suriye 26, 27, 29, 97, 98, 154, 155, 156, 165, 188, 189, 191, 193, 202, 206, 207, 212, 220, 223, 224, 226, 258, 299, 315, 321, 330, 358, 359, 361, 370, 374, 380, 386, 387, 403, 426, 429, 431
Suvar 91
Suyûtî 268
Süleyman Beg 244
Süleyman (Halife) 270
Süleyman (Şehzade) 306
Süleyman bin Tarhan 162
Süleyman Çelebi 271
Süleymaniye 20, 284, 325, 326, 327, 425
Süleymaniye Medreseleri 425
Süleyman Köy 443
Süleyman Mâbedi 359
Süleyman-Şâh (Osmanlıların Ceddi) 220, 223, 225, 226, 228, 270, 330, 367, 368, 370, 374, 387, 392
Sülmi 177
Sümer, F. 62, 126, 201
Sünnî, Sünnîler, Sünnîlik 397, 406
Sünnî Abbâsî Halifeleri 188
Sünnî-Hanefî 193
Sünnî - Şiî Mücadeleleri 188
Sünnî Türk Devletleri 434
Sürmene 488
Sürre Alayı 303
Süryani, Süryanîler 35, 107, 141, 145, 167, 168, 197, 217, 218, 357, 358, 363, 367, 386, 403
Süryani Manastırı 363
Süryani Metropoliti 403
Süryani Mihael 107, 141, 167, 168, 180, 184, 197, 218, 367, 403
Süveyş 332, 334, 337, 436
Süveyş Donanması 332
Süveyş Kanalı 334, 337, 436
Sviatoslav 91

Şad bk. Kutluğ Kağan 112
Şâh Abbas 434
Şahâbeddin Sühreverdî 226
Şâh İsmâil 296, 297, 298
Şahruh 244, 431
Şâh Tahmasb 322
Şakîk ul-Belhî 160
Şaman 399
Şamanî Moğol Kavimleri 184
Şamanî An'ane 91
Şamanî İlhanîler 365
Şamanî Kıpçaklar 46
Şamânî Matem Usûlleri 397
Şamanî Oğuz(Uz)lar 94
Şamanî Türkler 32, 133, 168, 269, 356
Şamanî Yabguları 184
Şa-po-lu bk. İşpara Han
Şa'rânî 369
Şarkî Anadolu 26, 82, 124, 223, 226, 247, 258, 296, 361, 362, 379, 382, 403, 480, 488
Şarkî Gök-Türk Devleti 157
Şarkî İran 53, 190
Şarkî Roma 154, 265, 281, 313
Şarkî Türkistan 44, 53, 157, 158, 432
Şarlken bak. Charles Quint)
Şâş bk. Taşkent
Şâş Nehri Bk. Seyhun
Şavgar 172
Şecer üd-Dür 146
Şehzâde (Düzmece) Mustafa 243, 272
Şehzâde Mehmed 273
Şehzâde Orhan 243, 275
Şemseddin Dımışkî 400
Şemseddin Fenârî 305
Şemseddin Yavtaş 379
Şerâfeddin Mahmud, Salefadin 392
Şerif, A. 459
Şerif Mehmed 464
Şeyh Abdullah 389
Şeyh Ak-Şemseddin 270, 273
Şeyh Alaman Mahallesi 387
Şeyh Ali bin Şeyh Alaman 387
Şeyh Burhaneddin Tirmizî 326
Şeyh Edebali 103, 253
Şeyh Galip 452
Şeyh Hüsâmeddin Âsimî 200
Şeyh-i Ekber 257, 260
Şeyh Mehmed Ef. 421
Şeyh Muhammed Bedahşî 304
Şeyh Muslihüddin 327

Şeyh Şerefeddin Busîrî 225
Şeyhülislâm Ârif Efendi 466
Şeyhülislâm Ebu's-Suûd Efendi 261, 324, 412
Şıknı 178
Şiî, Şiîler, Şiîlik, Gulât-ı Şîa 188, 193, 194, 215
Şiî Büveyh oğulları 188
Şiî-Fâtımî Halifesi 212, 270
Şiî-Fâtımîler 205, 207
Şiî Hilâfeti 188
Şiî İran 322, 337
Şimal Bulgarları 171
Şimalî Afrika 26, 191, 316, 331, 333, 341, 414, 435, 473
Şimalî Karadeniz 234
Şimalî Suriye 258
Şimal Türkleri 49, 233, 268, 449, 458
Şimal Türklüğü 337, 432
Şükrullah 183, 253

Taberî 80, 156, 158
Taberiye gölü 415
Tabgaç 177
Taceddin 372
Tacik, Tacikler 51, 201
Tâci-zâde Ca'fer Çelebi 259
Taeschner, G. 129, 233
Tafur, P. 236
Tahran 206
Tâk-ı Kisrâ 266
Takı-zâde 87
Takvim-i Vekayi 486
Talas, Taraz, Taras 44, 50, 159, 165, 166, 172, 180, 214
Talas Meydan Muharebesi 159
Taman (Tama-Tarkan) Yarımadası 92
Tameşvar, Temeşvar 441, 442, 443, 450
Tameşvar'lı Hacı İbrahim Efendi 450
Tamgaç Han 56, 177
Tamim bin Bahr 89
Tamuça 87, 162
Tang şu (Tan-şu) 134
Tanrı-berdi 258
Tanrı'nın Ordusu (Cund Allah) 287
Tanzimat, Tanzimat Devri 31, 155, 248, 249, 448, 460, 484, 486, 487, 489, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 506
Tanzimatçılar 490, 498
Tanzimat Hareketi 498
Tanzimat İnkılâpları 499
Tapu (To-po) Han 85, 393
Taraklı Yenicesi 407
Taraz bkz. Talas
Tardu Kağan 70, 107, 117
Tarhoncu Ahmed Paşa 428
Tarsus 164, 219, 374
Ta-si (Arap) 181
Taşkent, Şâş 50, 87, 102, 157, 158, 159, 160, 163, 172
Taşkent Tudunu 158
Taşköprülü-zâde 257, 261, 272, 291, 300, 305, 312, 325, 396
Taşlıklıoğlu, Z. 272
Taş-Oğuz 127
Tat 53, 56, 177, 178
Tatar, Tatarlar 58, 146, 178, 233, 254, 323, 336, 439, 451, 503
Tatarcık Abdullah Efendi 251, 413, 438, 461, 462, 464, 466, 499
Tatar Kanı 503
Taver, F. 197
Tavgaç Dağları 81
Tebriz 211, 298, 299, 322, 366, 381, 390, 435
Teken-ket 172
Tekfur 287, 407
Tekindağ 300
Tekin-şad 86
Tell-Sultan bk. Sultan Öyüğü
Temeşvar 400
Temîn bin Bahr 80
Temir, Ahmed 119
Teodos bin Yan bin Alaman 387
Teologos Koraka 278
Tepedelenli Ali Paşa 474, 478, 480
Terken Hatun 144, 145, 146, 211, 212, 214
Terken Hatun medresesi 145
Tesalya 40, 478
Thamara 225
Theophylaktos 65, 70
Thevenot 346, 347, 440
Thomsen, W. 45, 67, 70, 73, 79, 108, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 119, 124, 143

Tiberius 185
Tibet, Tibetliler 86, 148, 160, 184
Tiesenhausen, W. de 49
Tiflis 219, 363
Tik 45
Timarlı Sipahi 351, 468
Timuçin 76
Timurtaş Noyan 380
Timür 146
Timürlü, Timur İmparatorluğu 27
Tirmizî 326, 370
Toderini 485
Togan, Z. V. 45, 50, 71, 80, 92, 94, 142, 171, 177, 335, 437
Togan Han 182
Toharistan 180
Toharistan Yabgusu 87, 162
Tokat 258, 390
Tokatlı Lütfi 425
Tokmak 85, 158, 180
Toktamış Han 432
Tolun oğlu Ahmed 165
Tolun Üge 165
Tonguz 62
Tonyukuk 32, 84, 86, 112, 115, 161
Tophane 425, 446, 481
Top-kapı 280
To-po, bk. Tapu Han
Toraman 65
Toroslar, Toros Dağları 164, 189, 219
Tosyalı Ebu Bekir Râtıp Efendi 459
Toulon 320, 331, 469
Toulon Limanı 469
Toynbee, A. 37, 505
Trablus 333, 334
Trabzon 226, 281, 287, 291, 297, 298
Trajanus 185
Treveth, N. de 373
Troie 222, 223, 236, 289
Tudebode 222
Tudelle, Benjamin de 59, 217, 365
Tuğaç oğlu Mehmed 165
Tuğrul Arslan 145
Tuğrul Bey 144, 191, 197, 200, 202, 204, 205, 206, 217
Tuğrul Bey şehri (Medinet ül-Tuğrul bek) 205
Tuğ-şad 143
Tukak, Yukak 64
Tu-kiu 45
Tulu Han 134, 156
Tuman (Teu-men), bk. Bumin
Tumanbay 308
Tuna 44, 45, 59, 63, 64, 65, 78, 94, 117, 137, 160, 161, 170, 183, 199, 276, 277, 287, 314, 315, 318, 324, 336, 408, 469, 471, 472
Tuna Bulgarları 117, 160, 161, 170
Tunga Alp bk. Oğuz Han
Tunga Tekin 103
Tung Yabgu 156
Tunket 87, 88, 172
Tunus 320, 321, 331, 334, 486
Turan, Osman 43, 44, 45, 47, 49, 52, 53, 54, 59, 65, 66, 77, 99, 100, 123, 124, 129, 138, 144, 159, 168, 176, 190, 193, 221, 222, 247, 258, 261, 270, 322, 338, 359, 367, 387, 399, 496
Turan, Ş. 276
Turanî Kavimler 43, 44, 62
Turan-şah 52, 53
Turfan 160
Turgutoğlu 244
Turgut Reis (Paşa) 333
Turkaye bk. Türk Kavmi
Turkia 44, 199
Türk, Türkler: hemen her sayfada geçmektedir.
Türk (Yâfes'in oğlu) 43
Türk Askerleri 81, 115, 163, 201, 221, 247, 318, 497
Türk Delhi Sultanlığı 433
Türk Denizcileri 331, 334, 339
Türk Donanması 320, 333, 334, 342, 479
Türk Edebiyatı 431, 433, 452
Türk Efsâneleri 402
Türkeş, Türkeşler 45, 49, 51, 73, 111, 157, 158, 161
Türkeş Hanı 161
Türkeş Yabgusu 73
Türk Hakanı 18, 108, 124, 136

Türk-İli (Arz üt-Türk) 44
Türk İshak 159
Türk-İslâm (Dünyası) 38, 213, 245, 257, 279, 335, 375, 419, 437, 499
Türk-İslâm Hükümdarları 215
Türk-İslâm Medeniyeti 34, 211, 285, 360, 432, 441
Türk-İslâm Mefkûresi 191, 271
Türk-İslâm Nizâmı 245
Türkistan 26, 27, 28, 30, 43, 44, 45, 46, 47, 53, 58, 68, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 99, 100, 102, 119, 120, 125, 128, 131, 134, 135, 143, 144, 148, 155, 157, 158, 159, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 170, 172, 175, 176, 180, 187, 188, 192, 193, 199, 202, 206, 209, 210, 211, 217, 219, 221, 227, 250, 251, 259, 297, 332, 335, 337, 364, 370, 399, 429, 430, 431, 432, 437, 494
Türkistan Hanlıkları 502
Türkiye 19, 20, 26, 28, 30, 31, 35, 40, 44, 45, 57, 128, 129, 138, 141, 146, 193, 217, 225, 233, 234, 244, 245, 247, 248, 249, 250, 251, 270, 279, 296, 297, 306, 316, 317, 318, 320, 322, 324, 335, 338, 346, 366, 367, 369, 372, 373, 378, 379, 381, 387, 390, 398, 400, 405, 413, 414, 415, 419, 427, 430, 440, 444, 445, 446, 447, 452, 453, 454, 455, 456, 460, 467, 468, 469, 472, 474, 477, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 502, 504, 505
Türkiye Büyük Selçuk Sultanı 396
Türkiye Putperestleri 59
Türkiye Selçuklu Hükümdarları 145
Türkiye Selçukluları 46, 219, 226, 227, 228, 237, 246, 330
Türkiye Sultanı 227
Türk Kavmi, Türkaye 174, 185
Türk Kızıl Elması 265
Türk Köleleri 199
Türk Marşı 262
Türkmen, Türkmenler 29, 51, 52, 54, 55, 125, 133, 137, 143, 144, 146, 147, 148, 172, 174, 175, 179, 183, 201, 202, 203, 205, 217, 218, 219, 228, 233, 234, 235, 236, 237, 240, 241, 242, 246, 256, 259, 262, 296, 297, 313, 322, 357, 358, 373, 374, 378, 384, 387, 388, 396, 398, 399, 401, 402, 406, 408, 434, 435
Türkmen Babaları 237, 259, 387, 388, 399
Türkmen Beyleri 228, 233, 242, 246, 357, 396, 402
Türkmen Göçleri 219
Türkmen Hükümdarı, (Melik üt-Türkmeniyye) 52, 175
Türkmenistan 378
Türkmen Kabileleri 322
Türkmenlik 254
Türkmen Memleketi (Arz üt-Türkmeniyye) 175
Türkmen Ülkesi 52
Türk-Mısır Donanması 487
Türk-Moğol Şamanîliği 77
Türk Muhacereti 184, 219
Türk Mutasavvıfları 406
Türk Resmi 401
Türk Şâirleri 166, 342
Türk Tanrısı 72, 110, 111, 113, 115, 197
Türk Tarhanları Nesli 162
Türk Tasavvufu 431
Türk Timarlı Sipahisi 409
Türk Töresi 255
Türk Ülkesi (Arz üt-Türk) 199
Tûr, Tûrec (Türklerin ceddi) 43

Uc (Anadolu) 224, 253, 407
Ukrayna 349, 441
Ulah, Ulahlar 276, 277, 313
Ulu Ârif Çelebi 390
Ulubat Gölü 220
Uluborlu (Sozopolis) 368
Uluç Ali 334
Ulu-Dağ 235
Uluğ Bey 431, 432
Uluğ Hatun 143
Uluğ Keykubâd, bk. Alâeddin Keykubad
Uluğ Türk bk. Irkıl Hoca
Umay 73, 110
Umm Harâm 270

Unat, F. R. 456, 459
Ungürüs 322
Ural, Urallar 98
Ural, Yayık Nehri 182, 185
Ural-Altay Dilleri 62
Urfalı Mathieu, bk. Mathieu, Urfalı
Urum, bk. Roma
Urus, bk. Rus
Uruz Beg 127
Uspensky 117
Uş 172
Uşrusana Afşini 159
Utbî 48, 50, 56
Uturgurlar (Otuz-Oğuz) 63
Uygur, Uygurlar 33, 67, 73, 76, 81, 84, 86, 87, 88, 89, 93, 94, 113, 135, 143, 145, 148, 160, 169, 177, 178, 189, 432
Uygur Alfabesi 67, 181
Uygur Dili 68
Uygur Duvar Resimleri 57
Uyguristan 89, 90
Uygur Medeniyeti 77
Uygur San'atı 57
Uygur Yazısı 88
Uyvar 344, 439, 442, 443
Uyvar Fethi 344
Uyvar Kalesi 439
Uz, bk. Oğuz
Uzak Asya 400
Uzak-Şark 27, 28, 61, 84, 86, 87, 89, 105, 134, 166, 167, 338
Uzunçarşılı, İ. H. 394, 448, 453, 470
Uzun Hasan 120, 258, 259, 281, 286, 287

Üç-Oklar 100, 127
Üçüncü Roma 131
Ürgenç 210, 213
Üsküdar 235, 270, 393, 445

Vaczy, P. 57
Vâdi üs-Seyl Muharebesi 333
Vak'a-i Hayriyye 483
Valaşgirt 82
Vambery 46
Vardan (Tarihçi) 361, 362, 363, 380
Varna 238, 315
Vasil 375
Vasiliev 184, 218, 248, 270, 289, 358
Vassâf 365, 366, 393, 430
Vasvar 344
Vefa 315
Vehhâbiler, Vehhabilik 33
Venedik 298, 316, 321, 330, 344, 415, 462, 469
Venedikliler 289, 381, 413, 479
Vernadsky 118, 119
Vigny, J. de 371
Vincent de Beauvais 58, 392
Vistül Nehri 39
Viyana, Beç 30, 262, 266, 267, 314, 317, 328, 343, 345, 346, 349, 414, 436, 440, 441, 459, 467, 493
Viyana Muhasarası 267, 317, 349, 414
Volga, bk. İtil
Volga Bulgarcası 63
Volga Bulgarları, bk. İtil Bulgarları
Voltaire 456
Vu-Sun'lar 57

Waechter 378
Wittek, P. 21, 234, 235, 289, 290, 291, 373, 378, 384, 385, 407, 412

Yabagular 177
Yabgulu Türkmenleri 144
Yâfes 43, 57, 80
Yağma, Yağmalar 50, 51, 56, 81, 123, 125, 184
Yahova 72
Yahudi, Yahudiler 90, 194, 364, 365, 381, 413, 414, 415, 416
Yahudi Bankeri 379
Yahudilik 366
Yahudi Sermayedarları 453, 494
Yahya Kemal bk. Beyatlı
Yakın-Şark 26, 27, 29, 31, 35, 67, 94, 98, 125, 133, 134, 135, 141, 153, 167, 338, 358, 416, 435
Yakın-Şark Hıristiyanları 31
Yakubî 166
Yakup Çelebi 242

Yakut 51, 53, 63, 72, 81, 91, 93, 148, 161, 165, 171, 191, 199, 215, 265, 402, 411
Yakut Lehçesi 63
Yalta 462
Yaltavar, İl-tapar (Bulgar Meliki) 170
Yaltkaya, Ş. 51, 200, 201, 382
Yamaklar 471
Yamalı Recep Ağa 400
Yanko 245
Yarkent 89
Yasef 379, 415
Yasef Nasi 415
Yassı-Çimen 372
Yaş Muahedesi 461
Yavuz Sultan Selim 54, 120, 208, 250, 285, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 322, 330, 331, 348, 422, 423
Yaxart bk. Sır-derya
Yayık Nehri bk. Ural
Yazıcı, T. 125, 126, 255, 260, 390, 398, 399
Yazıcıoğlu 126, 393
Ye'cüc-Me'cüc Kavmi 56, 58, 59
Yedikule 291
Yedi-sene (1756-1763) Muharebeleri 446
Yedi-su 74, 84, 89, 137, 184
Yel-tekin 86
Yemen 212, 323, 335, 337
Yengi-balığ 177
Yengi-kent 42, 101, 137, 172, 178
Yenice 271, 408
Yeni Roma 503
Yeni-sey (Kitabeleri) 66, 79, 114, 181, 182
Yenişehir 462
Yese 431
Yesevîlik 399
Yezdigerd 154
Yezid 156
Yıldırım Bayezid, Sultan 237, 242, 244, 271, 300, 305, 326, 389, 408, 409, 410, 412
Yıldız Han 99, 123
Yınal (Oğuz yabgusunun yüksek bir memuru) 173
Yınanç, Mükrimin Halil 147
Yincü Ögüz, bk. Ceyhun (Amu nehri)
Yirmisekiz Mehmed Çelebi 444
Yorgi Amirukis 291
Yuannis Komnenos 184, 368
Yuhenna (Jean) efsânesi 94
Yukarı Yeni-sey 181
Yunan 25, 29, 34, 40, 43, 48, 64, 67, 71, 132, 134, 155, 184, 266, 270, 279, 426, 441, 469, 478, 479, 480, 481, 487, 503
Yunan Adaları 469
Yunanistan 39, 40, 287, 478
Yunan İsyanı 480
Yunanlılar 40, 132, 147, 292, 478, 479, 480
Yunus Emre 126, 256, 355, 360, 400, 406
Yusuf Has Hacip 128
Yusuf Paşa 466
Yüksek Asya 86
Yürük, Yürükler 46, 55

Zâbulistan Emiri 191
Zahîruddin Nişâpûrî, 53
Zalifre, bk. Dadybra
Zamahşerî 50
Zamantı 145, 395
Zâtî 312
Zay'at ul-İfrenç, bk. Frenk Köyü
Zehebî 120, 173, 174, 399
Zekeriya Kazvinî 173, 401
Zeki, M. 45, 80, 164, 171, 486
Zemarkos 79, 107
Zenbilli Ali Efendi 250, 299, 304, 305, 348
Zenciler 60
Zerdüşt Dini 85, 86, 87, 156, 159, 169, 187
Zerefşân Nehri, İncü-Ügüz 157
Zigana Dağları 287
Zitvatorok Muahedenamesi 267, 345
Ziyâd bin Salih 159
Ziyâeddin Fahri 488
Ziya Paşa 498
Zonaras 217
Zulkadriye 323

Maddeler İndeksi

(madde, unvan ve Türkçe tâbirler)

afşin 157
ağacı 166
ağırlık 149
Ahi teşkilâtı 249
ajun begi 102
akşunvar 65
Âl-i cengiz oyunu 233
alkış (dua) 127
Allah'ın askeri (Türkler) 197, 198
alp, alp-eren 169, 259
altın çadır (otağ) 123
altom (altıncı) 65
amazon 147
amiral, emir ul-mâ, emir us-sevâhil 420
and 356
and-içme 356
arap atları 134, 394
arıkan 64
arkucı 149
arsenal, dâr us-sina'a 420
arslanlar hanı 216
asâ 369, 409
ata 169
atabeg 246
atal, atel (itil) 65
atlas major 421
avârız vergisi 393
avâsim 164
avul 137
ay 65
âyân 392
aş 397
Âyin-i ekberî 433
baba (dede) 482
Bâb-ı hümâyûn 472
Bâcıyân-ı Rum tâifesi 147
bağatur 64
Bahriye Mektebi 466, 484
Bahriye (tersâne) sınıfı 446
balbal 32, 78
bargâh 255
bâr-i âm 125
baruthane 467
basilika bk. kilise 283
baş-ağa bk. paşa
başı bozuk 486
başlık 148
başvekillik 486
beckem, perçem 177
bedestân 291
beg 149
Belçika tüfekleri 483
beyaz külâhlar 409
beylerbeyi 334, 372
beyler (mîrzalar) 336
biçgas 356
Biçin yılı 227
bîmâristan 53
boru, nefîr 262
Bostancı ocağı 466
boy beyleri 474
bozkurt, böri 98
böri bk. bozkurt 98
börk 53
Bulgar güzelleri 148
Burkan 85
Burkan evi 85
buyruk 116, 140
büyük reis (kaptan) 320
büyük Tan-yu 105
Büyük Turkia 44
cadamışı kerden, bk. yadamışî
cal, bk. yıl
candar 82

capitulation, kapitülâsyon 338, 494
carandolo, bk. kalender
cavlakî 257
cayıh (yayık) 64
cebehane 476
Cebrâil 175
Cennet bağı 443
Cevâhir minâresi 325
ceylân 201
chemise (gömlek - kamîs) 132
cihâd 146
cihâd-ı ekber 428
cihângîr pâdişâh 294, 465
cirim (yirmi) 63
cizye 155, 157, 382, 384, 463
concile (ruhanî meclis) 71, 257
çadır-hamam, bk. çerge
çadır-şehir 142
Çarigrad (İstanbul) 503
çasar, bk. kayser
çek 315
çerge, çadır-hamam 132
çetr 193
çevgân 258
çiçek aşısı 427
çiçekçilik sanatı 427
çingiz adı 76
çini 401
çur 140
dal boy 51
damga 453
dar pantalon 132
dâr us-sina'a, bk. arsenal 420
dâr uş-şifâ (hastane) 387
Dâr uz-zafer (Aksaray) 374
dar ül-adl, dîvân-i mezâlim 138
dâr ül-harb, dâr ül-cihâd (gayri müslim memleketler) 154, 431
dâr ül-İslâm (İslâm ülkeleri) 154, 190
davul 261, 278, 389
davul sesleri 214
dayık 64
dede 482
demir 344
dengizik 64
deniz(cilik) ticareti 321, 468
derb 85
derebeyler 468, 469
dergâh 255
deri kuşak 132
devlet baba 34
Devlet-i ebed müddet 30, 350, 426, 436, 465
didek 147
didim 149
dihkan 158
din-i ilâhi 433
dinî musiki 485
dîvân 39, 243, 321, 434
dîvân ehli 422
dîvân-i âli 321
dîvân-i hâkanî 283
dîvân-ı hümâyûn 248
dîvân-ı mezâlim, bk. dâr ül-adl
dîvân toplantıları 422
dizgin 131
dokiya, dahiya (duğyuğ) 64
doks (domuz) 65
Dokuz-Oğuzca (Toğuz-guzî) 67
drugu, bk. Türk atı 134
dünya melikesi 145
dvanş (tavşan) 65
eb (çadır ev) 66
efendi 404
eget 149
ehl-i kitap 154
ejder 401
emîr ul-mâ, bk. amiral 420
emîr us-sevâhil, bk. amiral 420
enderun 485
eren 169
erganun 262
esb-i Türk, bk. Türk atı
esnaf teşekkülleri, loncalar 346
eşkinci 481
Etil 65
Etniki Etheria 478
Fatih burnu 54
Fâtih kanun-nâmesi 243
féodalité 474
ferişte 169

Garp müziği 485
gazilik 259
gerdek gecesi 149
geyüt 149
Gog, magog 58
Gök Tanrı 63, 119
Grégeois bk. Yunan ateşi 270
gulâm-hâne, bk. köle mektepleri 374
Gulât-ı şîa, bk. müfrit şiî
hâdîm ül-haremeyn 301
hamam 427
hamâm-ı seferî 132
han, ribât 128, 165, 172, 193, 375
hân-ı yağma (yağma sofrası) 123
harâç 382
haseki 326
hâss 247
hastahane 375, 385, 401, 425, 483
Hatt-ı uygurî 68
hatun 86
havari 380
havass 125
havra 366, 390
haydarî 257, 258
hendese-hane 445
hünkâr mahfeli 305
ıduk (mübarek) 100, 110, 124
ibâhiyye 257
idi-kut 90
iğdiş, ikdiş 133, 134, 392, 393, 394
İğdiş at 394
İğdiş-başı 392, 394
iğdiş emîrleri 393
ihşid 157
ikdiş, bk. iğdiş
iktâ 138, 144, 247, 374, 391
iktâ askeri, bk. sipâhiler
il 356
ilçi 356
il-tapar 140
il tutmak 139
imâret 259, 291, 293, 440
inal 140
İngiliz barutu 462
İrâd-ı cedîd 466
İskender efsânesi 59
İskender-i Sâni 46
İskenderiye kapudanı 337
İskender (Zulkarneyn) seddi 59, 186
İtizâl 193
kaftan 298
kaganus 38, 90
kağan 64, 156
kâğıt 167
kahvehane 324
kalender-hâne 258
kalenderî 257, 258, 259
kalgay, bk. veliahd 336
kalıng 148
kam, şaman 16, 71, 74, 76, 78, 399
Kamereddin bahçesi 400
kamîs 132
kanun 250, 251, 262
kanûn-ı Âl-i Osman 422
kanûn-ı hümâyûn 243
Kanûn-ı Sultan Selim 466
Kanun-nâme 243
kapalıçarşı 453
kapitülâsyon bk. capitulation
kapu ağası 319
kapucular 319
kapudan, kaptan 334
kaptan-ı derya 484
kaptan paşa 333, 344
kapitalist medeniyet 495
kapitalizm 494
kara budun 113
karaton 64
kâr-hâne (fabrika) 499
kaval 262
kavânîn-i Osmaniye 324
kayser 33, 121, 345, 502
keçe 139
kemençe 262
kenâis-i kadîme 251
kengeş 139
kervansaray 128, 165, 192, 193, 226, 249, 374, 401
kervan yolu 165
kılıç 196, 198, 207

kılıcıma doğranayım 398
kılıç kuşanma (taklîd-i seyf) 472
kılıç üzerinde yemin 398
kımız 92, 124, 126, 127, 133, 142, 146, 356, 398
kır (kız) 63
kışlak 136
kıval (burun) 51
kızıl börk 307
kızıl-elma 266, 267, 268
Kızıl-elma seddi 436
kızıl külâh 322
kilise teşkilâtı 407
Kira Hatun 405
komik temsiller 401
komünist cereyanlar 192
komünist Mezdekçi fikirler 214
konak kanunu, hükm-i nuzûl 52
kopuz 262
koşum takımları 131
Kök-Sagun 117
Köl-Erkin 118, 140
köle ticareti 392
kös 278
kubbe Türkiyye bk. otağ
kuçi (koç) 65
kurgan 78
kurt 98, 99, 100, 102, 104, 106, 115
kurt efsânesi 104
kurultay 99, 100, 101, 139, 140
kûs-ı hâkanî 261
kut (uğur) 63, 89
Kut dağı, kut taşı 83, 88, 99
kûfi yazı 277
kündür 139
kyria 405
kyrilique (yazı) 67
Lâtin şapkası 279
levend 319
loncalar, bk. esnaf teşekkülleri
manastır 85, 292, 381
macar altını 323
macar eyeri 483
meclis-i sultanî 283
mecûsî (put-perest) 387
Medâris-i semâniye 424
medrese 53, 171, 192, 193, 194, 214, 226, 257, 259, 260, 262, 284, 326, 374
megazî (gazalar) ilimleri 162
Megalo idea 39, 478
mehdi 215
mehdîlik 380
mehter-başı 261
mehter-hâne 261, 262, 278, 485
mehterhâne müziği 485
melâmî 257
melike 371, 404
mengü (ebedî) 71
mescid 412
meşk-hâne mektebi 485
mevâcib hârân 437
mevâli (âzâdlı-köle) 36, 157
mevlûd âyini 33
mezbah (tapınak) 279
mihr 148
minber 374
mi'râc 175
mîrî toprak idâresi 247, 357, 378, 401
mîrzâlar, bk. beyler
moncuk 64
Mongke Tangrı (ebedî Tanrı) 118
monotheisme 433
Muharrem âyinleri 397
mukaddes ittifak 344, 349
muvallidûn 393
muzıka-yı humâyûn 485
Müfrit şiî, gulât-ı şîa 187
müfti 324
mühendishâne mektepleri 484
mülk 14
nakkaş 306
namaz (namus, nom) 88, 169
nebîz, bk. sücü
nefîr-i âm 477
nev-bahar 85
nevbet-hâne 261
ney 260, 262, 400
nizâm-ı âlem 15, 231, 232, 241, 242, 263, 298, 351, 463, 474

nizâm-ı cedid 268, 463, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 475, 483
Nizâmiye 192
nizâmiye kıtaları 483
Oğuz türesi 101, 122, 125, 127, 204, 264
oibars 64
ok 99, 204, 262, 447
ongun 124
on ok 118
orta (tabur) 482
oruç (rûze) 169
orun 101
Osmanlı sulhü, pacta Ottomana 312
Osmanlı topçuları 332
otağ (kubbe Türkiyye) 166
öğüz 65
ölü aşı 397
örf 113
pan-germanizm 37
pan-slavizm 38, 131, 503, 505
paşa, baş-ağa 242
patrikhâne 378
peçeli kadınlar 147
perçem, bk. beckem
polytheisme 72
potin 132
puthâne 173, 174, 177, 366
putperestler (abedet-ül evsân) 91, 153, 168, 177, 186, 215, 434
râfizî, (Rumlar) 194, 217, 288, 367
rasad-hâne 425
rebâb 260, 262, 400
redifler 483
reis ül-küttâb (hâriciye nâzırı) 459, 460
ressam (musavvir) 306
ribât, bk. han
rind 390
Rokoko üslûbu 452
rûmî nijâd (Rûm soyu) 391
rus ceketi 483
rûze, bk. oruç
rüşdiye (orta mektep) 485
sadrazam kethüdası 453
Sagun 117
sahabe türbeleri 326
sahne sanatı 401
sakkır (sekiz) 63
sancak 214, 253
sancak beyi 334
sancak-i şerif 428, 438, 477, 482
santur 262
savcı (Peygamber, savcı) 169
sayfiye 189
Sedd-i İskender 59
sekban 475
sekban askerleri 476
Sekban ocağı, Sekban ocakları 475, 483
Selçuk kartalı 400
semâ (raks) 33, 260, 261, 388, 399, 401
Seneviye (din) 67
Ser-asker 323
Serden-geçti 439
Serhad gazaları 443
Ser-leşker 246
Serpûşlar 397
Sette (yedi) 63
Seyyar hasta- hâne 132
Sıngın donanması 344
Sınmaz Armada (İnvincible Armada) 321
Sigor (sığır) 65
Silig (İffetli) 113
Sin-taş 78
Sipâhiler (iktâ askerleri) 391
Sirim (yirmi) 63
Sterlitz, asker ocağı 499
Su-başı 440
Sugûr 164
Sul bk. yıl
Su tesisleri 291
Sücü, süçiğ, nebîz (bal şarabı) 146, 170
Sünnet (olmak) 177, 387
Sûr 291
Sürhab 82
Sütlük 149
Şad 140
Şâhlar Şahı 216
Şan-yu, bk. Tan-yu
Şehirli (Bourgeois) sınıfı 495
Şeriat 39, 248, 260, 307, 424, 448
Şeriat ilimleri 424

Şeyhülislâm 39, 261, 299, 324, 412, 423, 466, 471, 481
Şitâiyye 189
Şölen 123
Şu'ûbiyye (Milliyetçilik) 36
Tabl (davul) 261
Tabl-hâne 258
Tab Tangrı 76
Tâc 149, 205
Tacik 201
Tahrir defteri 394
Taluy 118
Tamgaç, Tavgaç 56, 177, 181
Tamuğ (Cehennem) 72, 169
Tanbur 262
T'ang-li ku-tu 63
Tangrı, Tanrı 63, 65, 71, 76, 105, 116, 118
Tanrının kılıcı 106
Tan-yu, Şan-yu 63, 100, 105, 106
Tarhan 44, 157
tarikat şeyhleri 406
tarkan 92
taş-nine 78
Tat 53, 56, 177
Tavgaç, bk. Tamgaç
Tekfur 287
Tekin 44, 65, 157, 166
Tekke 257, 261
terken 144, 146
tersane 330
Teslis (üçleme) İnancı 153
Tıbbiye(Dâr ut-tıb) 483
tıkır (dokuz) 63
tiki 73
Til (İtil) 65
timâr 247, 428
timarhaneler 456
Timar idaresi 437
timarlı askerleri 483
Timarlı Sipâhiler, Timarlı Sipâhi teşkilâtı 351, 409
Tiyatro temsilleri 401
Toğuz-guzî, Bk. Dokuz Oğuzca
tok (tavuk) 65
top dökümhaneleri 467
Topkapı 481
toprak aristokrasisi 494
toy 100, 123, 124, 126, 127
Toyin 88
tudun 140, 157
tuğ 475
tuğra 20, 21, 123, 243
tuğrul 198
tulga 201
tulum 262
Turanî dil 62
Turkia 44
Turquerie 452
tutuk 140
tuyuğ 449
tüfenkçi askerleri 475
tümen 100
türbe 192, 226, 282, 300, 302, 326, 443
türbek kilise 443
türe 46, 108, 110, 115, 123, 126, 128, 138
Türk (adı) 44
Türk atı, Esb-i Türk, Drugu 163
Türk çadırı 128
Türk İmân (Türkmen) 52
Türk-mânend 51
Türkmen (Türke Benzer) 51
Türkmen babaları 237, 259
Türk müziği 454
Türk resim mektebi 401
Türk sarığı 279
Türk serpuşu 483
Türk Tanrısı 72
Türk türesi 125
Uc 224, 253, 407
Uc beyi 253
Uc beyliği 92
Uçmak 133, 169
Ud 262
Ulak 134, 304
ulatu 132
ulûfe (maaş) 475
Uluğ gün, (kıyâmet) 73
Uluğ Kurultay 100
Uluğ Kutluğ 375
Uluğ Tanrı 72

Umacı 73
Umay 73, 110
U-tu (Hun çadırı-otağ) 63
Utur (otuz) 63
Uzun kılıç 132
Üç ok 284
ütü 132
Üzengi 131
Veçem (üçüncü) 65
Velâyet-i pederâne 122, 125
Veliahd (Kalgay) 336
Velilik 122, 300
Vıkır (öküz) 63
Vihara 85
Yabgu 44, 99, 107, 123, 140, 157, 206, 214, 246, 254
yada, bk. Yat
yadamışî, cadamışı kerden 83
yada taşı 80, 82
yağız 134
yalvaç (Peygamber, resûl) 169
yam 134
yamçı 134
yargu (mahkeme) 72, 138
yarlığ 115
yasak 325
yat, yada 81, 83
yatçı 81
yaycı 83
yayık 64
yaylak 137
yatuk kişi 201
yazuk (günah) 32, 169
Ye'cüc-Me'cüc 56, 58, 59
yek (şeytan) 169
Yeniçeri, Yeniçeriler 247, 267, 268, 409, 437, 465, 476, 481, 482
Yeniçerilik 500
Yeniçeri ocağı 461, 465, 466, 470, 487, 500
Yerli barut 462
Yeşil sancak (Sancak-ı Şerif) 428
yetti 63
yıl, sul, cal 63
yılkı 134
yir-sub (yer-su) 73
yir-sular 110
yolak 138
yond 134
yörüklük 135
yuğ (mâtem) 78, 102, 157, 396
yuğ basan 397
Yunan ateşi, Grégeois 270
yurt 136, 137
yurt-i aslî 100
yurtluk (iktâ) 144
Yükünç (secde, namaz) 88, 169
Zâviye, Zâviyeler 33, 53, 128, 192, 194
Zeâmet 247
Zımmî 364
Zındık 259
Zındıklık 193
Zikr-i erre (hizar sesine benzeyen zikr) 399
Zurna 262
Zülkarneyn seddi, bk. İskender seddi